

ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Β. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ

Τακτικού καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος
Διευθυντοῦ τοῦ Ἱστορικοῦ Σπουδαστηρίου

ΟΙ ΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑΙΤΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΛΕΟΠΟΛΔΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ ΚΑΙ Η ΠΙΣΤΕΥΟΜΕΝΗ ΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ

Ἐν ἀπὸ τὰ πλέον ἐνδιαφέροντα ἐπεισόδια τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος εἶναι τὸ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Λεοπόλδου τοῦ Σαξονικοῦ Κοβούργου εἰς τὸν θρόνον τῆς ἀναγεννωμένης Ἑλλάδος καὶ ἡ μετ' ὀλίγους μῆνας παραίτησις τούτου, ἀκριβέστερον ἢ ἀποποίησης τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου. Τὸ γεγονός τοῦτο προεκάλεσε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μεγάλην ἀναταραχὴν εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀπασχόλησε δὲ ἐπὶ πολλοὺς μῆνας τὴν εὐρωπαϊκὴν διπλωματίαν καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς διασκέψεις, διπλωματικὰ διαβήματα, ἀλληλογραφίαν μεταξὺ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, πρωτόκολλα συμφωνιῶν καὶ συνθήκας, αἱ ὁποῖαι ἔλαβον ἐξέχουσαν θέσιν εἰς τὴν διπλωματικὴν ἱστορίαν τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἰδιαίτερος ὑπῆρξε πλήρης συνεπειῶν διὰ τὰς τύχας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, τότε συγκροτουμένου πολιτικῶς εὐθὺς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν. Ἐκράτησεν ἐπὶ πολλοὺς μῆνας ἐν νευρικῇ ταραχῇ τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐταυτίσθη πρὸς τὴν προσπάθειαν τῆς ἀνασυγκροτήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀναγγελία τῆς παραιτήσεως ὑπῆρξεν ἀφορμὴ σφοδρᾶς ἀντιπολιτευτικῆς κινήσεως, ἡτιολόγησε ἐπαναστατικὰ κινήματα, ἔν τινι δὲ μέτρῳ καὶ τὴν δολοφονίαν τοῦ Κυβερνήτου.

Ταῦτα πάντα ὠφείλοντο κυρίως εἰς τρία τινά. Πρῶτον, εἰς τὸ ὅτι ἡ ἐκλογὴ καὶ ἀνοδος τοῦ Λεοπόλδου εἰς τὸν ἑλληνικὸν θρόνον εἶχε ταυτισθῇ πρὸς τὴν τελειωτικὴν διευθέτησιν τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος, τὸ ὅποιον εἶχε συνταράξει τὴν Εὐρώπην ἐπὶ μίαν σχεδὸν δεκαετίαν, ἀπειλήσαν πανευρωπαϊκὴν σύρραξιν. Διὰ τῆς δημιουργίας Ἑλληνικοῦ κράτους ἐδημιουργεῖτο νέα τάξις πραγμάτων, ἀκριβέστερον νέα φάσις τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος, γενομένη παρ' ὅλων ἀποδεκτὴ κατόπιν μακρῶν καὶ θυελλωδῶν διαπραγματεύσεων. Δεύτερον, λόγῳ τῆς προσωπικότητος τοῦ Λεοπόλδου, γαμβροῦ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας καὶ θεοῦ τῆς ἀνглиκού Βικτωρίας, πιθανοῦ ἀντιβα-

σιλέως κατὰ τὴν ἀνηλικιότητά της, τῆς προσωπικότητος ταύτης καταστάσης ἔτι πλέον σημαντικῆς μετὰ τινας μῆνας, ὅτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τοῦ νεο-
 συστάτου Βελγικοῦ βασιλείου. Τρίτον, λόγῳ τοῦ ὅτι συνεδυσάσθη μὲ τὴν ἐν
 Ἑλλάδι κατάστασιν, ἣ ὁποία, εὐθὺς μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Λεοπόλδου
 ἔλαβε δραματικὴν ἐξέλιξιν, προκαλέσασα ἐκ νέου μεγάλας ἀνησυχίας εἰς τὴν
 Εὐρώπην καὶ ὀδηγήσασα εἰς νέας διαπραγματεύσεις καὶ νέας διεθνεῖς
 συμφωνίας.

Μολονότι ἀπὸ μακροῦ χρόνου εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος πάντα τὰ
 σχετικὰ στοιχεῖα τῆς ὑποθέσεως (ἀλληλογραφία, διαπραγματεύσεις, συμφω-
 νία κ.λ.π.), ἐν τούτοις παραμένουν εἰσέτι πολλὰ σημεῖα σκοτεινὰ καὶ ἀμφι-
 σβητούμενα. Τοῦτο πρὸ παντὸς ἄλλου ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἐγγράφισαν
 πολλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οὐχὶ ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς ἀμερολήπτου ἱστο-
 ρικῆς ἐρεῦνης, ἀλλ' ὑπὸ τὸ κράτος τῶν προκαταλήψεων, τῶν παθῶν καὶ τῶν
 ἐπικαίρων ἐντυπώσεων, ταῦτα δὲ τρόπον τινὰ ἐπαγώγησαν ἐν τῇ ἱστοριο-
 γραφίᾳ. Οἱ μεταγενέστεροι ἱστορικοὶ δὲν ἔλαβον τὸν κόπον νὰ μελετήσουν
 τὰς πηγάς, νὰ ἀξιολογήσουν τὰ ἐγκατεσπαρμένα στοιχεῖα, νὰ συναγάγουν ἴδια
 συμπεράσματα καὶ νὰ διατυπώσουν, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ὅλην ἱστορίαν
 τῆς τότε Εὐρώπης, ἰδιαιτέρως τῆς τότε Ἑλλάδος, ἰδίας σκέψεις. Ἕλληνες
 καὶ ξένοι ἱστορικοί, σχεδὸν πάντες, ἀσχολοῦνται μὲ τὸ θέμα τοῦτο παρεπι-
 πτόντως, ἀρκοῦμενοι εἰς τὰς πληροφορίας καὶ τὰς κρίσεις τῶν ἱστορικῶν καὶ
 ἀπομνημονευματογράφων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Διὰ τοῦτο ἐκρίναμεν σκόπι-
 μον, ὅπως ἀφιερῶσωμεν τὴν παρούσαν μελέτην εἰς τὸ θέμα τοῦτο, βασιζό-
 μενοι εἰς τὸς πηγὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ θέτοντες ὑπὸ κριτικὸν ἔλεγχον τὰς
 ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ μετέπειτα πληροφορίας καὶ σκέψεις¹.

1. Ἡ παρούσα μελέτη στηρίζεται κυρίως εἰς τὴν σχετικὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ
 Λεοπόλδου μετὰ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας Ἀμπερντὴν καὶ τοῦ
 Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὰ πρωτόκολλα καὶ ἄλλας ἀποφάσεις τῆς ἐν Λονδίνῳ
 συμμαχικῆς διασκέψεως ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος καὶ εἰς τὰ διατάγματα, ψηφί-
 σματα, διαγγέλματα κ.λ.π. τοῦ Καποδίστρια, τῆς Γερουσίας καὶ τῆς Ἐθνοσυνελεύ-
 σεως τῆς Ἑλλάδος. Ταῦτα εἶναι ἐγκατεσπαρμένα εἰς τὰς ἀκολουθούσας ἐκδόσεις: *Pap-
 ers relative to the affairs of Greece 1826/1830*, London 1831 (ἀπὸ σ. 452 κ.έ.). — *Ι. Καποδίστρια*, Ἐπιστολαί, τ. Α' - Δ', Ἀθ. 1843 (ἑλλ. μ.τ.φ. ὑπὸ
 Μ. Σχινᾶ τῆς γαλλικῆς ἐκδόσεως τοῦ Ε. Βέταν), ἐν τ. Δ' ἀπὸ σ. 312 κ.έ. — *Pro-
 kesch-Osten*, Geschichte des Abfalls der Griechen..., τ. Α' - Γ', Wien
 1867 (ἐν τ. Γ' ἀπὸ σ. 211 κ.έ.). — *Documents relatifs à l'état de la Grèce...*,
 Paris 1826/1831. — *Constitutions, lois, ordonnances...*, Ἀθῆναι 1835. — *G. No-
 radounghian*, Recueil d'actes internationaux de l'empire Ottoman, τ. Α' (1789 - 1856),
 Leipzig 1900. — *Recueil des traités, actes et pièces...*, Nauplie 1833. — Γενικὴ Ἐφημερίς
 τοῦ Ναυπλίου, 1830. — Ἀλ. Σοῦτσοῦ, Συλλογὴ τῶν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν δίκαιον τῆς Ἑλλάδος ἀναγομένων ἐγγράφων..., Ἀθ. 1858 (ἀπὸ
 σ. 136 κ.έ.).

Πάντα τὰ σχετικὰ πρὸς τὸν Ἀγῶνα τοῦ 1821 διπλωματικὰ κείμενα (διαπρα-

Τόσον ἡ Α' ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐθνικὴ συνέλευσις, ὅσον καὶ ἡ Β' ἐν Ἀστροί, ἐψήφισαν ἀμιγῆ δημοκρατικὰ πολιτεύματα κατὰ βάσιν θεμελιούμενα ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας καὶ καθιερούντα αἰρετὰ ὄργανα τῆς Πολιτείας μετὰ διαχωρισμοῦ τῶν ἐξουσιῶν καὶ ἐγγυήσεως τῶν προσωπικῶν δικαιωμάτων. Καὶ αὐτὴ ἡ Γ' ἐθνικὴ συνέλευσις ἐν Τροιζίνι, ἐξέλεξε μὲν ὡς ἀνώτατον ἀρχοντα τῆς Πολιτείας τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν ὡς Κυβερνήτην διὰ μίαν ἐξαετίαν, διετήρησεν ὅμως καὶ εἰς τινὰ διεκέρυξε τὰς δημοκρατικὰς βάσεις τοῦ Πολιτεύματος περὶ ἀντιπροσωπευτικῶν σωμάτων ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ λαοῦ, κυβερνητικῆς εὐθύνης, διαχωρισμοῦ ἐξουσιῶν κ.λ.π.

Παρὰ ταῦτα, ἥδη ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς ἐπαναστάσεως ἐγένετο λόγος περὶ συστάσεως βασιλείου καὶ ἐκλογῆς τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὸν κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1821 ψηφισθέντα Ὁργανισμὸν τῆς Ἀνατολικῆς Χ. Ἑλλάδος περιελήφθη διάταξις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ συνιστωμένη ἐθνικὴ Βουλὴ θὰ ἦτο « ὁ Τοποτηρητὴς τοῦ ἐσομένου Βασιλέως, τὸν ὁποῖον ἡ Ἑλλὰς ἔχει νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὴν Χριστιανικὴν Εὐρώπην ».

Τοῦτο ὀφείλετο κυρίως εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι εἶχον συρρεῦσει εἰς τὴν ἐν ἐπαναστάσει Ἑλλάδα πολλοὶ Φαναριῶται συντηρητικῶν κατὰ βάσιν ἀρχῶν, ἐχόμενοι τῶν Βυζαντινῶν παραδόσεων καὶ ὀνειρενόμενοι τὴν ἀναβίωσιν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τῶν συνετάσσοντο καὶ πολλοὶ πρόκριτοι, θεωροῦντες τὸν βασιλικὸν θεσμόν ὡς ἐγγύησιν ἀπὸ τοῦ

γματεύσεις, πρωτόκολλα, συνθῆκαι κ.λ.π.) δημοσιεύομεν εἰς τὸν προσεχῶς ἐκδιδόμενον Β' τόμον τῆς συλλογῆς μας « Κείμενα - Πηγὰι τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ».

Γενικώτεραι πληροφορίαι ἀνευρίσκονται κυρίως εἰς τὰ κάτωθι ἔργα : Σπ. Τρικούπη, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τ. Α' - Δ', Ἀθ. 1888 (ἐν τ. Α' παράρτημα ἀπὸ σ. 325 κ.ἐ.). — Prokesch-Osten, ἑ.δ. (ἐν τ. Β' ἀπὸ σ. 395 κ.ἐ.). — Driault-Lhéritier, Histoire diplomatique de la Grèce, τ. Α' - Γ', Paris 1925 (ἐν τ. Β' ἀπὸ σ. 10 κ.ἐ.). — Gervinus, Insurrection et Régénération de la Grèce (μεταφρ. ἐκ γερμαν.), τ. Α' - Β', Paris 1863 (ἐν τ. Β' ἀπὸ σ. 650 κ.ἐ.). — Mendelssohn Bartholdy, Geschichte Griechenlands, Leipzig 1874 (ἐν ἑλλ. μεταφρ. Ἀγγ. Βλάχου, τόμοι 2, Ἀθ. 1873). — Hertzbeg, Geschichte Griechenlands... Berlin 1879 (ἐν ἑλλ. μεταφρ. ὑπὸ Π. Καρολίδου ἐν τ. Α' ἀπὸ σ. 67 κ.ἐ.). — Finlay, History of the Greek revolution, τ. Α' - Β', London 1861 (ἐν τ. Β' ἀπὸ σ. 224 κ.ἐ.). — Isambert, L'indépendance grecque et l'Europe, Paris 1900 (ἀπὸ σ. 394 κ.ἐ.). — Dentwurdigkeiten aus papieren Ch. F. v. Stockmars, Braunschweig 1872 (ἀπὸ σ. 126 κ.ἐ.). — Saint-René Taillandier, Le roi Leopold 1er, Paris 1878. — Τοῦ αὐτοῦ, Leopold et Capodistrias, ἐν Revue des deux Mondes, 1 Mars 1876. — Π. Καρολίδου, Σύγχρονος ἱστορία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, τ. Α' - Ζ', Ἀθῆναι 1922 - 1929 (τ. Α' ἀπὸ σ. 443 κ.ἐ.). — Ἀ. Π. Δασκαλάκη, Ἡ Εὐρώπη καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία (εἰς Συμπληρώματα Ἐπιτομῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλλ. ἔθνους ὑπὸ Κ. Παπαρηγοπούλου, ἀπὸ σ. 753 κ.ἐ.).

κινδύνου τῶν συγκρούσεων ἐκ προσωπικῶν φιλοδοξιῶν καὶ ἀναρχίας. Ἐκ παραλλήλου ὁμως εἶχον συρρεῦσαι εἰς τὴν ἐπαναστατημένην Ἑλλάδα πολλοὶ νέοι φοιτήσαντες εἰς Εὐρωπαϊκὰ Πανεπιστήμια καὶ φλεγόμενοι ὑπὸ δημοκρατικῶν ἰδεῶν, ἐπηρέαζοντες δὲ μεγάλας μάζας ἢ ταυτίζοντες τὴν ἐθνικὴν ἐλευθερίαν μετὰ τῶν πολιτικῶν καὶ προσωπικῶν ἐλευθεριῶν τοῦ Ἑλλήνου. Ἰδιαιτέρως δὲ ἐπηρέαζον οἱ ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τοῦ Κοραῖ συρρεῦσαντες Ἕλληνες λόγιοι, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐνωτισθῇ καὶ ὑπερήσπιζον μετὰ πάθους τὰς διακηρυσσομένας ἰδέας του περὶ δημοκρατίας καὶ λαϊκῆς κυριαρχίας. Διὰ τοὺς λόγους τούτους καὶ πρὸς ἀποσόβησιν διαφωνιῶν, ἥδη ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς ἐπαναστάσεως τὸ πολίτευμα ἀπεκλήθη «προσωρινόν», ὥστε διὰ τοῦ ὅρου αὐτοῦ τῆς προσωρινότητος νὰ ἐπιφυλαχθῇ τὸ μέλλον.

Παρερχομένου τοῦ χρόνου, οἱ ὁπαδοὶ τοῦ βασιλικοῦ θεσμοῦ ἠΰξανον, ἐνισχυόμενοι ἐκ τῶν περιστάσεων. Εἰς τὴν Εὐρώπην ἐδέσποζε τότε ἡ Ἱερὰ Συμμαχία, ἡ ὁποία ἠγωνίζετο νὰ διατηρήσῃ διὰ παντὸς μέσου τὰς ἀπολυταρχικὰς ἐξουσίας, δὲν ἐδίσταζε δὲ νὰ καταστέλλῃ δι' ἐνεργῶν ἐπεμβάσεων πᾶσαν ἀπόπειραν ἐγκαθιδρύσεως κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν. Αἱ ἐθνικαὶ ἐξεγέρσεις, ἰδίως πρὸς ἀποτίναξιν τῆς καταδυναστεύσεως τῶν Ἀψβούργων καὶ τῶν Τσάρων, οἱ ὅποιοι εἶχον ὑπὸ τὴν δεσποτικὴν ἐξουσίαν των πλῆθος λαῶν (Κροᾶται, Σλοβάκοι, Τσέχοι, Πολωνοὶ κ.λ.π.) συνεχέοντο πρὸς τὰ λαϊκὰ κινήματα, τὰ ἀποβλέποντα εἰς παροχώρησιν πολιτικῶν καὶ προσωπικῶν ἐλευθεριῶν (ἐπαναστάσεις Ἰσπανίας, Πεδεμοντίου, Νεαπόλεως κ.λ.π.) καὶ διὰ στρατιωτικῶν ἐπεμβάσεων κατεστέλλοντο βιαίως.

Εἰς τὸ συνέδριον τοῦ Λάϊπαχ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν κρατῶν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, καθ' ὃν ἀκριβῶς χρόνον ἐλάμβανον ἀποφάσεις πρὸς βιαιάν καταστολὴν φιλελευθέρων κινήματων, ἐπληροφορήθησαν μετ' ἀγανακτήσεως καὶ δέους τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τὴν ὁποίαν δὲν ἐδίστασαν νὰ ἀποκηρύξουν, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Τσάρου, ὁ ὁποῖος διέγραψε τὸν Ὑψηλάντην ἐκ τῶν τάξεων τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ. Ἐπειδὴ τὴν φορὰν αὐτὴν ἡ ἐπανάστασις εἶχεν ἐθνικὸν χαρακτῆρα καὶ ἐπειδὴ ὁ λαὸς αὐτὸς ἦτο χριστιανικὸς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν δυνάστην του, ἡ Ἱερὰ Συμμαχία δὲν ἐτόλμησε νὰ σκεφθῇ ἐνεργὸν ἐπέμβασιν ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ὑπὲρ τῶν Τούρκων. Ἀλλ' ὁ Μέττερνιχ δὲν ἐκουράσθη πολὺ διὰ νὰ πείσῃ τοὺς ἐν τῷ συνεδρίῳ συνεταίρους του, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἐπικίνδυνον ἐπαναστάται, ἀναρχικοί, εἶδος «καρμπονάρων» τῆς Ἰταλίας, ἀπειλοῦντες νὰ μεταδώσουν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην τὴν πυρκαϊὰν τῆς ἀναρχίας καὶ τοῦ ὀλέθρου. Οὐδεμία ὑπὸ οἰανδήποτε μορφήν ἐνίσχυσις τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν ἦτο ἐπιτρεπτέα, τὸ δὲ ἔργον τῆς καταστολῆς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἐπαφῆθη εἰς τὸν κυρίαρχον Σουλτᾶνον!

Ἐν περίπῳ ἔτος βραδύτερον (Ἀπρίλιος 1822), καθ' ὃν χρόνον ἡ Εὐρώπη ὁλόκληρος ἐσείετο ἐξ ἐνθουσιασμοῦ ἐκ τῶν ἀγγελμάτων τῶν μεγα-

λουρηγμάτων τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων, οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ κυβερνήται τῶν κρατῶν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, συνηγμένοι εἰς τὴν Βερῶνην, κατεκεράυνον τὴν « ἀνταρσίαν τῶν πειρατῶν τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ληστῶν τῶν ὁρέων ». Ὡς πειστικωτέραν ἀπόδειξιν τῆς « ἐπικινδύνου διὰ τὴν Εὐρώπην ἀνταρσίας » ὁ Μέγτερνιχ προέτασσε τὸ τότε κυκλοφορήσαν σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου, τὸ ὁποῖον ἐχαρὰκτῆριζεν ὡς « ἔργον τοῦ καριμποναρισμοῦ ». Ἡ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγωνιζομένη Ἑλλάς δὲν ἤλπιζεν ἐπικουρίας ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν Εὐρώπην, καί, παρὰ τὴν βοήθειαν τοῦ ἤδη ἀναπτυσσομένου φιλελληνισμοῦ, ἐφαίνετο ἐγκαταλειμμένη εἰς τὰς τραγικὰς τύχας τῆς.

Οὕτω, κατὰ τὰ τρία πρῶτα ἔτη τῆς ἐπαναστάσεως, οἱ Ἕλληνες διετήρησαν τὸν ἀγῶνα διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων καὶ θυσιῶν. Ὅσον ὅμως παρήροχετο ὁ χρόνος, τόσον καθίστατο περισσότερον αἰσθητὴ ἡ ἄμεσος ἀνάγκη τῆς βοήθειας τῆς Εὐρώπης. Αἱ δράκες Ἑλλήνων πολεμιστῶν, ἔσπερημένων πολεμικῶν ἐφοδίων καὶ ἐξηντημένων ἐκ τοῦ μακροῦ ἀνίσου ἀγῶνος, δὲν ἦτο ἀνθρωπίνως δυνατὸν νὰ συνεχίσουν τὴν πάλιν ἐναντίον μιᾶς μεγάλης αὐτοκρατορίας, διαθετούτης ἀνεξαντλήτους δυνάμεις στρατῶν καὶ στόλων. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἐνθουσιώδεις φιλέλληνες, οἱ καταθελγόμενοι ἐκ τῆς ἰδέας τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἐνδόξου καὶ ἱστορικοῦ ἔθνους τῶν Ἑλλήνων, ἤρχισαν νὰ ἀντιλαμβάνονται ὅτι, ἂν ἡ Εὐρώπη δὲν ἔσπευδε νὰ ἐπιδείξῃ ἐμπράκτως τὸ ἐνδιαφέρον τῆς πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς, ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν θὰ ἔβαινε μοιραίως πρὸς τὴν δύσιν του, πρὸς τὴν κατεύθυνσιν δὲ αὐτὴν ἐκινοῦντο δραστηρίως. Ἡ ἐμπρακτος ἐπίδειξις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐνδιαφέροντος ἦτο ἡ ὑστάτη ἐλπίς τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι ἤδη ἐφαίνοντο διατεθειμένοι πρὸς οἰανδήποτε ὑποχώρησιν, ἵνα διαλύσουν τὰς εἰς βάρος των προκαταλήψεις καὶ κινήσουν τὴν εὐμενῇ προσοχὴν τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων.

Ἀπὸ τοῦ 1824 πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἡγέται τοῦ ἀγωνιζομένου ἔθνους στρέφονται πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν καὶ καταβάλλουν πάσης φύσεως προσπάθειάς πρὸς ὑποκίνησιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐνδιαφέροντος. Ὅσον δὲ παρέρχεται ὁ καιρὸς, καὶ ἰδίως ἀφ' ἧς ἐνσκήπτει ἡ φοβερὰ λαίλαψ τῶν Αἰγυπτίων τοῦ Ἰμπραήμ, ἡ ὁποία ἀπειλεῖ ὁλοκληρωτικὸν ὄλεθρον, τόσον αἱ ἀγωνιώδεις προσπάθειαι τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἀναζητήσιν συνίδος σωτηρίας ἀνὰ τὴν ἀπολυταρχικὴν καὶ χριστιανικὴν Εὐρώπην ἐλάμβανον τὴν οἰανδήποτε συγκεκριμένην μορφήν. Ἐξ ἄλλου, τὸ εὐρωπαϊκὸν κλίμα καθίσταται περισσότερον ἐπιδεκτικὸν πρὸς ἐπίδειξιν τοῦ ἐνδιαφέροντος τούτου, καθ' ὅσον ἡ ἐπὶ τόσα ἔτη παράτασις τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἐδημιούργησεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον κατάστασιν « ντὲ φάκτο », τὴν ὁποίαν αἱ Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν νὰ ἀγνοήσουν. Τὸ « ἀνατολικὸν ζήτημα », χάρις εἰς τὰς ἡρωικὰς θυσίας τῶν Ἑλλήνων, εἶχεν εἰσέλθει εἰς νέαν φάσιν, τὰ δὲ ἀλληλομαχόμενα συμφέροντα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ὥφειλον νὰ ἐναρμονισθοῦν πρὸς τὴν ἀνακύψασαν νέαν κατάστασιν πραγμάτων.

Ἐνῷ οἱ Ἕλληνες ἄλλοτε ἐξελιπάρουν δάνεια καὶ οἰκονομικὰς ἐνισχύσεις, ἄλλοτε ἀπηύθυνον πρὸς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν αἰτήσεις προστασίας καὶ ἄλλοτε ἐξήτουν τὴν συλλογικὴν μεσίτευσιν πρὸς κατάπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, αἱ Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις εἰς σειρὰν διασκέψεων καὶ ἀνακτοβουλίων ἀνεξήτουν διὰ κοινῆς συμφωνίας λύσιν τοῦ ἑλληνικοῦ προβλήματος, ἰσορροποῦσαν τὰς ἐπιρροὰς τῶν καὶ ἐξυπηρετοῦσαν τὰ συμφέροντά των ἐν τῇ Ἑγγύς Ἀνατολῇ. Μετὰ τὸ ἀπορριφθὲν ῥωσικὸν σχέδιον δημιουργίας τριῶν ὑποτελῶν ἡγεμονιῶν (Ἰανουάριος 1824) κατόπιν μακρῶν διαπραγματεύσεων ἐπετεύχθη (Ἀπρίλιος 1826) ἡ ὑπογραφή τοῦ ῥωσοαγγλικοῦ πρωτοκόλλου, ἡ πρώτη διεθνὴς πράξις ὑπὲρ τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος, προβλέπουσα μεσίτευσιν πρὸς ἵδρυσιν Ἑλληνικοῦ κράτους ὑπὸ τύπον ἡγεμονίας ὑποτελοῦς εἰς τὸν Σουλτᾶνον. Κατόπιν νέων κοπιωδῶν διαπραγματεύσεων, ἰδίως ἐν τῇ προσπαθείᾳ ὅπως ἐπιτευχθῇ ἡ ἀποδοχὴ τῆς μεσιτεύσεως ὑπὸ τῆς Πύλης ἀνευ προσφυγῆς εἰς τὴν βίαν, τὴν ὁποίαν ἐπεθύμει ἡ Ρωσία, ἀλλ' ἀπέκρουεν ἡ Ἀγγλία, τὴν 24 Ἰουνίου 1827 ὑπεγράφη ἐν Λονδίνῳ ἡ συνθήκη Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας¹.

Ἡ τριμερὴς αὕτη συνθήκη, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν βάσιν ὅλων τῶν μετέπειτα γεγονότων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐθεμελιώθη ἡ ἑλληνικὴ ἐλευθερία, δὲν προέβλεπε μόνον προσφορὰν μεσιτεύσεως μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ἐπιβολὴν ἀμέσου ἀνακωχῆς πρὸς ἑναρξιν διαπραγματεύσεων διὰ τὴν ἵδρυσιν φόρου ὑποτελοῦς εἰς τὸν Σουλτᾶνον Ἑλληνικοῦ κράτους, τοῦ ὁποίου τὰ ὅρια θὰ καθορίζοντο διὰ μεταγενεστέρων συμφωνιῶν. Ἐτι πλέον, εἰς περίπτωσιν μὴ ἀποδοχῆς ὑπὸ τῆς Πύλης τῆς ἀνακωχῆς, αἱ τρεῖς συμβαλλόμεναι Δυνάμεις θὰ ἐνεκαίνιαζον ὑπὸ ἐμπορικὸν μανδύαν διπλωματικὰς σχέσεις μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ θὰ ἐλάμβανον μέτρα πρὸς παρεμπόδισιν τῶν περαιτέρω ἐχθροπραξιῶν. Τὸ δὲ σπουδαιότερον ἴσως πάντων ἦτο ὅτι συνιστάτο μία μόνιμος συμμαχικὴ διάσκεψις ἐν Λονδίνῳ, ἀπαρτιζομένη ἐκ τοῦ ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῶν ἐκεῖ πρέσβων τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Γαλλίας πρὸς ἀδιάκοπον παρακολούθησιν τῶν περαιτέρω ἐξελίξεων τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος καὶ ἐκάστοτε λήψιν ἀναλόγων ἀποφάσεων. Ἐκ τῆς μονίμου αὐτῆς ἐν Λονδίνῳ συμμαχικῆς Διασκέψεως ἀπέρρευσαν ὅλαι αἱ μετέπειτα ἐνέργειαι ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος καὶ πάντα τὰ ἐν συνεχείᾳ πρωτόκολλα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐθεμελιώθη τὸ νέον Ἑλληνικὸν κράτος.

Ἀφ' οὗτου ἤρχισε καὶ ἐκδηλοῦται ἐνεργῶς τὸ ἐνδιαφέρον τῶν τριῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ὑπὲρ τοῦ Ἀγῶνος, οἱ Ἕλληνες, μολονότι διεισδιόραζον τὰς συμπαθείας τῶν πρὸς τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην ἐξ αὐτῶν, συνεφώνουν πάντες

1. Βλ. τὰ κείμενα ταῦτα ἐν Papers... ἔ.ἀ., σ. 3. — Prokesch-Osten, ἔ.ἀ., τ. 4, σ. 62, 242 καὶ τ. 6, σ. 101 κ.ἐ. — Strupp, ἔ.ἀ., σ. 3 κ.ἐ. καὶ τὰ δύο τελευταῖα εἰς ἑλλ. μετάφρ. ἐν Σούτσου, ἔ.ἀ., σ. 4 καὶ 14.

εἰς τὸ γενικὸν θέμα ὅτι ἡ ἀναγεννωμένη Ἑλλὰς ὄφειλε νὰ συνταυτίσῃ τὰς τύχας τῆς μετὰ τῶν Δυνάμεων αὐτῶν καὶ ὅτι ἡ πολιτικὴ καὶ πολιτειακὴ πορεία αὐτῆς δὲν ἔπρεπε νὰ ἀφίσταται τῶν δεδομένων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα θὰ διησφάλιζον τὸ ἐνδιαφέρον τῶν. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1825 ἐπιφανεῖς πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἡγήται τοῦ Ἀγῶνος, ὡς ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ Κωλέττης, ὁ Κουντουριώτης, ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Μιαούλης κ.λ.π., οἱ ὁποῖοι ἐν τούτοις εἶχον πρωτοστατήσῃ εἰς τὴν καθιέρωσιν δημοκρατικῶν θεσμῶν, ὁμιλοῦν ἀπεριφράστως περὶ ἐγκαθιδρύσεως βασιλείας ὡς ἐθνικῆς ἀνάγκης καὶ ἐκλογῆς ἡγεμόνος, ὁ ὁποῖος θὰ ἐξησφάλιζε τὸ ἐνδιαφέρον τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ἢ καὶ τῶν τριῶν συγχρόνως Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Εἰς τοῦτο συνήργησε καὶ ἡ παρ' ὀλίγον νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τελειωτικὸν ὄλεθρον ἀναρχία συνεπείᾳ τῶν προσωπικῶν φιλοδοξιῶν καὶ τῆς ἐξάψεως τῶν κομματικῶν παθῶν.

Τιθεμένης τῆς βάσεως ταύτης, ἦτοι τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς προστασίας καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος μιᾶς Εὐρωπαϊκῆς Δυνάμεως δι' ἐκλογῆς ὡς ἡγεμόνος προσώπου συνδεομένου πρὸς τὴν δυναστείαν μιᾶς τῶν χωρῶν τούτων ἢ πάντως δεδηλωμένων συμπαθειῶν ταύτης, ἀνέκυπτεν ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ θέμα τῶν προτιμήσεων ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων ἀναλόγως τοῦ συνδέσμου καὶ τῆς ἀφροσιώσεως ἐνὸς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν πρὸς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην χώραν. Οἱ ἐγκαθιδρυθέντες ἐν Ἑλλάδι ἐπίσημοι ἢ κεκαλυμμένοι πράκτορες τῶν τριῶν Δυνάμεων ἔδρων δραστηρίως εἰς τὰ παρασκήνια, ἀναπτύσσοντες παρασκηνιακὴν δράσιν, ἐκ τῆς ὁποίας ἀνέκυψαν ἐν Ἑλλάδι τρία κόμματα: τὸ ἀγγλόφιλον, τὸ ρωσόφιλον καὶ τὸ γαλλόφιλον, ἕκαστον τῶν ὁποίων προέβαλλεν ἴδιον ὑποψήφιον διὰ τὸν ἑλληνικὸν θρόνον. Ἐνῷ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἀγγλοφίλου κόμματος Μαυροκορδάτος κατέβαλλεν ἐνεργείας πρὸς ὑπόδειξιν Ἀγγλοῦ πρίγκηπος καὶ ἐλλείπει τούτου πρὸς ὑπόδειξιν τοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ συνδεομένου μετὰ τῆς ἀγγλικῆς δυναστείας πρίγκηπος Γουλιέλμου τοῦ Σαξονικοῦ Κοβούργου, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ γίνῃ κυρίως λόγος κατωτέρω, ὁ Κωλέττης, ἀρχηγὸς τοῦ γαλλοφίλου κόμματος ἐκίνητο δραστηρίως διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ δουκὸς τοῦ Νεμούρ, υἱοῦ τοῦ δουκὸς τῆς Ὁρλεάνης καὶ μετέπειτα βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου-Φιλίππου. Ἄλλοι ὑπεδείκνυν διαφόρους ἄλλους πρίγκηπας ἡγεμονικῶν οἰκῶν τῆς Εὐρώπης, τοὺς ὁποίους προέβαλλον ὡς περισσότερον ἀρεστοὺς εἰς τὰς τρεῖς εὐρωπαϊκὰς Αὐλὰς, ἰδίως δὲ τὴν Ρωσίαν.

Ἡ μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς τριμεροῦς συνθήκης τοῦ Λονδίνου ἐξέλιξις τῶν γεγονότων ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα ὑπῆρξε ραγδαία. Οἱ στόλοι τῶν τριῶν συμμάχων Δυνάμεων κατέπλευσαν εἰς τὰ ἑλληνικὰ ὕδατα πρὸς παρεμπόδισιν πάσης περαιτέρω πολεμικῆς ἐπιχειρήσεως τῶν Τουρκοαἰγυπτίων, ἡ δὲ προκλητικὴ διαγωγὴ τούτων ὥδηγήσεν εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ ὅρου τοῦ Ναυαρίνου ναυμαχίαν, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν πλήρη καταστροφὴν τοῦ τουρκοαἰγυπτιακοῦ στόλου (6/20 Ὀκτωβρίου 1827). Κατ' ἀπόφασιν τῆς Διασκέψεως τοῦ Λονδίνου, μία γαλλικὴ στρατιὰ ὑπὸ τὸν Μαιζδὺν

ἐστάλη εἰς Πελοπόννησον, τὴν ὁποίαν αὕτη ἀπῆλλαξεν ἐντελῶς ἐκ τῶν ὑπολειμμάτων τῶν τουρκοαιγυπτιακῶν δυνάμεων (Σεπτέμβριος 1828). Ἐν τῷ μεταξὺ, κατόπιν ψηφίσματος τῆς ἐν Τροιζίνι ἐθνικῆς συνελεύσεως ἐξελέγη προσωρινῶς, διὰ μίαν ἑξαετίαν, ἡ ὁποία φυσιολογικῶς θὰ ἐπερατοῦτο, ἂν ἐν τῷ μεταξὺ ἐξελέγετο ἡγεμῶν, κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας, ὁ ὁποῖος ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα (Ἰανουάριος 1828). Αἱ τρεῖς Δυνάμεις ἀποκατέστησαν ἡμιεπισήμους διπλωματικὰς σχέσεις διὰ τῆς διαπιστεύσεως « Ἀντιπρέσβευς ».

Τὸ πρόβλημα τῆς ἀνευρέσεως καὶ ἐκλογῆς καταλλήλου ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος λαμβάνει ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς πλέον ἐπείγουσαν καὶ συγκεκριμένην μορφήν. Ἀπασχολεῖ ζωηρῶς ὄχι μόνον τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ τὰς τρεῖς προστάτιδας Δυνάμεις, ὅχι μόνον διότι τοῦτο θεωρεῖται πρωταρχικὸν διὰ τὴν θεμελίωσιν τάξεως καὶ ἡσυχίας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ διότι ἔπρεπε νὰ ἐξευρεθῇ πρόσωπον κοινῆς συμπαθείας, ὥστε νὰ ἐξουδετεροῦται πᾶς κίνδυνος μεμονωμένης ἐξυπηρετήσεως εὐρωπαϊκῶν συμφερόντων.

Ἡ ἐκ τῶν τριῶν ἐγκαταλειψάντων τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναυαρίνου συμμάχων πρέσβευον συγκροτηθεῖσα εἰς Πόρον Διάσκεψις, διὰ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 12 Δεκεμβρίου 1828 καθώρισε τὴν ἑλληνικὴν μεθόριον εἰς τὴν γραμμὴν τῶν κόλπων Ἀρτης· Βόλου. Ἡ Ἀγγλία μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κάννιγκ δὲν ἐνέκρινε τὴν μεθοριακὴν αὐτὴν γραμμὴν, διότι περιελάμβανε τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν, τὴν ὁποίαν ἐπεδίωκε νὰ ἀφήσῃ εἰς τὴν Τουρκίαν. Οἱ λόγοι τῆς ἀγγλικῆς αὐτῆς πολιτικῆς πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μὴ ἐξασθενήσῃ ὑπερβαλλόντως ἡ Ὄθωμανικὴ αὐτοκρατορία, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ Αἰτωλοακαρνανία εὐρίσκετο πολὺ πλησίον τῆς ὑπ' αὐτῆς κατεχομένης Ἐπτανήσου καὶ ὥς ἐκ τούτου δὲν ἤθελε νὰ εὐρίσκεται εἰς γειτονίαν τὸ Ἑλληνικὸν κράτος, πιθανὸς μελλοντικὸς διεκδικητὴς τῶν Ἰονίων. Ἀλλὰ τελικῶς, πρὸ τῶν ἀνακυψάντων εὐρύτερας εὐρωπαϊκῆς φύσεως κινδύνων ἐκ τοῦ ἀρξαμένου ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, ἡ συντηρητικὴ κυβέρνησις τοῦ Οὐέλλικχτον ὑπέκυψε.

Διὰ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 10/22 Μαρτίου 1829 ἡ συμμαχικὴ διάσκεψις τοῦ Λονδίνου ἐνέκρινε τὰς προτάσεις τῆς πρεσβευτικῆς διασκέψεως τοῦ Πόρου ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἑλληνικὴν μεθόριον. Θὰ ἐπροτείνετο εἰς τὴν Πύλην ἡ ἴδρυσις Ἑλληνικοῦ κράτους περιλαμβάνοντος τὰ ἐδάφη τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στερεᾶς ἀπὸ τοῦ κόλπου τοῦ Βόλου, τῆς ὁροσειρᾶς τῆς Πίνδου καὶ διὰ τῶν στενῶν τοῦ Μακρυνόρους μέχρι τοῦ κόλπου τῆς Ἀρτης, ὡς καὶ τὰς Κυκλάδας καὶ τὴν Εὐβοίαν¹. Τὸ νέον Κράτος θὰ ἦτο ἡγεμονία χαίρουσα

1. Βλ. τὰ κείμενα τῶν δύο τούτων πρωτοκόλλων ἐν Papers..., ἔ.ἀ., σ. 405 καὶ 131. — Prokesch-Osten, ἔ.ἀ., τ. 6, σ. 4 καὶ 9. — Strupp, ἔ.ἀ., σ. 80 κ.έ. — Σούτσου, ἔ.ἀ., σ. 92.

πλήρους ἐσωτερικῆς αὐτονόμου διοικήσεως, ἀλλὰ φόρου ὑποτελῆς εἰς τὸν Σουλτάνον (ἐτήσιος φόρος 1.500 000 τουρκικῶν πιάστρων). Τὸ πολίτευμα αὐτῆς θὰ ἔπρεπε νὰ πλησιάζῃ κατὰ τὸ δυνατόν περισσότερον τὴν μορφήν τῆς μοναρχίας, δι' ἀναθέσεως εἰς χριστιανὸν πρίγκηπα κληρονομικῆς ἀρχῆς. Ἄλλ' ἐν οὐδενίᾳ περιπτώσει ὁ πρίγκηψ αὐτὸς θὰ ἐξελέγετο ἐκ τῶν βασιλικῶν οἰκῶν τῶν τριῶν Δυνάμεων.

Ἡ Τουρκία ἐξηκολούθει νὰ ἀρνῇται οἰανδήποτε συζήτησιν ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἱδρυσιν Ἑλληνικοῦ κράτους δι' ἀποσπάσεως ἐδαφῶν ἐκ τῆς Ὄθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ ἐπανακάμψαντες εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρεσβευταὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας εἰς μάτην ἐπέσειον τοὺς κινδύνους ἐκ τοῦ διεξαγομένου ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, τῆς ἀποδοχῆς τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ Λονδίνου προβαλλομένης ὡς μοναδικῆς εὐκαιρίας, ἵνα ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τὸν Τσάρον τὸ πρόσχημα τοῦ πολέμου τούτου. Ἄλλ' ὅταν ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ κακὴν διὰ τὴν Τουρκίαν τροπὴν καὶ τὰ ρωσικὰ στρατεύματα προήλανον ραγδαίως πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ τουρκικὴ ἀντίστασις ἐκάμφθη, ἀναλόγως δὲ τῶν ἀναγγελλομένων πολεμικῶν γεγόντων ἐγίνοντο ὑποχωρήσεις ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος. Τὴν 9 Σεπτεμβρίου 1829, ὅτε ἀνηγγέλθη ὅτι ἡ ρωσικὴ στρατιά, καταλαβοῦσα τὴν Ἀδριανούπολιν, ἡτοιμάζετο νὰ συνεχίσῃ τὴν προέλασιν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ πανικόβλητος Σουλτάνος ὑπεχώρησε καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν. Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη διὰ δηλώσεώς της πρὸς τοὺς δύο πρέσβεις ἀπεδέχετο ἄνευ ὅρων τὰς συμμαχικὰς ἀποφάσεις περὶ ἰδρύσεως Ἑλληνικοῦ κράτους. Βάσει τοῦ ἀρθροῦ 10 τῆς ὑπογραφείσης ἐν Ἀδριανουπόλει συνθήκης (14 Σεπτεμβρίου 1829), ἡ Τουρκία ἀπεδέχετο ἀπάσας τὰς διατάξεις τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου καὶ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 22 Μαρτίου 1829.

Ἄλλ' ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς συνθήκης τῆς Ἀδριανουπόλεως ἡ Τουρκία, καλῶς πληροφορημένη περὶ τῶν διχογνωμιῶν μεταξὺ τῶν τριῶν συμμάχων Δυνάμεων, ἐπανήρχισε τὸ προσφιλὲς σύστημα τῶν παρελκύνσεων καὶ τῶν ἀντιδράσεων ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα, δίδουσα ἄλλας ἐρμηνείας εἰς τὰς ἀναληφθείσας ὑποχρεώσεις πρὸς ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει ἀπαλλαγὴν ἐκ τούτων. Ἰδιαιτέρως ἡ συντηρητικὴ κυβέρνησις τῆς Ἀγγλίας, μὴ συνελθοῦσα ἀκόμη ἐκ τῆς καταπλήξεως λόγῳ τῆς εὐκολίας μὲ τὴν ὁποίαν μία ρωσικὴ στρατιὰ ἔφθασε μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ διαβλέπουσα μεγάλους κινδύνους διὰ τὸ μέλλον ἐκ τυχόν αὐτοβούλου προσπάθειάς τῆς Ρωσίας πρὸς κατὰ τὰς μακραίωνας βλέψεις της λύσιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος, ἐπέδιδωκε τὴν ὅσον τὸ δυνατόν μικροτέραν ἐξασθένειαν τῆς Ὄθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Πλήρης ὀπισθοχώρησις δι' ἀθετήσεως ὅλων τῶν συμφωνιῶν ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα καὶ ἐγκαταλείψεως τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου δὲν ἦτο πλέον νοητὴ μετὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναυα-

ρίνου, τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μαιζῶνος, τὸν ρωσοτουρκικὸν πόλεμον καὶ τὰς ὑπογραφείσας συμφωνίας. Ἄλλωστε οὔτε οἱ δύο ἄλλοι σύμμαχοι ἦσαν διατεθειμένοι πρὸς τοῦτο, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀνὰ τὴν Εὐρώπην φιλέλληνες, ἰδιαιτέρως δὲ οἱ Ἄγγλοι, ἐκινοῦντο θορυβωδῶς. Τότε ὁ Οὐέλλικτον ἐτάχθη ὑπὲρ τῆς τροποποιήσεως τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 22 Μαρτίου 1829 «κατὰ τρόπον ἀντισταθμίζοντα ὑποχωρήσεις καὶ ὠφελήματα ἀμφοτέρων τῶν μερῶν». Ἡ Τουρκία θὰ ἐγκατέλειπε τὴν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ἐπικυριαρχίαν, ἀλλ' εἰς ἀντάλλαγμα θὰ ἐπανέκτα τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν. Καὶ ἡ Ἑλλὰς θὰ ἔχανε τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν, ἀλλ' εἰς ἀντάλλαγμα θὰ ἀπέκτα ἀπόλυτον αὐτοκυριαρχίαν. Οὕτω καὶ τὰ δύο μέρη θὰ ἐξημιοῦντο, ἀλλὰ καὶ θὰ ἀπεξημιοῦντο!

Ἐν τῇ οὐσίᾳ ἐπρόκειτο μόνον περὶ ἱκανοποιήσεως τῶν συμφερόντων τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς διὰ διπλοῦ παιγνιδίου. Διὰ τῆς ἐπανακτήσεως τῆς Αἰτωλοακαρνανίας ἡ Ὄθωμανικὴ αὐτοκρατορία θὰ ἐπλήσσετο ὀλιγώτερον, ἐνῶ ἡ Ἑλλὰς θὰ ἀπεμακρύνετο ἀπὸ τὰ γειτονεύοντα πρὸς τὴν Ἐπτανήσον ἐδάφη. Συγχρόνως, διὰ τῆς ἀνακηρύξεως τῆς Ἑλλάδος αὐτοκυριαρχοῦ ἐπικρατείας, δὲν θὰ ἠὲδοκίμει καὶ ἐκεῖ τὸ ρωσικὸν παιγνίδιον τῶν ὑποτελῶν εἰς τὸν Σουλτᾶνον, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Τσάρου, ἡγεμονιῶν τῆς Μολδοβλαχίας, θὰ καθίστατο δὲ περισσότερον ἐφικτὴ ἡ ἐπιρροὴ τῶν δυτικῶν Δυνάμεων. Τελικῶς, αἱ ἀγγλικαὶ ἀπόψεις, παρὰ τὴν σφοδρὰν ἀντίδρασιν τῶν φιλελλήνων, ἐγένοντο δεκταὶ καὶ ὑπὸ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως, ἡ ὁποία εἶχεν ἀνάγκην ἐνισχύσεως τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς διὰ τὴν παρασκευαζομένην ἐκστρατείαν πρὸς κατάληψιν τῆς Ἀλγερίας. Καὶ ὁ Τσάρος, ἔχων ἤδη ἔλθει εἰς φιλικὰς σχέσεις μετὰ τῶν Τούρκων, δὲν προσέβαλε σοβαρὰν ἀντίστασιν.

Οὕτω, τὴν 3/15 Φεβρουαρίου 1830 ὑπὸ τῆς ἐν Λονδίνῃ συμμαχικῆς διασκέψεως ὑπεγράφη τὸ νέον πρωτόκολλον¹, βάσει τοῦ ὁποίου τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδος περιορίζοντο εἰς γραμμὴν ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀσπροποτάμου πρὸς τὴν λίμνην τοῦ Ἀγγελοκάστρου, τοῦ Βραχωρίου καὶ τῆς Σαυροβίτσας, πρὸς τὸ ὄρος τῆς Ἀρτοτινῆς καὶ διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Κουλουρίου καὶ τῶν ράχων τῆς Οἴτης καταλήγουσαν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ζητουρίου, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Σπερχειοῦ. Περιελαμβάνοντο πάντοτε αἱ Κυκλάδες καὶ ἡ Εὐβοία, ἀπεκλείετο ἡ Ἀκαρνανία καὶ κατὰ σημαντικὸν μέρος ἡ Αἰτωλία. Διὰ τοῦ αὐτοῦ πρωτοκόλλου ὠρίζετο ἡ Ἑλλὰς Κράτος ἀνεξάρτητον «χαῖρον ὅλων τῶν πολιτικῶν καὶ ἐμπορικῶν δικαιωμάτων, ἅτινα συνδέονται πρὸς μίαν τελείαν ἀνεξαρτησίαν», καθωρίζετο ἀκόμη ὅτι τὸ Κράτος τοῦτο θὰ ἀπετέλει μοναρχίαν κληρονομικὴν κατὰ πρωτότοκον τάξιν. Τὸ ἑλληνικὸν στέμμα θὰ προσεφέρετο εἰς πρίγκηπα μὴ ἀνήκοντα εἰς τὰς βασιλευούσας οἰκογενείας τῶν τριῶν ὑπογραψαῶν τὴν συνθήκην τῆς 6 Ἰουλίου 1827 Δυνάμεων. Ὁ

1. Τὸ κείμενον ἐν Prokesch-Osten, ἔ.ἀ., τ. 6, σ. 203. — Papers... σ. 191. — Strupp, ἔ.ἀ., σ. 97. — Σούτσου, ἔ.ἀ., σ. 198.

πρίγκηψ αὐτός, ἐκλεγόμενος διὰ μεταγενεστέρων συνεννοήσεων, θὰ ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ « πρίγκηπος ἡγεμόνος ». Τὰ λοιπὰ ἄρθρα καθόριζον τὰ τῆς εἰρηνεύσεως μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων, ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν, ἀποζημιώσεων διὰ τὰ ἐγκαταλειπόμενα κτήματα κ.λ.π.

Ἡ Τουρκία, ἱκανοποιημένη διὰ τὴν ἐπανάκτησιν τῆς Αἰτωλοακαρνανίας καὶ διαβλέπουσα ὁμογενεμίαν τῶν συμμάχων, ἀπεδέχθη τοὺς ὅρους τοῦ πρωτοκόλλου. Ἄλλ' ὁ κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος εὐρέθη εἰς λίαν δυσχερῆ, ἀληθῶς δραματικὴν, θέσιν. Ἦτο ὅλως ἀντίθετον πρὸς πᾶσαν λογικὴν νὰ ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν μὲ τὰς τρεῖς προστάτιδας Δυνάμεις, εἰς χεῖρας τῶν ὁποίων ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἐναποθέσει τὰς τύχας τῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς χεῖρας τῶν ὁποίων εὕρισκοντο ὁλοκληρωτικῶς αἱ μελλοντικαὶ τύχαι ταύτης. Ἄλλ' ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς, ἡ ἐγκατάλειψις τῆς Αἰτωλοακαρνανίας, ἐρχομένη μετὰ τὴν ἤδη συντελεσθεῖσαν ἐγκατάλειψιν τῆς Ἡπείρου, τῆς Κρήτης καὶ τῆς Σάμου, παρὰ τὰς σφοδρὰς διαμαρτυρίας του καὶ τὰ ἀλλεπάλληλα ὑπομνήματά του, προεκάλει τὴν ἀληθῆ ἀπόγνωσιν εἰς τὰς μάζας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Συγχρόνως ἀνέκλυτον δεινὰ ἅλута προβλήματα ἐκ τῆς ἀνάγκης ἐκκενώσεως τῶν ἤδη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατεχομένων περιφερειῶν αὐτῶν, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι, σχεδὸν ὁλοκληρωτικῶς Ἑλλήνες, θὰ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς ἐστίας τῶν, ἵνα μὴ ἐπαναπέσουν ὑπὸ τὴν καταδυνάστευσιν τῶν Τούρκων μὲ κίνδυνον ἐξολοθρεύσεως.

Ἦδη ἀπὸ τῆς ἐπομένης ὁ Καποδίστριας, μολονότι δὲν ἀπετόλμα νὰ διακινδυνεύσῃ ἄρνησιν ἀποδοχῆς τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830, ἔπρατε τὸ πᾶν διὰ προκλήσεως ψηφισμάτων τῆς Γερουσίας καὶ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ διὰ παρασκηνιακῶν ἐνεργειῶν, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν τροποποίησιν τούτων καὶ τὴν εἰ δυνατόν ἐπάνοδον εἰς τοὺς ὅρους τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 22 Μαρτίου 1829. Καὶ ἀκριβῶς εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν αὐτὴν τῆς ἀγανακτήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, τῆς δυσφορίας τῶν ἡγετῶν του καὶ τῶν μετὰ μεγάλης συνέσεως, ἀλλὰ καὶ διπλωματικῆς ἱκανότητος διεξαγομένων ἐνεργειῶν τοῦ Κυβερνήτου, ἔπεσε τὸ θέμα ὀριστικῆς ἐκλογῆς ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος καὶ δὴ κατὰ τρόπον ὥστε τὸ ἐθνικὸν θέμα τῆς μεθορίου καὶ τὸ τῆς ἐκλογῆς ἡγεμόνος ἐταυτίσθησαν.

Καθ' ὃν χρόνον ἡ διάσχεψις τοῦ Λονδίνου διεπραγματεύετο τοὺς ὅρους τοῦ Πρωτοκόλλου, διὰ τοῦ ὁποίου ἰδρύνετο αὐτοκρατορίας ἑλληνικῆ ἐπικράτεια μετὰ περιορισμῷ τῶν καθορισθέντων διὰ τῶν συμφωνιῶν τοῦ Μαρτίου 1829 ὁρίων, εἰς τὰς παρασκηνιακὰς συζητήσεις τῶν ἀντιπροσώπων τῶν τριῶν συμμάχων Δυνάμεων ἐδέσποζε τὸ θέμα τῆς ἀνευρέσεως τοῦ καταλλήλου πρίγκηπος διὰ τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος. Πράγματι, τὸ θέμα τοῦτο ἦτο στενῶς συνδεδεμένον πρὸς τὴν τελικὴν διευθέτησιν τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος καὶ ἦτο προφανές ὅτι ἄλλως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ λόγος περὶ περατώσεως τοῦ ἔργου τῆς διασχέψεως καὶ ἀποκαταστάσεως τῆς ποθομένης εἰρη-

νικῆς καταστάσεως ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Μεσογείῳ. Ἦτο ὅμως τὸ θέμα τῆς ἐκλογῆς ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος λίαν περιπεπλεγμένον καὶ ἀπῆτει κοπιώδεις προκαταρκτικὰς συζητήσεις μεταξὺ τῶν ἀντιπροσώπων. Ἐφαίνετο ἐκ πρώτης ὄψεως λίαν παράδοξον τὸ γεγονὸς ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἐκλεγῇ ὑπὸ τῶν συμμάχων ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος « ἐρήμην τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ », δηλαδὴ χωρὶς νὰ ζητηθῇ κἂν ἡ γνώμη τοῦ λαοῦ ἐκείνου, τοῦ ὁποίου ἐν τούτοις αἱ τύχαι ἐξηρωτῶντο κατὰ μέγα ποσοστὸν ἐκ τῆς ἐκλογῆς ταύτης. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι αἱ σύμμαχοι κυβερνήσεις εὐρίσκοντο ἐν ἐπαφῇ μετὰ τῶν Ἑλλήνων μέσῳ τῶν ἐν Ναυπλίῳ ἀντιπροσώπων των (καὶ προηγουμένως μέσῳ τῶν διοικητῶν τῶν εἰς τὰ ἑλληνικὰ ὕδατα ναυτικῶν μοιρῶν των). Μέσῳ τούτων ἦσαν ἐνήμεροι τῶν συμπαθειῶν καὶ τῶν ἀντιπαθειῶν τῶν Ἑλλήνων ὡς πρὸς τοὺς φερομένους ὡς ὑποψηφίους τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου καὶ τῶν προτιμήσεών των ὡς πρὸς τὴν τελειωτικὴν ἐκλογὴν, ὡς δ' ἀπεδείχθη ἐκ τῶν μετέπειτα διαδοχικῶν προσφορῶν των πρὸς τὸν Λεοπόλδον καὶ τὸν Ὁθωνα, δὲν ἀπεμακρύνοντο τῶν δεδηλωμένων συμπαθειῶν καὶ προτιμήσεων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Παρὰ ταῦτα, αἱ σύμμαχοι κυβερνήσεις ἀπέδωσαν ὅλως ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἐπιστέγασμα μακροχρονίων μόχθων, οἷτινες, πρὸ παντὸς ἄλλου, ἐσκόπουν εἰς ἀνεύρεσιν λύσεως τοῦ προβλήματος τῆς ἰδρύσεως Ἑλληνικοῦ κράτους, ἐξυπηρετούσης ἀπὸ κοινοῦ καὶ ἄνευ ἰδιαιτέρων ὠφελημάτων τὰ συμφέροντά των. Ὁ μέλλων ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος ἔπρεπε νὰ μὴ ἀνήκῃ εἰς τοὺς βασιλικοὺς οἴκους τῶν τριῶν κρατῶν, ἵνα μὴ κλίνη ἡ πλάστιγξ τῆς ἐπιρροῆς ἐπὶ τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς μίαν τῶν συμβληθειῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων μὲ κίνδυνον προνομιακῆς ἐξυπηρετήσεως τῶν συμφερόντων τῆς ἐν τῇ Ἑγγύς Ἀνατολῇ. Ὅρος ἀπαράβατος διὰ πᾶσαν προκαταρκτικὴν συνεννόησιν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θέματος, προβληθεὶς ἤδη ἀπὸ τῶν διαπραγματεύσεων τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου καὶ ἀναγραφεὶς εἰς τὰ πρωτόκολλα τοῦ Μαρτίου 1829 καὶ Φεβρουαρίου 1830.

Ἀλλ' ὁ ἀποκλεισμός τῶν τριῶν βασιλικῶν οἴκων περιώριζε λίαν αἰσθητῶς τὰς δυνατότητας ἐκλογῆς ἱκανοῦ καὶ ἀρεστοῦ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἡγεμόνος. Διότι, πράγματι, μεταξὺ τῶν δυναστειῶν τῆς Ρωσίας, τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ὑπῆρχον πρίγκηπες, οἱ ὅποιοι καὶ τὰς συμπαθείας τῶν Ἑλλήνων θὰ ἐξησφάλιζον καὶ ἐγγυήσεις παρεῖχον ἐπαρκεῖς ὅτι ἐκέκτειντο τὰς ἀπαραιτήτους ἐκείνας ἱκανότητος, ἵνα συντελέσουν εἰς τὴν καλὴν ὁργάνωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους καὶ ὁδηγήσουν τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν εἰς πρόοδον καὶ εὐημερίαν. Ἀλλ' ἀνεξαρτήτως τοῦ τεθέντος ὅρου τούτου, οἱ πρίγκηπες τῶν βασιλευνόντων οἴκων τῆς Εὐρώπης δὲν ἐφαίνοντο πρόθυμοι νὰ ἀνέλθουν εἰς τὸν ἑλληνικὸν θρόνον. Κατεῖχοντο ὑπὸ φόβων ὅτι ἐπρόκειτο περὶ μιᾶς προσκαίρου καὶ μᾶλλον δυσαρέστου περιπετείας, λόγῳ τῶν συχνῶν ἐπαναστατικῶν κινημάτων, τῶν κομματικῶν ἀντιθέσεων καὶ τῶν προσωπικῶν ἀντιζηλιῶν τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῶν διαφαινομένων, παρὰ τὰς ἐπελθούσας

συμφωνίας, διχογνωμιῶν καὶ ἀλληλοὑπονομεύσεων τῶν προστατίδων τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων¹.

Οὕτω, κατ' ἀνάγκην ἡ ἐκλογὴ ἔπρεπε νὰ περιορισθῇ σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τινὰς δυναστείας γερμανικῶν κρατῶν καὶ πρὸς αὐτὰς εἶχον στραφῇ αἱ συμπάθειαι τῶν συμμαχικῶν κυβερνήσεως πρὸς ἐπίτευξιν ταυτισμοῦ προτιμήσεων. Ἦδη ἐγένετο λόγος περὶ τοῦ νεωτέρου υἱοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου, πρίγκηπος Ὁθωνος. Πρὸς τὸν πρίγκηπα τοῦτον ἐστρέφοντο αἱ συμπάθειαι τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως, μολονότι αὕτη ἐν ἀρχῇ ἐπρότεινεν ἐκλογὴν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου, πρίγκηπος Καρόλου τῆς Βαυαρίας. Ὑπῆρχον πράγματι πολλὰ βάσιμα ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ Ὁθωνος. Ὁ πατὴρ του, βασιλεὺς Λουδοβίκος, ἦτο θερμὸς φιλέλλην καὶ εἶχε πράξει πολλὰ ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Διὰ τοῦτο ἦτο ἡ πλέον ἀγαπητὴ ἐστεμμένη προσωπικότης εἰς τὰς τάξεις τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὁ Ὁθων ἦτο μόλις δέκα τεσσάρων ἐτῶν, ἀλλὰ τοῦτο ἐθεωρεῖτο πλεονέκτημα, διότι θὰ ἐδίδετο εἰς αὐτὸν καιρὸς νὰ γνωρίσῃ καλῶς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν καὶ τὴν γλῶσσάν του, νὰ μυηθῇ εἰς τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ καταστῇ πραγματικὸς ἐθνικὸς ἡγεμὼν των. Ἐπὶ πλέον, λόγῳ τῆς πολὺ νεαρᾶς ἡλικίας του, θὰ ὑφίστατο εὐχερέστερον τὴν κηδεμονίαν τῶν συμμάχων κυβερνήσεων, ὥστε τὸ ἑλληνικὸν κράτος εἰς τὰ πρῶτα του βήματα νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν καθοριζομένην ὑπ' αὐτῶν γραμμὴν. Ἀλλ' ἡ Ἀγγλία, οὐχὶ ἀδίκως ἄλλωστε, ἐφρόνει ὅτι ὁ Ὁθων ἦτο ὑπερβαλλόντως νεαρᾶς ἡλικίας, ἡ δὲ καθισταμένη ἀπαραίτητος μακρὰ ἀντιβασιλεία ἐδημιούργει προβλήματα, τὰ ὅποια ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ ἐπηρεάσουν δυσμενῶς τὰς τύχας τοῦ νέου Κράτους. Ἐξ ἄλλου, ὁ Τσάρος προέβαλλεν ἀντιρρήσεις λόγῳ τοῦ καθολικοῦ θρησκείματος τοῦ πρίγκηπος, διότι ἐθεώρει τοῦτο ὡς ἐμπόδιον προσηλυτισμοῦ εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν καὶ ὡς αἷτιον ἀποξενώσεως ἐκ τῶν συμπαθειῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ὀλιγωτέρας ἀντιρρήσεις θὰ εἶχεν ὁ Τσάρος προκειμένου περὶ διαμαρτυρομένου (ἀνεγράφη ἤδη ὅτι ὑπεστήριξε τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ Ὀλλανδοῦ πρίγκηπος Φρειδερίκου) προβάλλων σὺν τοῖς ἄλλοις τὸ ἐπιχείρημα ὅτι οἱ διαμαρτυρόμενοι ἦσαν περισσότερον ἐπιδεκτικοὶ προσηλυτισμοῦ εἰς τὸ

1. Περισσότερας ἐφαίνετο ἔχων ἐν ἀρχῇ ἐλπίδας ἐπιτυχίας ὁ πρίγκηψ Φρειδερίκος, δευτερότοκος υἱὸς τοῦ βασιλέως τῶν Κάτω Χωρῶν Γουλιέλμου Α' καὶ ἀδελφὸς τοῦ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβροῦ τοῦ Τσάρου, διαδόχου τοῦ Ὀλλανδικοῦ θρόνου. Τούτου τὴν ὑποψηφιότητα ὑπεστήριξε θερμῶς ὁ Τσάρος, ἀλλ' ἀπέκρουεν ἀνενδότως ἡ Γαλλία, ὑποστηρίζουσα ἐκλογὴν ἡγεμόνος ἐκ τῆς Βαυαρικῆς Δυναστείας. Διὰ τὸν Ὀλλανδὸν πρίγκηπα Φρειδερίκον, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Τσάρος ἔλεγεν ὅτι « ἦτο γεννημένος διὰ τὸν ἑλληνικὸν θρόνον » εἶχεν ἐπιδείξει ἐνδιαφέρον, πρὸς τὴν ἐκλογὴς του ὡς Κυβερνήτου, καὶ ὁ Καποδίστριας, πιθανῶς ὑποκινούμενος ὑπὸ τῆς Ρωσικῆς κυβερνήσεως.

ὁρθόδοξον θρήσκευμα. Ἐγένετο τότε λόγος περὶ διαφόρων ἄλλων Γερμανῶν πρίγκηπων, ὡς ὁ πρίγκηψ τῆς Ἑσσης - Ὁμβούργου, ὁ πρίγκηψ Βερνάρδος τῆς Σαξονικῆς Βεϊμάρης, ὁ πρίγκηψ Ἰωάννης τῆς Σαξονίας, ὁ δούξ Κάρολος τοῦ Μεκλεμβούργου, ὁ ἀρχιδούξ Μᾶξ τῆς Αὐστρίας κ.ἄ. Ἀλλὰ δι' οὐδένα ἐκ τούτων συνέπεσεν ἡ προτίμησις καὶ τῶν τριῶν κυβερνήσεων, ἐγερθεῖσάν ἀντιρρήσεων δι' ἄλλους λόγῳ τῆς κατὰ τὸ πρῶσσικὸν πρότυπον ἀνατροφῆς των, δι' ἄλλους λόγῳ τῶν συγγενικῶν καὶ φιλικῶν δεσμῶν των μετὰ τῶν Ἀψβούργων καὶ δι' ἄλλους λόγῳ τοῦ μὴ ἀνεπιλήπτου βίου των. Τελικῶς ἡ ἐκλογή συνέπεσεν εἰς τὸν πρίγκηπα Λεοπόλδον τοῦ Σαξονικοῦ Κοβούργου.

Ὁ πρίγκηψ Λεοπόλδος ἡλικίας τότε 40 ἐτῶν εἶχε λάβει σύζυγον τὴν θυγατέρα (μόνον τέκνον) τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Καρλότταν. Ἄν ἡ Ἀγγλὶς διάδοχος δὲν ἀπέθνησκε προῶρως, ὁ Λεοπόλδος θὰ ἦτο μίαν ἡμέραν βασιλικὸς σύζυγος. Καὶ μετὰ τὸν θάνατον τῆς συζύγου του ὁ Λεοπόλδος διέμενε μονίμως εἰς τὸ Λονδῖνον, στερεώσας τὸν οἰκογενειακὸν του σύνδεσμον μετὰ τῆς ἀγγλικῆς βασιλικῆς οἰκογενείας διὰ τοῦ γάμου ἀδελφῆς του μετὰ τοῦ δουκὸς τοῦ Κέντ, ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως. Συνεδέετο διὰ στενῆς φιλίας μετὰ τοῦ Κάννιγκ καὶ ἔχαιρε τῶν συμπαιθιῶν τοῦ φιλελευθέρου κόμματος τῶν Οὐίγων, τὸ ὁποῖον εἰς αὐτὸν ἐστήριζε τὰς ἐλπίδας ἀνόδου του εἰς τὴν ἐξουσίαν. Πράγματι, ὁ ὑπερσυντηρητικὸς καὶ δύστροπος βασιλεὺς Γεώργιος Δ', ὁ ὁποῖος οὐδόλως συνεπάθει τὸν ἄλλοτε γαμβρόν του λόγῳ τῶν φιλελευθέρων φρονημάτων του καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ χαρακτῆρός του, θὰ ἀπέθνησκεν ἄνευ ἀπογόνων, ὡς καὶ ὁ ἀδελφός του δούξ τῆς Clarence. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι τόσον ὁ βασιλεὺς, ὅσον καὶ ὁ ἀδελφός του δούξ τῆς Clarence ἦσαν λίαν προκεχωρημένης ἡλικίας, ὑπῆρχε μεγάλη πιθανότης ὁ ἀγγλικὸς θρόνος νὰ περιέλθῃ ταχέως εἰς τὴν μικρὰν κόρην τοῦ δουκὸς τοῦ Κέντ καὶ ἀνεψιὰν τοῦ Λεοπόλδου Βικτωρίαν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ὁ πρίγκηψ Λεοπόλδος θὰ ἦτο ὁ ἐνδεδειγμένος νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀντιβασιλείαν μέχρι ἐνηλικιώσεως ταύτης.

Ἡ προοπτικὴ αὕτη καθίστα τὸν πρίγκηπα τοῦ Σαξονικοῦ Κοβούργου λίαν ἐνδιαφέρουσαν προσωπικότητα διὰ τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωὴν τῆς Ἀγγλίας. Τὸ κόμμα τῶν Οὐίγων, ἀποβλέπον εἰς τὴν πιθανότητα αὐτὴν τῆς ἀντιβασιλείας, ἐπρωτίμα νὰ παραμείνῃ οὗτος εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐν ἀναμονῇ τοῦ γεγονότος τούτου. Ἀντιθέτως, οἱ ἡγέται τοῦ κόμματος τῶν Τόρρυ, καὶ ἰδιαιτέρως ὁ Οὐέλλιγκτον, εὐχαρίστως θὰ ἔβλεπον ἀποσοβούμενον τοιοῦτον ἐνδεχόμενον δι' ἀπομακρύνσεως τοῦ Λεοπόλδου ἐξ Ἀγγλίας. Ἐξ οὗ λίαν προθύμως ἐνίσχυνον τὴν ὑποψηφιότητά του διὰ τὸν ἑλληνικὸν θρόνον. Μετὰ πολλοῦ κόπου (ἔφθασεν ἀκόμη νὰ θέσῃ καὶ ζήτημα ἐμπιστοσύνης), ὁ πρωθυπουργὸς Οὐέλλιγκτον κατώρθωσε νὰ πείσῃ τὸν Βασιλέα Γεώργιον Δ' νὰ ἄρῃ τὰς ἀντιρρήσεις του.

Ὁ πρίγκηψ Λεοπόλδος δὲν ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ἦδη ἀπὸ

τοῦ 1825 ἡ ἀγωνιζομένη Ἑλλάς, πρὸς ὑποκίνησιν συμπαθειῶν παρὰ τῷ μοναρχικῷ κόσμῳ τῆς Εὐρώπης, ἐστρέφετο πρὸς ἐγκαθίδρυσιν μοναρχίας καὶ ἀνεξίτητον τὸν κατάλληλον πρίγκηπα, ὁ ὁποῖος θὰ συνεκέντρωνε τὰς εὐρωπαϊκὰς συμπαθείας. Ὁ Ὁ. Α. Μαυροκορδάτος, ἀγγλοφίλων αἰσθημάτων καὶ καλῶς πάντοτε πληροφορημένος περὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς καταστάσεως, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του πρὸς τὸν Λεοπόλδον. Προσεπάθησε νὰ ἀναπτύξῃ ὑπὲρ αὐτοῦ τὰς συμπαθείας μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, ἀπηύθυνε δὲ καὶ σχετικὰς ἐρευνητικὰς ἐπιστολὰς εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ὁ Κυβερνήτης Καποδίστριας ἐγνώριζε τὸν πρίγκηπα Λεοπόλδον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐκστρατείας τῆς Σαξονίας, ὅτε συνώδεε τὸν Τσάρον ὡς πολιτικὸς σύμβουλος, ἐνῶ ὁ Λεοπόλδος ἐπολέμει γενναίως ὡς διοικητὴς ρωσικοῦ σώματος ἱππικοῦ, εἶχε δὲ ἔκτοτε ἐκτιμήσει τὰ πνευματικὰ του χαρίσματα καὶ τὰ ἡγετικά του προσόντα. Διὰ τοῦτο, ὅτε ἤρχισαν νὰ καταφθάνουν εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ πρῶται εἰδήσεις ἐκ Λονδίνου περὶ πιθανῆς ἐκλογῆς τοῦ Λεοπόλδου, ἐφάνη λίαν εὐμενὴς πρὸς ταύτην, ἴσως ἐνισχυόμενος εἰς τοῦτο ἐκ ψυχρῶν ὑπολογισμῶν ἐκμεταλλεύσεως τοῦ παλαιοῦ συνδέσμου πρὸς συνέχισιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ διακυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑπὸ τὸ ἡγεμονικὸν καθεστώς.

Εὐθὺς ὡς ἤρχισε νὰ γίνεται λόγος περὶ ἐκλογῆς του ὡς ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος, ὁ πρίγκηψ Λεοπόλδος μετὰ τινος δυσφορίας βλέπων ὅτι θὰ ἐξελέγετο διὰ μόνης συμφωνίας τῶν συμμάχων ἄνευ ψήφου τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ στείλῃ ἔμπιστον πρόσωπόν του, τὸν Κάρολον Στόκμαρ, ὅπως πληροφορηθῇ τὰς διαθέσεις καὶ τὰς ἐπιθυμίας τῶν Ἑλλήνων. Ἡ συνάντησις τοῦ Καποδίστρια μετὰ τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Λεοπόλδου πᾶν ἄλλο ἢ ὑπῆρξεν ἐποικοδομητικὴ. Ὁ Στόκμαρ ἔθεσεν ἐκ μέρους τοῦ πρίγκηπος εἰς ὕψος ἐπιτακτικὸν διαφόρους ὅρους, ὑπὸ τοὺς ὁποίους οὗτος θὰ ἀπεδέχετο τὸ ἑλληνικὸν στέμμα. Ὁφείλει νὰ Ἑλλάς νὰ ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τὰς Δυνάμεις καὶ αὗται νὰ ἀποδεχθῶν τὴν ἐπέκτασιν τῶν ἑλληνικῶν συνόρων, ὥστε, ἐκτὸς τῆς Ἀκαρνανίας, νὰ συμπεριληφθῇ ἡ Σάμος καὶ ἡ Κρήτη. Τὸ Ἑλληνικὸν κράτος ἔπρεπε νὰ λάβῃ σοβαρὰν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν ἐκ μέρους τῶν συμμάχων. Τέλος ἔπρεπε νὰ συνέλθῃ ἡ ἐθνὸςυνέλευσις, ἡ ὁποία νὰ ὑποβάλῃ πρὸς τὰς Δυνάμεις αἴτημα ἐκλογῆς του ὡς ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος.

Καὶ αἱ τρεῖς αὗται ἀπαιτήσεις ἦσαν λογικαὶ καὶ δίκαιαι. Ἀλλ' ὁ ἐπιτακτικὸς τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον διευτυπώθησαν, φαίνεται ὅτι δὲν ἱκανοποίησε τὸν Καποδίστριαν, πάντως θὰ ἐγέννησεν εἰς τὸν νοῦν του πολλὰς ἀμφιβολίας ὡς πρὸς τὰς δυνατότητας μιᾶς μελλοντικῆς ἀρμονικῆς συνεργασίας. Λίαν ἐντέχνως ὁ Κυβερνήτης παρετήρησεν ὅτι βάσει τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ Μαρτίου 1829 καὶ τῶν ἄλλων συμφωνιῶν τῶν συμμαχικῶν κυβερνήσεων ἡ Ἑλλάς εἶχεν ἀποξενωθῇ παντὸς δικαιώματος ὅπως ἐγείρῃ ἀπαιτήσεις ἐπὶ τῶν θεμάτων αὐτῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἐν τούτοις ἐξηριώντο αἱ τύχαι τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τὰ πάντα εὐρίσκοντο εἰς χεῖρας τῶν ἀντιπροσώπων τῶν τριῶν

Δυνάμεων εἰς τὴν διάσκηψιν τοῦ Λονδίνου καὶ πρὸς τὴν διάσκηψιν αὐτὴν ἔπρεπε νὰ στρέψῃ τὰς προσπάθειάς του ὁ Λεοπόλδος, θέτων τοὺς ὅρους ὑπὸ τοὺς ὁποίους θὰ ἀπεδέχετο τὴν ἐκλογὴν του ὡς ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος. Πάντως ὁ Κυβερνήτης ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν, ὅπως δι' ἐπιστολῶν καὶ ὑπομνημάτων τηρῇ τὸν πρίγκηπα ἐνήμερον τῆς ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως καὶ τῶν διαθέσεων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἐπίμαχα θέματα, ἐκ τῆς λύσεως τῶν ὁποίων ἐξηρτᾶτο ἡ ὑπὸ τούτου τελικὴ ἀποδοχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου. Ἡ τελευταία αὐτῇ, τεθεῖσα εὐθὺς ἀμέσως εἰς ἐνέργειαν, σκέψις τοῦ Καποδίστρια εἶχεν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐν συνεχείᾳ σοβαρὰς συνεπειάς διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς καταστάσεως. Ἐκ τῶν διαπιστουμένων ἢ διαφαινομένων εἰς τὰς ἐπιστολάς αὐτὰς σκοπῶν, κρίνουν κυρίως οἱ μεταγενέστεροι ἱστορικοὶ τὸ εἰλικρινὲς ἢ μὴ τῶν προθέσεων τοῦ Κυβερνήτου ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑποβοήθησιν ἢ τὴν ματαίωσιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ Λεοπόλδου ὡς ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν, 3 Φεβρουαρίου 1830, τῆς ὑπογραφῆς τοῦ πρωτοκόλλου περὶ ἰδρύσεως ἀνεξαρτήτου Ἑλληνικοῦ κράτους καὶ καθορισμοῦ τῆς μεθορίου αὐτοῦ, οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν Δυνάμεων ἐν Λονδίνῳ ὑπέγραψαν καὶ δευτέραν περὶ ἐκλογῆς τοῦ πρίγκηπος Λεοπόλδου ὡς κληρονομικοῦ κυριάρχου ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος¹. Ἐν ἀρχῇ τοῦ πρωτοκόλλου τούτου ἡ διάσκεψις ἔκρινε σκόπιμον νὰ αἰτιολογήσῃ τὴν ἐκλογὴν διὰ τῆς ἐξάρσεως τῶν προσωπικῶν ἀρετῶν καὶ τῆς κοινωνικῆς θέσεως τοῦ πρίγκηπος, αἱ ὁποῖαι ἔθετον αὐτὸν ὑπεράνω παντὸς ἄλλου ὑποψηφίου, συγχρόνως δὲ παρείχον τὰς ἀπαιτουμένας ἐγγυήσεις εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην. Πρὸς ἐξουδετέρωσιν τυχόν αἰτιασμοῦ ὅτι δὲν εἶχεν ἐκλεγῇ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, τονίζεται ὅτι κατὰ τὰς συγκεντρωθείσας πληροφορίας οἱ Ἕλληνες θὰ ἐδέχοντο αὐτὸν ὡς ἡγεμόνα των μετ' εὐγνωμοσύνης.

Τὰ ἐν συνεχείᾳ περιλαμβανόμενα εἰς τὸ πρωτόκολλον προδίδουν διαφωνίας, ἀντιλογικὰς συζητήσεις καὶ πολλὴν κόπον ἕως ὅτου τὰ μέλη τῆς διασκέψεως καταλήξουν εἰς συμφωνίας. Πράγματι, οἱ ἀντιλέγοντες προσέβαλον ὡς ἐμπόδιον τοὺς οἰκογενειακοὺς δεσμοὺς μετὰ τῆς ἀγγλικῆς βασιλικῆς οἰκογενείας καὶ τὴν ἰδιαίχουσαν θέσιν του ἐν τῇ Βρετανικῇ Ἐπικρατείᾳ. Ταῦτα θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀντικείμενα πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ πρώτου πρωτοκόλλου, διὰ τῶν ὁποίων ἀπεκλείοντο οἱ βασιλεύοντες οἰκοὶ τῶν τριῶν Δυνάμεων. Διὰ τοῦτο ὑπογραμμίζεται ἰδιαιτέρως ὅτι ὁ πρίγκηψ Λεοπόλδος δὲν ἦτο μέλος τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τῆς Ἀγγλίας, ἐπομένως δὲν περιλαμβάνετο εἰς τὰς ἐξαιρέσεις τὰς ὀριζομένας ἐν τῷ πρωτοκόλλῳ τῆς 22 Μαρτίου. Ὡς σύζυγος τῆς πρίγκηπίσσης θυγατρὸς τοῦ βασιλέως εἶχεν ἐξομοιωθῇ διὰ ψηφίσματος τῆς Βουλῆς μετὰ τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν μόνον ὡς πρὸς

1. Papers... 1830, σ. 201. — Σοῦτσοῦ, ἔ.δ., σ. 136. — Prokesch-Osten, τ. 6, σ. 211.

τὰς τιμὰς. Ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως διεσαφηνίσθη καὶ ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων διεπιστώθη, ὅτι δὲν ἦτο Πατρικίος τοῦ βασιλείου καὶ ὅτι οὐδέποτε μετέσχε τῶν συνεδριῶν τῆς Βουλῆς (τῶν Λόρδων). Ἐπίσης ὅτι μετὰ τὸν διαρρηξάντα τοὺς μετὰ τῆς Ἀγγλίας δεσμούς του θάνατον τῆς πριγκηπίσσης, οὐδὲν δημόσιον λειτούργημα ἔλαβε καὶ ὅτι ἡ διὰ τοῦ γάμου κτηθεῖσα περιουσία οὐδεμίαν συνεπάγεται ἐξάρτησιν.

Ὁ Τσάρος, εἴτε διότι ὁ Λεοπόλδος εἶχε συμπολεμήσει μετὰ τῶν Ρώσων κατὰ τοὺς Ναπολεοντείους πολέμους, εἴτε διότι ἐγνώριζε τὴν κατ' αὐτοῦ ἀντιπάθειαν τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας καὶ τοῦ Οὐέλλινγκτον, ὥστε νὰ μὴν φοβῇται στενὴν μετ' αὐτῶν συνεργασίαν, δὲν προσέβυλλεν ἀντιρροήσεις. Ἀπεδέχθη τὴν ἐκλογὴν μετὰ τινος ἐπιδεικτικῆς ἀδιαφορίας. Ἡ Γαλλία, ἡ ὁποία εἶχεν ἐγείρει περισσοτέρας ἀντιρροήσεις, τελικῶς ὑπεχώρησε. Φαίνεται ὅτι εἰς τὴν συγκατάθεσίν της δὲν ὑπῆρξεν ἄσχετος μία ἐντέχνως διαδηλωθεῖσα ἐν Παρισίοις πρόθεσις τοῦ πρίγκηπος ὅπως ἔλθῃ εἰς δευτέρον γάμον μετὰ τῆς Γαλίδος πριγκηπίσσης Λουΐζης τῆς Ὁρλεάνης. Οὕτω δὲν ἔμενεν εἰμὴ ἡ ἐπίσημος δήλωσις ἀποδοχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ στέμματος ὑπὸ τοῦ πρίγκηπος Λεοπόλδου.

Διὰ τρίτου πρωτοκόλλου καθωρίζετο ὅτι οἱ ἐν τῷ νέῳ Κράτει πρεσβεύοντες τὸ Καθολικὸν δόγμα, οἱ ὁποῖοι ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν ἐτύγγανον τῆς προστασίας τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, θὰ ἀπῆλθον πάσης πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, τῶν ὁποίων θὰ ἀπῆλθον οἱ λοιποὶ κάτοικοι καὶ ἐν γένει θὰ ἐτύγγανον ἴσης πρὸς τοὺς λοιποὺς Ἑλλήνας μεταχειρίσεως, παρεχομένων τοιούτων ἐγγυήσεων, ὥστε νὰ καθίσταται περιττὴ ἡ ἕως τότε ὑφισταμένη προστασία.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν 3 Φεβρουαρίου, οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν Δυνάμεων εἰς τὴν διάσκεψιν τοῦ Λονδίνου, διακοινοῦντες πρὸς τὸν πρίγκηπα Λεοπόλδον τὰ κείμενα τῶν πρωτοκόλλων περὶ ἀνεξαρτήτου Ἑλληνικοῦ κράτους καὶ περὶ ἐκλογῆς αὐτοῦ ὡς ἡγεμόνος, ἐξέφραζον τὴν ἐλπίδα τῶν κυβερνήσεων τῶν ὅτι « ἡ Α.Β.Υ. θέλει συγκατατεθῇ εἰς τὰ καθοριζόμενα διὰ τῶν πράξεων τούτων καὶ ὅτι θέλει δεχθῇ τὴν λαμπρὰν μαρτυρίαν τῆς τιμῆς καὶ ἐμπιστοσύνης, τὰς ὁποίας θερμῶς ἐπιθυμεῖ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν ἡ συμμαχία »¹. Ἡ ἀπάντησις τοῦ πρίγκηπος ἐστάλη τὴν 30 Ἰανουαρίου - 11 Φεβρουαρίου, πᾶν ἄλλο δὲ ἡ ἦτο ἐνθαρρυντικὴ². Ὁ Λεοπόλδος ἀπεδέχετο μὲν κατ' ἀρχὴν τὴν προσφορὰν τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου καὶ ἐξέφραζε τὴν ὑπερηφάνειάν του διὰ τὴν τιμὴν, ἡ ὁποία ἐγένετο εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν τριῶν Δυνάμεων. Ἐν

1. Papers... 1830, σ. 458. — Prokesch-Osten, τ. 6, σ. 214. — Σούτσου, σ. 136.

2. Papers... 1830, σ. 205. — Strupp, σ. 106. — Σούτσου, σ. 172. — Prokesch-Osten, τ. 6, σ. 215.

συνεχείᾳ ὅμως προβαίνει εἰς διαφόρους παρατηρήσεις, αἱ ὁποῖαι ἤδη θὰ ἠδύναντο νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ἔμμεσοι ὅροι διὰ τὴν τελικὴν ἀποδοχὴν. Αἱ ὑπογράψασαι τὴν συνθήκην τῆς 6 Ἰουλίου 1827 Δυνάμεις θὰ ἔπρεπε νὰ παράσχουν πλήρη ἐγγύησιν ἀσφαλείας τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους καὶ ρητὴν ὑπόσχεσιν βοηθείας εἰς περίπτωσιν ἐξωτερικῆς ἐπιδρομῆς. Εἰδικὸν καθεστῶς θὰ ἔδει νὰ θεσπισθῇ διὰ τοὺς Ἑλληνας τῆς Σάμου καὶ τῆς Κρήτης, ὥστε νὰ διασφαλισθῇ ἡ θρησκευτικὴ καὶ πολιτικὴ τῶν θέσις, καὶ ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν Δυνάμεων, ὥστε νὰ προστατεύωνται ἀπὸ πάσης καταπίεσεως ἢ αἱματοχυσίας. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ὁ Λεοπόλδος ἐπεφυλάσσετο νὰ ὑποβάλλῃ λεπτομερεστέρας διακαινώσεις. Ἀπαραίτητον ἐθεώρει νὰ γίνῃ τροποποιήσις τῆς ἡπειρωτικῆς μεθοριακῆς γραμμῆς, διὰ λόγους στρατηγικῆς ἀσφαλείας. «Τὸ πρὸς δυσμὰς νέον ὄριον νὰ ὁρισθῇ κατὰ τρόπον ὥστε νὰ ἐξακολουθῇ νὰ ἀνέρχεται τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἀσπροποτάμου μέχρι τῶν πρὸς βορρᾶν σημειουμένων ὁρίων, ὡς τὰ τῆς ἐπαρχίας Βλυχοῦ» ἐκεῖθεν δέ, πρὸς Ἀνατολὰς, τὴν φύσει παρὰ τῶν ὁρέων τῶν μετὰ τῆς Οὔτης συνευγμένων σχηματιζομένην μεθόριον».

Ἡ προτεινομένη ὑπὸ τοῦ Λεοπόλδου ὁροθετικὴ γραμμὴ αὕτη εἶναι λίαν ἀσαφὴς καὶ δὲν διαπιστοῦται ἐπακριβῶς ἐὰν πρόκειται περὶ τῆς ὑπὸ τῆς διασκέψεως τοῦ Πόρου καὶ διὰ τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ Μαρτίου 1829 καθορισθείσης, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν περιλαμβάνοντο εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος δλόκληρος ἡ Ἀκαρνανία. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ Λεοπόλδος, γνωρίζων καλῶς ὅτι ἡ Ἀγγλία ἀπέκρουε διαρρήδην πᾶσαν συζήτησιν περὶ ἐπανόδου εἰς τὴν μεθόριον τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ Μαρτίου 1829, περιορίσθη νὰ ζητήσῃ διὰ στρατηγικοὺς λόγους τὴν τροποποίησιν τῆς βορείου μεθορίου τῆς Ἑλλάδος. Ἀποφεύγων νὰ θέσῃ θέμα Ἀκαρνανίας, τὸ ὁποῖον ἠρέθιζε τὸν Οὐέλλιγκτον, ἀπέβλεπε μᾶλλον εἰς ἀσαφῇ τινα συγκατάθεσιν ἐπιτρέπουσαν μεταγενεστέρας διαπραγματεύσεις περὶ ὁριστικῆς πρὸς βορρᾶν ἑλληνικῆς μεθορίου.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Λεοπόλδος ζητεῖ ὅπως παρασχεθῇ οἰκονομικὴ βοήθεια εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀνάλογος πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς δεδομένου ὅτι μέχρις οὗτο ἀποκτήσῃ ἰδίους πόρους, ἢ Ἑλλὰς δὲν ἠδύνато νὰ συντηρηθῇ εἰμὴ διὰ τῆς μεγαλοδορίας τῶν Δυνάμεων. Τέλος αἱ τρεῖς Δυνάμεις ἔπρεπε νὰ παράσχουν εἰς τὸν ἡγεμόνα στρατιωτικὴν βοήθειαν, ἕως οὗτο οὗτος δυνηθῇ νὰ ὀργανώσῃ τὰς ἀπαραίτητους στρατιωτικὰς δυνάμεις.

Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν Δυνάμεων, οἱ ὁποῖοι ἐβιάζοντο νὰ θέσουν τελείαν καὶ παύλαν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα δι' ἀπλῆς καὶ ὁριστικῆς ἀποδοχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ στέμματος ὑπὸ τοῦ Λεοπόλδου, πᾶν ἄλλο ἢ ἔμειναν ἱκανοποιημένοι ἐκ τῆς ἀπαντητικῆς ἐπιστολῆς του. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι περιείχετο εἰς αὐτὴν δῆλωσις περὶ ἀποδοχῆς, τὰ δὲ ἐν συνεχείᾳ αἰτήματα ὑπεβλήθησαν τελικῶς ὡς ἀπλᾶι παρατηρήσεις. Ἐν ἀρχῇ ἀνεγράφοντο ὡς «ὅροι ἀποδοχῆς», ἀλλ' ἀποσυρθείσης τῆς πρώτης ἐπιστολῆς ἐκ τοῦ λόγου τούτου,

κατ' ἀπαίτησιν τῆς Διασκέψεως μετεβλήθησαν ἐν τῇ διορθωθείσῃ δευτέρᾳ ὡς « παρατηρήσεις ». Ἐν τούτοις, διὰ μέσου τῶν γραμμῶν διεφαίνετο βαθυτέρα διαφωνία καὶ ἐπιφυλακτικότης ὡς πρὸς τὴν τελικὴν ἀποδοχὴν, εἰς τὴν περὶ πτωσιν αἱ ὑποβαλλόμεναι παρατηρήσεις δὲν ἐτύγγανον ἱκανοποιήσεως. Ἡ δὲ ἀπαίτησις ὅπως οἱ ὅροι παρατηρήσεις τοῦ περιληφθούν εἰς τὸ κείμενον τῆς τελικῆς συνθήκης, ἡ ὁποία θὰ ὑπεγράφετο μεταξὺ τῶν συμμάχων, ἐθεωρήθη δικαίως ὡς ἐγκυμονοῦσα αἰτιολογίας μελλοντικῶν ἀνωμαλιῶν. Διὰ τοῦτο ἡ Διάσκεψις τοῦ Λονδίνου ἔσπευσε νὰ συνέλθῃ καὶ πάλιν πρὸς συζήτησιν τῶν παρατηρήσεων τοῦ πρίγκηπος καὶ λήψιν ἀποφάσεων περὶ τούτων. Τὴν 8/20 Φεβρουαρίου συνετάχθη « ὁμογυνώμων » καὶ ὑπεγράφη νέον πρωτόκολλον ἀπαντητικὸν εἰς πέντε παρατηρήσεις τοῦ Λεοπόλδου, τὸ ὁποῖον καὶ διεκοινώθη ἀμέσως πρὸς αὐτόν¹.

Ὡς πρὸς τὴν αἰτηθεῖσαν ἐγγύησιν τῶν Δυνάμεων ἀπὸ πάσης ἔξωθεν ἀπειλῆς ἡ Διάσκεψις διεδήλω ἀπόλυτον συμφωνίαν. Ὡς πρὸς τὴν προστασίαν τῶν Ἑλλήνων τῆς Σάμου καὶ τῆς Κρήτης, αἱ Δυνάμεις ἡρνοῦντο νὰ ἀποδεχθῶν τὸ δίκαιον τῆς μεσολαβήσεως κυριάρχου ἡγεμόνος ἐνὸς Κράτους διὰ τοὺς ὑπηκόους ἐνὸς ἄλλου Κράτους. Ἀλλ' αἱ σύμμαχοι Δυνάμεις ἐπροθυμοποιοῦντο νὰ παρὰσχουν τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι αὐταὶ θὰ πορεῖχον εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Σάμου καὶ τῆς Κρήτης ἐγγύησιν ἀσφαλείας ἀπὸ παντὸς ἀντιποίνου διὰ τὴν συμμετοχὴν των εἰς τὴν ἐπανάστασιν, ἐκάστη δὲ τούτων θὰ ἐχρησιμοποιοί τὴν ἐπιρροὴν τῆς πλησίον τῆς Πύλης πρὸς προστασίαν των ἀπὸ πάσης βιαιότητος καὶ αὐθαιρεσίας. Ὡς πρὸς τὸ τρίτον καὶ σπουδαιότερον πάντων θέμα, τὴν ἐπάνοδον εἰς τὰ παλαιότερον καθορισθέντα σύνορα, ἡ Διάσκεψις ἐδήλω ἀπεριφράστως ὅτι ἀνυπερβλήτα ἐμπόδια δὲν ἐπέτρεπον οἰανδήποτε τροποποίησιν τῶν διὰ τοῦ τελευταίου πρωτοκόλλου καθορισθέντων ὁρίων².

Ὡς πρὸς τὴν ἀνάγκην οἰκονομικῆς βοηθείας, αἱ Δυνάμεις ἐπρόκειτο νὰ θέσουν ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν των δάνειον τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Τέλος, ὡς πρὸς τὴν ἀποστολὴν στρατιωτικῆς δυνάμεως, μέχρις ὁργανώσεως ἐντοπίων ὑπὸ τοῦ πρίγκηπος, αἱ σύμμαχοι κυβερνήσεις συγκατετίθεντο ὅπως παρα-

1. Papers... 1830, σ. 203. — Σούτσου, σ. 196.

2. Ἐκ τίνος ὑπομνήματος τοῦ Πρίγκηπος, ἐκδυσθέντος μεταγενεστέρως συνάγεται ὅτι ὁ Λεοπόλδος εἶχεν ἔλθει εἰς μυστικὰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν φίλων του ἡγετῶν τοῦ κόμματος τῶν Οὐίγων, ἵνα οὗτοι λάβουν εἰς τὰς Βουλὰς πρωτοβουλίαν καὶ παραδοθῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας αἱ Ἰόνιοι νῆσοι, ἅμα τῇ ἀναρρήσει του εἰς τὸν ἐλληνικὸν θρόνον. Τῶν μυστικῶν αὐτῶν διαπραγματεύσεων ἔλαβε γνῶσιν ὁ Οὐέλλιγκτον, ἐκφράσας τὴν ζῶηράν δυσάρεστίαν του καὶ ἀποσοβῆσας διὰ σθεναρὰς ἀντιδράσεως πᾶσαν σχετικὴν συζήτησιν εἰς τὸ Κοινοβούλιον. Τότε ὁ Λεοπόλδος ἐστράφη ἀπεριφράστως πρὸς διατήρησιν τῶν ὁρῶν τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 22/3 Φεβρουαρίου (Καρολίδου, ἑ. ἀ., τ. Α', σ. 454).

μείνῃ ἐπὶ ἓν ἔτος εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ εὐρισκόμενον εἰσέτι ἐκεῖ τμήμα τῆς γαλλικῆς στρατιᾶς μετὰ δυνατότητος παρατάσεως τοῦ χρόνου τῆς διαμονῆς, ἂν κριθῇ τοῦτο ἀπαραίτητον.

Εἰς τὸ πρῶτον κείμενον ἐπιστολῆς, τὸ ὁποῖον κατ' ἀπαίτησιν τῶν συμμάχων ἀντιπροσώπων ἐπεστράφη διότι ὠμίλει περὶ « ὄρων » ἀντικατασταθῆν δι' ἐκείνου τῶν « παρατηρήσεων », προσβάλλετο ὡς ὅρος ἀποδοχῆς καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπικύρωσις τῆς ἐκλογῆς του ὡς ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος. Ἀπαλειφθέντος προφανῶς κατ' ἀπαίτησιν τῶν συμμάχων ἀντιπροσώπων τοῦ « ὄρου » τούτου, οὐδείς λόγος γίνεται περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ ἀπαντήσῃ. Καὶ τὸ νέον τοῦτο πρωτόκολλον ἀπεφασίσθη ὅπως ὁμοῦ μετὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Λεοπόλδου ἐπισυναφθῇ εἰς τὰ πρωτόκολλα τῆς 3 Φεβρουαρίου, σταλῶσι δὲ πάντα ταῦτα εἰς τὴν Τουρκικὴν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν.

Ὁ πρίγκηψ Λεοπόλδος ἄφησε τὰ παρέλθῃ τρίμηνον μέχρις οὗτο δηλώσῃ πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν τριῶν Δυνάμεων ὀριστικὴν ἀποδοχὴν ἢ ἀρνήσιν τοῦ ἑλληνικοῦ στέμματος. Ἀλλὰ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο πᾶν ἄλλο ἢ παρέμεινεν ἐν ἀπραξίᾳ. Τοῦναντίον ἀνέπτυξε μεγάλην παρασκηνακὴν δραστηριότητα, ἰδίως δι' ἀλληλογραφίας, ἡ ὁποία, μολοντί ἐμφανίζει αὐτὸν ἀμφιρρέποντα καὶ ἀμχανοῦντα περὶ τῆς τελικῆς ἀποφάσεως, πάντως ἀποδεικνύει ἀμείωτον ἐνδιαφέρον διὰ τὸ ἑλληνικὸν θέμα, ἔντονον προσπάθειαν πρὸς ἀποδοχὴν τῶν παρατηρήσεών του καὶ ἐν γένει ἐξουδετέρωσιν τῶν δυσχερειῶν διὰ τὴν ἀνοδὸν του εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος. Ζῶν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ στενῶς συνδεδεμένος μετὰ τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ πραγμάτων, ἦτο φυσικὸν νὰ διαπραγματεύεται τὸ φλέγον θέμα μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἀντιπροσώπου τῆς Ἀγγλίας εἰς τὴν μόνιμον διάσκεψιν τοῦ Λονδίνου λόρδου Ἀμπερντίν, ὡς καὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ Οὐέλλιγκτον. Ἦδη δι' ἐπιστολῆς του ἀπὸ τῆς 30 Ἰανουαρίου 1830, δηλαδὴ ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ ἐπιστήμου πρωτοκόλλου τῆς ἐκλογῆς, ὁ Ἀμπερντίν ἐλέγχει τὸν πρίγκηπα, διότι διστάζει νὰ δεχθῇ τὸ ἑλληνικὸν στέμμα, ἐπειδὴ δὲν συμπεριελήφθη εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος ἡ Κρήτη καὶ μετὰ τινος ὁμότητος τονίζει ὅτι ὁ πρίγκηψ εἶναι ἐλεύθερος νὰ δεχθῇ ἢ νὰ ἀρνηθῇ τὴν ἡγεμονίαν, ἀλλ' ὅχι καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς θελήσεις του εἰς τοὺς Συμμάχους¹. Οὐχὶ ἄνευ τινὸς διαθέσεως εἰρωνείας, ὑπενθυμίζει ὅτι ὁ Λεοπόλδος ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ ἐκλεγῇ ἡγεμὼν ἤδη ἀπὸ τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ Μαρτίου 1829, εἰς τὸ ὁποῖον ἐν τούτοις οὐδείς λόγος ἐγένετο περὶ Κρήτης, τὸ δὲ συνιστώμενον Ἑλληνικὸν κράτος θὰ ἦτο ὑποτελές. Καὶ τέλος δηλοῖ ξερωῶς πρὸς αὐτὸν ὅτι αἱ σύμμαχοι Δυνάμεις δὲν ἔχουν καμμίαν διάθεσιν νὰ διαπραγματευθοῦν μετ' αὐτοῦ καὶ πᾶσα ἀπάντησις καθ' αἶρσιν θέλει θεωρηθῇ ἀποποίησης.

Εἰς ἐπιστολὴν του τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830 ὁ Λεοπόλδος ἀπαντᾷ μετὰ

1. Papers... 1830, σ. 453. — Καποδίστρια, Ἑπιστολαί, Δ', σ. 312.

τοῦ αὐτοῦ ἐντόνου ὕφους, διεκδικῶν τὸ δικαίωμα ἀποδοχῆς ὑπὸ αἵρεσιν καὶ ἀρνεῖται ἀπαγόρευσιν « νὰ κάμῃ ἐνστάσεις πρὸς ὅσα ἤθελε κρίνει ὀλέθρια εἰς τὸ ἐπιχειρηθησόμενον παρ' αὐτοῦ ἔργον ». Δὲν βλέπει δυνατὴν τὴν εἰρήνευσιν τῆς Ἑλλάδος, ἂν δὲν περιληφθῇ καὶ ἡ Κρήτη, δὲν ἐγνώριζε δὲ ἕως τότε τὸν ἀποκλεισμόν τῆς νήσου¹. Θεωρεῖ ἀπίστευτον ὅτι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος θὰ ἐκυβέρνηα τὴν Ἑλλάδα ὥφειλε νὰ ὑποταχθῇ τυφλῶς εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν Δυνάμεων, ὀλιγορῶν πρὸς ὑποχρεώσεις, τὰς ὁποίας ἀναλαμβάνει (ἐναντι τῶν Ἑλλήνων) δεχόμενος τὴν ἐκλογὴν του. Ἡ τελευταία αὕτη ἀπάντησις τοῦ Λεοπόλδου ἐξηνάγκασε τὸν Ἀμπερντὴν νὰ δηλώσῃ πρὸς αὐτὸν ὅτι οἱ σύμμαχοι ἀντιπρόσωποι εἶναι πρόθυμοι νὰ παράσχουν λεπτομερεῖς ἐρμηνείας περὶ τῶν ὅρων τοῦ πρωτοκόλλου, ἰδίως πρὸς κατευνασμόν τῶν περὶ Κρήτης φόβων του².

Τὴν 9 Φεβρουαρίου 1830 ὁ Λεοπόλδος εἰς ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν δοῦκα Οὐέλλιγκτον, ζητεῖ λεπτομερεῖς διασαφήσεις ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ὅρους τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου καθ' ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν συμμετοχὴν του εἰς ἀκολουθήσουσαν τὸ πρωτόκολλον συνθήκην, τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους ὑπὸ πασῶν τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, τὴν στρατιωτικὴν ἐπικουρίαν τούτων καὶ τὰς προϋποθέσεις ταύτης, τὰς ἐγγυήσεις ἀπὸ πάσης ἐπιθέσεως ἔξωθεν, τὴν οἰκονομικὴν βοήθειαν καὶ τὰς πολιτικὰς σχέσεις τῆς Μ. Βρετανίας πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος³. Ἄλλ' ἐν συνεχείᾳ θέτει ὑπ' ὅψιν τοῦ Ἀγγλοῦ πρωθυπουργοῦ σοβαρώτερα ζητήματα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν προστασίαν τῶν Ἑλλήνων τῆς Κρήτης, ἐν περιπτώσει κατὰ τὴν ὁποίαν αὕτη δὲν θὰ παρεχωρεῖτο εἰς τὴν Ἑλλάδα, μὴ ἐννοῶν ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει νὰ ταυτίσῃ τὴν ἀνάρρησιν του εἰς τὸν ἡγεμονικὸν θρόνον μὲ τὴν σφαγὴν τῶν ἐν Κρήτῃ ὁμοφύλων των. Ὁ πρίγκηψ ἐξ ἄλλου δὲν ἀνέμενε τοιαύτην ὁροθεσίαν βορειοδυτικῶς τῆς Ἑλλάδος « ἐπὶ τοσοῦτον ἀνίκανον καὶ ἀξίαν ἰσχυροτάτων ἐνστάσεων ἐκ μέρους του ». Ἐπὶ πλέον, ἐζητεῖ ὅπως οἱ Ἕλληνες ἀφεθοῦν νὰ ἐκφράσουν ἐλευθέρως τὴν γνώμην των ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν του ὡς ἡγεμόνος των, νὰ παραμείνῃ δὲ αὐτὸς ἐλευθέρως νὰ δώσῃ θεσμούς μοναρχικοὺς ἐκεῖνους τοὺς ὁποίους ἤθελε κρίνει καταλλήλους διὰ τὴν εὐδαιμονίαν τῶν Ἑλλήνων.

Ἀπαντῶν εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν ὁ Οὐέλλιγκτον⁴, εἰς ἄλλα μὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ πρωτόκολλον, εἰς ἄλλα δὲ παρέχει εὐμενεῖς διαβεβαιώσεις, ἰδίως ὡς πρὸς τὴν ἐγγύησιν ἀσφαλείας, τὴν ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ἀναγνώρισιν τῆς

1. Papers... 1830, σ. 455. — Καποδίστρια, Ἐπιστολαί, Δ', σ. 313.

2. Papers... 1830, σ. 457. — Καποδίστρια, Ἐπιστολαί, Δ', σ. 314.

3. Papers... 1830, σ. 459. — Καποδίστρια, Ἐπιστολαί, Δ', σ. 315.

4. Papers... 1830, σ. 462. — Καποδίστρια, Ἐπιστολαί, Δ', σ. 316. —

νέας ἐπικρατείας, τὴν πιθανὴν ἀποστολὴν στρατιωτικῶν ἐπικουριῶν κατόπιν συγκαταθέσεως καὶ τῶν τριῶν Δυνάμεων καὶ τὴν οἰκονομικὴν βοήθειαν διὰ δανείου. Ἄλλ' ὥς πρὸς τὸ θέμα τῆς Κρήτης ἀρνεῖται οἰανδήποτε περαιτέρω συζητήσιν καὶ θεωρεῖ ἀναρμόστους τὰς ἐκφράσεις « ἔνοπλος βία », « χύσις αἵματος », « σφαγὴ » κ.λ.π. Ἄλλωστε αἱ περιγραφαὶ τοῦ ἐν Κρήτῃ πολέμου θὰ ἔπρεπε νὰ τὸν πείσουν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἦσαν περισσότερον ἄξιοι μομφῆς λόγῳ τῆς διαγωγῆς των! Ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ αἰτήματα τοῦ Λεοπόλδου, περὶ τροποποιήσεως τῶν βορείων συνόρων, τῆς ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπικυρώσεως τῆς ἐκλογῆς του καὶ τῆς ἐλευθέρας θεσμοθετήσεως, ὁ Οὐέλλικτον ἀποφεύγει νὰ γράψῃ καὶ μίαν λέξιν!

Ὁ πρίγκηψ Λεοπόλδος ἐπανέρχεται εἰς τρεῖς κατὰ σειρὰν ἐπιστολάς (11 Φεβρουαρίου, 23 Φεβρουαρίου, 7 Μαρτίου), τὰς ὁποίας ἀπηύθυνε πρὸς τὸν λόρδον Ἀμπερντίν, ἐμμένων εἰς τὰς ἀπόψεις του¹. Εἰς τὴν πρώτην παρακαλεῖ τοῦτον ὅπως ἀνακοινώσῃ εἰς τοὺς λοιποὺς πληρεξουσίους ὅτι θεωρεῖ βασικὸν ὅρον τῆς ἀποδοχῆς τὴν τήρησιν ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων ὑποσχέσεως ἀποστολῆς στρατευμάτων εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἰς τὴν δευτέραν ἀρνεῖται ὥς λύσιν τὴν παραμονὴν τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐπανέρχεται μετὰ διαθέσεως πάντως ὑποχωρήσεως ἐπὶ τούτου « ἐκ λόγων φιλοφροσύνης » εἰς τὸ θέμα τῆς συμμετοχῆς τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἡγεμόνος των. Ἐπιμένει ὅμως εἰς τὴν ἀξίωσίν του ἐπὶ τῶν δυτικῶν ὁρίων τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ζητῶν ἐπέκτασιν τούτων κατὰ τοὺς κανόνας φυσικῆς συνοριακῆς γραμμῆς. Τέλος, εἰς τὴν τρίτην ἐπιστολὴν ὑπενθυμίζει τὴν ἀνάγκην ἐπεκτάσεως τῶν βορείων συνόρων τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ λόρδος Ἀμπερντίν εἶχε χαρακτηρίσει ὥς δυσχερῆ τὴν καθορισθεῖσαν ὁροθεσίαν, παρακαλεῖ δὲ τοῦτον ὅπως ὥς Ἀγγλος ὑπουργὸς τῆς Μ. Βρετανίας ἀναλάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἀναθεωρήσεως.

Αἱ ἐπιστολαὶ αὐταί, ἰδίως ἡ τελευταία, εἶχον ἐξοργίσει σφόδρα τὸν λόρδον Ἀμπερντίν, ὁ ὁποῖος, εἰς ἐπιστολὴν του τῆς 15 Μαρτίου πρὸς τὸν πρίγκηπα Λεοπόλδον², ἐκφράζει τὴν δυσαρέσκειάν του, διότι ὁ πρίγκηψ δίδει ἐσφαλμένas ἐρμηνείas περὶ τῶν συνομολογηθέντων καὶ διότι ἐπανέρχεται ἐπὶ πραγμάτων, τὰ ὁποῖα περιλαμβάνοντο εἰς ἐπιστολὴν του ἀνακληθεῖσαν κατ' ἀπαίτησιν τῆς Διασκέψεως (ἐπρόκειτο περὶ τῆς ἐπιστολῆς τὴν ὁποίαν, ὥς ἐγράφη ἀνωτέρω, ὑπεχρεώθη νὰ ἀνακαλέσῃ καὶ ἀντικαταστήσῃ δι' ἄλλης, διότι διετύπωνεν « ὅρους » ἀποδοχῆς του). Τὴν τακτικὴν αὐτὴν ὁ Ἀμπερντίν δὲν διστάζει νὰ χαρακτηρίσῃ ὥς ἀντικειμένην πρὸς τὰ διπλωματικὰ ἥθη καὶ μετὰ ξηρότητος δηλοῖ ὅτι ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις θὰ διακόψῃ τὰς μετ' αὐτοῦ διαπραγματεύσεις, ἂν δὲν ἀνακαλέσῃ τὴν ἐπιστολὴν του. Περὶ

1. Papers... 1830, σ. 466 κ.ε. — Καποδίστρια, Ἐπιστολαί, Δ', σ. 319 κ.ε.

2. Papers... 1830, σ. 476. — Καποδίστρια, Ἐπιστολαί, Δ', σ. 320.

τοῦ ἀνακύψαντος σοβαρωτάτου τούτου θέματος, τὸ ὅποιον θὰ ἀνέμενέ τις ὅτι θὰ προεκάλει ὀριστικὴν ρῆξιν, οὐδὲ κἀν γίνεται λόγος ἐν τῇ ἐν συνεχείᾳ ἀλληλογραφίᾳ. Δὲν φαίνεται πιθανὸν νὰ ἀπέσυρεν ὁ πρίγκηψ τὴν κινήσασαν τὴν ὀργὴν τοῦ Ἀμπερντίν ἐπιστολὴν του, διότι ἀνευρίσκεται αὕτη κανονικῶς κατεχωρισμένη εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν. Ἀλλὰ καὶ δὲν φαίνεται νὰ ἀπήντησεν εἰς τὴν ἱταμὴν καὶ μᾶλλον προσβλητικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀμπερντίν, καθ' ὅσον οὐδὲν τοιοῦτον ἀνευρέθη οὐδ' εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν οὐδ' εἰς τὸ ἐπιμελῶς τηρούμενον προσωπικόν του ἀρχεῖον. Ἐκ τῆς ἐν συνεχείᾳ ἀλληλογραφίας καθίσταται πιθανόν ὅτι διὰ παρασχηματικῶν ἐπεμβάσεων καὶ ἰδιαιτέρων συνομιλιῶν ἐγένετο διευθέτης, τῶν δύο τούτων ἐπιστολῶν θεωρηθεῖσῶν ὥς μὴ γραφεῖσῶν.

Ἡ πρὸς τὸν Ἀμπερντίν ἐπιστολὴ τοῦ Λεοπόλδου, τῆς 17 Μαρτίου 1830¹ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπείγουσαν ἀνάγκην οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως πρὸς τὴν Ἑλλάδα διὰ παροχῆς δανείου ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν Δυνάμεων. Τὴν δὲ ἐπείγουσαν αὐτὴν ἀνάγκην αἰτιολογεῖ μὲ τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τοῦ τόπου κατόπιν μακροχρονίου πολέμου καὶ ἀναρχίας, τὴν ἐπίσπευσιν ἀναπτύξεως τῶν παραγωγικῶν πηγῶν, τὴν ὀργάνωσιν τακτικοῦ στρατοῦ καὶ τὴν ἐπιβαλλομένην ἀσφάλειαν τοῦ Κράτους λόγῳ μὴ πλήρους εἰσέτι εἰρηνεύσεως ἐν Ἀνατολῇ.

Πρὸς ἀπάντησιν, ἀπεστάλη εἰς τὸν πρίγκηπα σχέδιον συνάψεως ἑλληνικοῦ δανείου 500.000 ἀγγλικῶν λιρῶν ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῆς Βρεττανικῆς κυβερνήσεως, καταβλητέων 80.000 λιρῶν ἅμα τῇ ὑπογραφῇ τῆς συμφωνίας, τῶν δὲ λοιπῶν εἰς ἑξ ἐτησίαις δόσεις². Ἡ Μ. Βρεττανία θὰ ἀνελάμβανε τὴν πληρωμὴν τῶν μερισμάτων εἰς τοὺς μετόχους, εἰς περίπτωσιν ἀδυναμίας καταβολῆς τῶν ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Ἡ ἐγγύησις τῆς Βρεττανικῆς κυβερνήσεως θὰ ἴσχυεν ὥς πρὸς τὰς ὑπολοίπους ἐτησίαις δόσεις, ἐφ' ὅσον συνεχίζοντο αἱ σχέσεις μεταξὺ Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως καὶ ἡγεμόνος, ἐν ἄλλοις λόγοις, ἐφ' ὅσον ὁ Λεοπόλδος θὰ ἐξηκολούθει νὰ εἶναι ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Λεοπόλδος δι' ἐπιστολῆς τῆς 25 Μαρτίου 1830 πρὸς τὸν Ἀμπερντίν³, διαμαρτύρεται, διότι, ἀντὶ νὰ παρασχεθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ πρωτοκόλλου δάνειον διὰ πράξεως τοῦ Συνεδρίου, μετεχουσῶν τῆς παροχῆς καὶ τῶν ἐγγυήσεων καὶ τῶν τριῶν Δυνάμεων, μόνῃ ἡ Βρεττανικὴ κυβέρνησις ἀνέλαβε νὰ ἐγγυηθῇ καὶ μάλιστα ἐπὶ ποσοῦ πολὺ κατωτέρου τοῦ ἀναγκαίου. Ὁ πρίγκηψ ὑπενθυμίζει μετὰ πολλοῦ στόμφου ὅτι μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης εἶχεν ἐνδώσει εἰς πολλὰς ἀρνήσεις τῶν πληρεξουσίων πρὸς ἀποδοχὴν τῶν ἀπαιτήσεών του, ἀλλ' ἤλπιζεν ὅτι ἐπὶ τοῦ σημείου τοῦλάχι-

1. Papers... 1830, σ. 476. — Καποδίστρια, Ἐπιστολαί, Δ', σ. 321.

2. Papers... 1830, σ. 479. — Καποδίστρια, Ἐπιστολαί, Δ', σ. 321.

3. Papers... 1830, σ. 479. — Καποδίστρια, Ἐπιστολαί, Δ', σ. 322.

στον αὐτοῦ θὰ ἐτήρουν τὰς ὑποσχέσεις των. Καὶ δηλοῖ « ἀδιστάκτως » ὅτι εἰς περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ διάσκεψις δὲν θὰ συγκατετίθετο εἰς παροχὴν ὀλοκλήρου τῆς αἰτουμένης ποσότητος, θὰ ἠναγκάζετο νὰ καταθέσῃ τὴν ἀνατεθεῖσαν εἰς αὐτὸν ἐντολὴν τῶν συμμάχων ἡγεμόνων, δηλαδή τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος. Εἶναι ἡ πρώτη φορά, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁμιλεῖ ἀπεριφράστως περὶ ἀρνήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στέμματος καὶ τοῦτο προδίδει βαθμὴδὸν συντελουμένης μεταβολᾶς εἰς τὴν σκέψιν του καὶ τὰ αἰσθημάτα του, λόγῳ τῆς συστηματικῆς ἀντιδράσεως τῶν συμμάχων ἀντιπροσώπων εἰς ὅσα αὐτὸς ἔκρινεν ἀναπόσπαστα διὰ τὴν εὐημερίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους ὑπὸ τὸ σκήπτρον του καὶ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον ἀνελάμβανε.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν, προφανῶς ἄνευ οὐδεμιᾶς χρονοτριβῆς λόγῳ τῶν ἐγκυμονουμένων κινδύνων, ὁ λόρδος Ἀμπερντὴν ἀπηύθυνε πρὸς τὸν πρίγκηπα ἐπιστολὴν¹, διὰ τῆς ὁποίας διαβεβαίει ὅτι θέλει σπεύσει νὰ διαβιβᾷ τὴν ἐπιστολὴν του πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν δύο ἄλλων Δυνάμεων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν λάβει παρὰ τῶν κυβερνήσεων των σχετικὰς ἐντολάς, ἀλλ' ἐνδέχεται νὰ λάβουν προσεχῶς τοιαύτας. Πάντως ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις δὲν δύναται νὰ ἐγγυηθῇ ἐμὴ τὴν ἀναλογοῦσαν εἰς αὐτὴν μερίδα. Ὁ πρίγκηψ οὐδόλως ἀπαντᾷ εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν καὶ παρέρχεται χρονικὸν διάστημα πλεόν τοῦ μηνὸς ἄνευ ἀλληλογραφίας. Εἶναι ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Λεοπόλδος ἀπογοητευμένος, διότι οὐδὲν τῶν αἰτημάτων του τυγχάνει ἱκανοποιήσεως ἐκ μέρους τῆς συμμαχικῆς διασκέψεως τοῦ Λονδίνου, εὐρίσκει ἄσκοπον τὴν περαιτέρω συνέχισιν τῶν ἀκάρπων συνεννοήσεων καὶ κλίνει καθ' ἡμέραν περισσότερον πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς παραιτήσεως.

Οἱ σύμμαχοι ἀντιπρόσωποι φαίνονται νὰ ἀνησυχοῦν ἐκ τῆς παρατάσεως τῆς ἔκκρεμότητος καὶ ἀποφασίζουσιν νὰ ἱκανοποιήσουν τὸ τελευταῖον τοῦλάχιστον αἶτημά του, τὸ ὁποῖον εἶχε προκαλέσει καὶ τὴν ἀπερίφραστον ἀπειλὴν του περὶ παραιτήσεως. Τὴν 1ην Μαιου 1830 ὁ λόρδος Ἀμπερντὴν εἰς βραχυτάτην ἐπιστολὴν του² ἀναγγέλλει ὅτι αἱ σύμμαχοι Δυνάμεις θὰ ἐγγυηθοῦν ἀπὸ κοινοῦ δάνειον πρὸς τὴν Ἑλλάδα 60.000.000 φράγκων. Συγχρόνως ὁμοῦς ζητεῖ παρὰ τοῦ πρίγκηπος ὅπως ἔλθῃ εἰς προσωπικὴν ἐπαφὴν μετὰ τῶν πληρεξουσίων, ἵνα δι' αὐτῆς ἐνθειας συνεννοήσεων διευθετηθοῦν καὶ τὰ τοῦ δανείου, ἀλλὰ καὶ ἄλλα τινὰ ζητήματα τῆς ἑλληνικῆς ὑποθέσεως. Ἀλλ' ὁ πρίγκηψ δι' ἑξ ἴσου λακωνικῆς ἐπιστολῆς τῆς ἐπομένης³, ἀπαντᾷ ξηρῶς ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ ἔλθῃ εἰς προσωπικὴν συνδιάλεξιν, διότι, ὥς ἐκ πείρας γνωρίζει, ἤθελον ἀποβῇ ἐπιβλαβεῖς εἰς αὐτὸν αἱ προφορικαὶ περὶ τῶν πραγμάτων αὐτῶν συνεννοήσεις. Οἱ πληρεξούσιοι παρεκαλοῦντο ὅπως οἰανδῇ-

1. Papers... 1830, σ. 480. — Καποδίστρια, Ἐπιστολαί, Δ', σ. 323.

2. Papers... 1830, σ. 482. — Καποδίστρια, Ἐπιστολαί, Δ', σ. 323.

3. Papers... 1830, σ. 483. — Καποδίστρια, Ἐπιστολαί, Δ', σ. 323.

ποτε ἀνακοίνωσιν ἐπὶ τῶν ὑπὸ συζήτησιν θεμάτων γνωστοποιήσουν εἰς αὐτὸν ἐγγράφως.

Προφανῶς, ὁ Λεοπόλδος ἐφοβεῖτο τοὺς διπλωματικούς ἐλιγμούς τῶν ἱκανωτάτων διπλωματῶν, οἱ ὅποιοι μετεῖχον τῆς διασκέψεως καὶ δὲν ᾔθελε νὰ ἐμπλεχθῇ εἰς αὐτοὺς διὰ προφορικῶν συζητήσεων, κατὰ τὰς ὁποίας θὰ ἐστερεῖτο καὶ τῶν προσωπικῶν συμβούλων του. Ἀλλὰ προφανέστερον ἦτο ὅτι ἐνισχύετο ἥδη εἰς τὴν σκέψιν του ἡ ἰδέα τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς προσφερομένης ἑλληνικῆς ἡγεμονίας¹. Δὲν ἐχρειάζετο ἤ ἡ λήψις τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος Ἰ. Καποδίστρια διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν τελειωτικὴν ἀπόφασιν.

Πράγματι, κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν στιγμήν κατέφθασαν εἰς τὸ Λονδὶνον αἱ πολυθρῦλοι τρεῖς ἐπιστολαὶ τοῦ Καποδίστρια². Ἐπειδὴ αἱ τρεῖς αὗται ἐπιστολαὶ ἐκοινοποιήθησαν ὑπὸ τοῦ Λεοπόλδου πρὸς τὴν συμμαχικὴν διάσκεψιν, προταχθεῖσαι ὡς αἰτιολογία τῆς παραιτήσεως, καὶ αὗται ἐν συνεχείᾳ μόνον ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸν ἀγγλικὸν τύπον, περὶ τούτων καὶ μόνον γίνεται λόγος ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ ξένων ἱστορικῶν, ὡσάκς ἰδίως πρόκειται νὰ ἐπικριθῇ ὁ Καποδίστριας ὡς ὑποκινήσας ἐντέχνως καὶ δολίως τὴν παραίτησιν, ἵνα παραμείνῃ αὐτὸς Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος. Πρὸς πληρὴ ὅμως κατανόησιν τοῦ θέματος ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ὅλη ἀλληλογραφία μεταξὺ Κυβερνήτου καὶ πρίγκιπος.

Τὴν 16/28 Φεβρουαρίου 1830 ὁ Λεοπόλδος ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Καποδίστριαν ἐπιστολήν, διὰ τῆς ὁποίας ἀναγγέλλει τὴν κατόπιν πολλῶν δυσχερεῶν ἀποδοχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ στέμματος, εἰς μάτην ἐπιμείνας ὅπως οἱ σύμμαχοι ἐπιτρέψουν τὴν διὰ τῆς ψήφου τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπικύρωσιν τῆς ἐκλογῆς του. Δὲν ἐπέμεινε, γράφει, εἰς τὰς ἰδίας ἀπαιτήσεις ὡς ὄρους ἀποδοχῆς, ἵνα μὴ ῥίψῃ καὶ πάλιν τὴν Ἑλλάδα εἰς τὸ χάος. Ἐπικαλεῖται τὴν παλαιὰν φιλίαν των καὶ ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἀφίξιν του εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ Καποδίστριας θὰ συνεχίσῃ τοὺς γενναίους καὶ λυσιτελεστά-

1. Πρέπει πάντως νὰ σημειωθῇ ὅτι μετὰ χρονικὸν διάστημα ὀλιγώτερον τοῦ ἔτους ἔπασεν ἡ κυβέρνησις τοῦ συντηρητικοῦ ὑπὸ τὸν Οὐέλλιγκτον καὶ τὸν Ἀμπερντὴν κόμματος τῶν Τόρρυ καὶ ἀνῆλθον εἰς τὴν ἐξουσίαν, ἀποθανόντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ βασιλέως Γεωργίου Δ', οἱ φιλελεύθεροι τοῦ κόμματος τῶν Οὐίγων ὑπὸ τὸν Γκρέϋ καὶ τὸν Πάλμερστον, ἀκραιφνῶν φίλων τοῦ Λεοπόλδου. Ἄν ὁ Λεοπόλδος ἠδύνατο νὰ προβλέψῃ τοῦτο, εἶναι πιθανὸν ὅτι δὲν θὰ ἔσπευδε μετὰ τόσης νευρικῆς ταχύτητος νὰ λάβῃ ἀπόφασιν παραιτήσεως, δεδομένου ὅτι εἶχε πολλὰς ἐλπίδας ὑποχωρήσεως τούτων εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἄλλως τε ἐγένετο βραδύτερον.

2. Ἐκ τῆς ἀκολουθησάσης διακοινώσεως τοῦ Λεοπόλδου πρὸς τοὺς συμμάχους καθίσταται φανερὸν ὅτι λόγῳ τῶν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἀνυπάρχων τακτικῶν καὶ τῶν κατ' εὐκαιρίαν μόνον συγκοινωνιῶν, αἱ τρεῖς ἐπιστολαὶ τοῦ Καποδίστρια ἐφθασαν συγχρόνως εἰς χεῖρας τοῦ Λεοπόλδου.

τους ἀγῶνας ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ θὰ σταθῇ πλησίον του ὡς σύμβουλος εἰς τὴν δύσκολον σταδιοδρομίαν του¹.

Ὁ Καποδίστριας, προφανῶς λαβὼν τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν μεθ' ἱκανῆς καθυστερήσεως, ἀπαντᾷ διὰ μακρῶν τὴν 25 Μαρτίου/6 Ἀπριλίου². Προφανῶς εἶτε κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν εἶτε ὀλίγον πρότερον εἶχε λάβει καὶ τὸ κείμενον τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου, δι' ὃ καὶ περισσότερον παντὸς ἄλλου δεσπόζει εἰς τὴν ψυχὴν του ἡ ἀγανάκτησις καὶ ἡ δυσφορία διὰ τὸν περιορισμὸν τῶν ἑλληνικῶν συνόρων. Ἀφοῦ χαρακτηρίζει ὡς ἔργον τῆς θείας προνοίας τὴν εἰς χεῖρας τοῦ πρίγκηπος ἀνάθεσιν τῶν συμφερόντων τῆς Ἑλλάδος, ἀναφέρεται διὰ μακρῶν εἰς τὰ τοῦ περιορισμοῦ τῆς μεθορίου διὰ τοῦ νέου πρωτοκόλλου. Ἡ ἀπαρέγκλιτος ἐκτέλεσις τῶν προστασσομένων ὑπὸ τῶν Δυνάμεων δὲν ἦτο ἔργον εὐχερές, διότι κατὰ τὰ ψηφίσματα τῆς ἐν Ἀργεὶ Δ' ἐθνικῆς συνελεύσεως, οἰαδήποτε τελειωτικὴ συμφωνία ἐπὶ ἐθνικῶν ὑποθέσεως ὤφειλε νὰ λάβῃ τὴν ἐπικύρωσίν της. Ἐφ' ὅσον δὲ αἱ ἀποφάσεις τῶν συμμάχων ἐλήφθησαν ἄνευ τῆς συμμετοχῆς τῶν Ἑλλήνων εἰς διαπραγματεύσεις, πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ δεχθῇ τὰ τελεσίδικα γεγονότα χωρὶς νὰ συγκαλέσῃ τὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν;

Ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς διατάξεις τοῦ πρωτοκόλλου, ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις θὰ ἐδέχετο εὐγνωμόνως παρὰ τῶν συμμάχων τὰς ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους εὐεργεσίας των, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ αὐτῇ ὁμοθυμῶς καὶ πανηγυρικῶς θὰ ἐκαλεῖτο ὁ πρίγκηψ εἰς τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἔθνους κατὰ τοὺς νόμους, τοὺς ὁποίους αὐτὴ προεθέσπισε. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ διάσκεψις τοῦ Λονδίνου ἀπῆλθε ἄμεσον ἀπάντησιν καὶ δὲν ὑπῆρχε καιρὸς πρὸς σύγκλησιν τῆς συνελεύσεως, θὰ συνεκάλει πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν τὴν Γερουσίαν. Πρὶν δὲ διαβιβάσῃ εἰς τὴν Γερουσίαν τὰς ἀναμενομένας ἐπισήμους διακοινώσεις τῶν Δυνάμεων, ἵνα αὕτη ἀποφανθῇ περὶ τούτων, ἐθεώρει καθήκόν του, ὅπως καταστήσῃ τὸν πρίγκηπα ἐνήμερον τῆς δημιουργουμένης καταστάσεως ἐκ τῶν περὶ περιορισμοῦ τῶν συνόρων διατάξεων ταῦ πρωτοκόλλου.

Οὐδεμίᾳ ἦτο δυνατὴ ὑποχώρησις τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων ἐξ ἐδαφῶν, τὰ ὁποῖα θὰ ἐπεστρέφοντο εἰς τοὺς Τούρκους, ἂν καὶ οἱ Τούρκοι δὲν ἐξεκένουν ταυτοχρόνως τὰ περιληφθησόμενα εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπικράτειαν ἐδάφη, τὰ ὁποῖα κατεῖχον εἰσέτι. Ἡ ἐκκένωσις τῶν διὰ τόσου χυθέντος αἵματος ἐλευθερωθέντων ἐδαφῶν θὰ προεκάλει ἀπεριγράπτους συμφοράς. Οἱ δυστυχεῖς κάτοικοι τῆς Ἀκαρνανίας, τῶν ὁποίων τὰ ἐδάφη θὰ ἔπρεπε βάσει τοῦ πρωτοκόλλου νὰ ἐπιστραφῶν εἰς τοὺς Τούρκους, εἶχον ἤδη ἀρχίσει μὲ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς κυβερνήσεως νὰ καλλιεργοῦν τὴν γῆν καὶ νὰ ἐπιδίδωνται εἰς εἰρηνικὰ ἔργα, φθάνοντες τὰς 100.000 ψυχῶν. Ἦδη θὰ εὐρεθοῦν ὑποχρεω-

1. Καποδίστριας, Ἐπιστολαί, Γ', σ. 379.

2. Γενικὴ Ἐφημερίς, ἔτος Ε', ἀρ. 32. — Σκούφου, ἑ.ἀ., σ. 178.

μένοι, αὐτοὶ οἱ ὅποιοι ἐπρωτοστάτησαν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας, νὰ καταφύγουν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ τοὺς διαθρέψῃ. Ἀλλὰ καὶ ὅσοι τυχὸν θὰ ἔμενον ὑπὸ τοὺς Τούρκους, θὰ ἐπεδίδοντο εἰς τὰς κλέφτικας συνηθείας τῶν καὶ θὰ ἀπετέλουν συνεχῇ κίνδυνον καταστροφῆς τοῦ εἰρηνικοῦ ἔργου τῶν Δυνάμεων. Ἡ γραμμὴ τοῦ Ἀσπροποτάμου δὲν ἀπετέλει φυσικὸν ὄριον, αἱ συγκρούσεις καὶ αἱ ἀναταραχαὶ θὰ ἦσαν συνεχεῖς.

Ἄν ἡ περὶ ὁροθεσίας ἀπόφασις τῶν Δυνάμεων ἦτο ἀμετάκλητος, ὁ πρίγκηψ ἔπρεπε νὰ μεταβῇ τὸ ταχύτερον εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ ἐξομαλύνῃ τὰς ἀνωμαλίας καὶ νὰ προλάβῃ τὰς συμφοράς. Οὕτως ὁ Καποδίστριας, προβλέπων ὡς ὀδυρερκῆς πολιτικὸς ποῖαν ἀνώμαλον κατάστασιν θὰ ἐδημιουργεῖ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ ἐκτέλεσις τῶν περὶ περιορισμοῦ τῆς ἑλληνικῆς μεθορίου ἀποφάσεων τῶν συμμάχων, ἀποβλέπει ἐμμέσως εἰς τὴν ἀπόσεισιν ἐκ τῶν ὤμων τοῦ τῶν εὐθυνῶν διὰ τὰς συνεπείας. Πάντως δηλοῖ ὅτι θὰ λογισθῇ εὐτυχὴς νὰ συνεχίσῃ προσφέρων τὰς ὑπηρεσίας του, ἐφ' ὅσον ὁ πρίγκηψ τὰς ἐθεώρει ἀναγκαῖας.

Εἰς ὑστερόγραφον χρονολογίας τῆς ἐπομένης, ὁ Καποδίστριας ἀναγγέλλει εἰς τὸν Λεοπόλδον ὅτι κατὰ τὴν ἐσπέραν εἶχε συγκαλέσει τὴν Γερουσίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνεκοίνωσε τοὺς ὅρους τοῦ πρωτοκόλλου. Οἱ Γερουσιασταὶ ἤκουσαν ταύτας μετὰ μεγάλης θλίψεως, ἐθεώρησαν δὲ τοὺς ὅρους τούτους ἀνεκτελέστους καὶ ἡρνοῦντο νὰ συγκατανεύσουν, μολοντί ὁ ἴδιος ἐπέστησε τὴν προσοχὴν τῶν ἐπὶ τῶν σοβαρῶν ἐθνικῶν κινδύνων μιᾷ ἀρνήσεως.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς 25 Μαρτίου ὁ Καποδίστριας ἀπηύθυνε καὶ δευτέραν πρὸς τὸν πρίγκηπα ἐμπιστευτικὴν «προσωπικὴν» ἐπιστολήν¹, διὰ τῆς ὁποίας ἀναγγέλλει ὅτι ἀποστέλλει ταύτας δι' αἰτηθέντος ἐμπίστου προσώπου του. Εἰς τὴν δευτέραν αὐτὴν ἐπιστολὴν ἀπευθύνει κατὰ τρόπον ἐντονώτερον συμβουλὰς πρὸς τὸν Λεοπόλδον. Ἐπρεπε νὰ σπεύσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὶν προκληθοῦν ἐξ αἰτίας τῆς νέας ὁροθεσίας ταραχαί, τὰς ὁποίας ἡ παρουσία του καὶ τὸ ἐπὶ τόπου ἐκδηλούμενον ἐνδιαφέρον του διὰ τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν θὰ ἠδύναντο νὰ προλάβουν. Ἀλλὰ, κατερχόμενος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἂν ἐμφανισθῇ ὡς αὐθέντης μὴ δυνάμενος νὰ ὑποφέρῃ τὴν πτωχείαν τῶν καὶ τὰς στερήσεις τῶν Ἑλλήνων, θὰ ἔχανε κάθε ἐπιρροήν. Αὐτὸς ὁ Κυβερνήτης, ἂν κατέκτησε τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν Ἑλλήνων, τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὸ γεγονός ὅτι συμμετεῖχε καὶ ὁ ἴδιος τῆς ἀθλιότητος καὶ τῶν παθημάτων τῶν. Εἰς τοὺς καταυλισμοὺς τῶν στρατιωτῶν, εἰς τὰς πτωχὰς καλαμοστέγας τῶν χωρικῶν ἔτρεχε καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς τοῦ ἔτους, περιθάλπων, ἀνακουφίζων ἀπὸ τὰς δυστυχίας, ἀκούων παράπονα, διδάσκων καὶ συμ-

1. Papers... 1830, σ. 489. — Σοῦτσοῦ, σ. 180. — Καποδίστρια, Ἐπιστολαί, Γ', σ. 319.

βουλεύων. Τὸ ἴδιον ἔπρεπε νὰ πράξῃ αὐτός, ἂν ἤθελε νὰ κερδίσῃ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν Ἑλλήνων!

Ἐν συνεχείᾳ ὁμοῦ γίνεται κατηγορηματικώτερος ἐπὶ θεμάτων, τὰ ὅποια μοιραῖον ἦτο νὰ ἐμβάλουν εἰς πολλὰς σκέψεις τὸν Λεοπόλδον, πρὶν ἀποφασίσῃ νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ συνέδριον, ἀντὶ νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰς προϋποθέσεις τῆς ἀνεξαρτησίας, τὰς ἐπέβαλλεν ἄνευ ἐτέρας διαδικασίας. Ὁ τρόπος αὐτὸς ἦτο ὁ ὀλιγώτερον κατάλληλος διὰ τὰ συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὰ τοῦ πρίγκηπος. Ἦτο ἐνδεδειγμένον ὥς ἐκ τούτου νὰ δώσῃ ὁ πρίγκηψ αὐθορμητῶς ὁρισμένας διασαφήσεις καὶ ἰδίως:

α) ἂν εἶχε τὴν διάθεσιν νὰ ἀσπασθῇ τὴν θρησκείαν τοῦ ἔθνους, ὥστε νὰ συνδεθῇ μετὰ τούτου δι' ἱερῶν δεσμῶν, β) ἂν προετίθετο νὰ κυβερνήσῃ τοὺς Ἕλληνας « ἄνευ ἐννόμων τύπων παραδεδεγμένων παρ' αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος » ἢ θὰ διακήρυσσεν ὅτι, ἀκολουθῶν τὰ ψηφίσματα τῆς ἐν Ἀργεὶ συνελεύσεως, ἐπεφυλάσσετο νὰ δώσῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας θεσμοὺς συνετοὺς μετὰ σεβασμοῦ πάντων τῶν δικαιομάτων αὐτῶν, γ) ἂν ἐπρόκειτο νὰ ἀναγγείλῃ ὅτι θὰ ἐτήρει τὰ ψηφίσματα τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ὡς πρὸς τὴν διασφάλισιν τῶν δικαίων τῶν πολιτῶν δι' ὅσα προσέφερον καὶ ἐθυσίασαν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος.

Τὴν ἀπάντησιν ἐπὶ τῶν ἐρωτημάτων αὐτῶν ὁ Καποδίστριας ἐθεώρει ἀναγκαίαν, διότι, εἰς περίπτωσιν σιωπῆς ἐπὶ τούτων « δὲν ἐτόλμα νὰ ἐγγυηθῇ πρὸς αὐτὸν τὴν ὑποδοχὴν, ἣ ὅποια ὤφείλετο παρὰ τοῦ ἔθνους πρὸς τὸν ἡγεμόνα αὐτοῦ ». Ἀναμφιβόλως, ἡ τελευταία αὐτῇ παρατήρησις ἀπετέλει ἔμμεσον ἀλλὰ δυσκόλως ἀποκρυπτομένην προειδοποίησιν περὶ τῶν ἐνδεχομένων συνεπειῶν, εἰς περίπτωσιν ἀποδοχῆς τοῦ θρόνου καὶ καθόδου εἰς τὴν Ἑλλάδα ἄνευ ἐκπληρώσεως τῶν ὄρων αὐτῶν.

Τὴν 10/22 Ἀπριλίου ὁ Καποδίστριας ἀποστέλλει πρὸς τὸν Λεοπόλδον καὶ τρίτην ἐπιστολὴν¹, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπισυνάπτει ἀντίγραφα τῆς διακινώσεως τῶν τριῶν Ἀντιπρέσβων περὶ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου μετὰ τῆς ἀπαντήσεώς του. Τὸ παρασκευαζόμενον ὑπόμνημα τῆς Γερουσίας, τὸ ὅποιον θὰ ἀπεστέλλετο, ἦτο τόσον κατηγορηματικὸν ὥς πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τοῦ ἔθνους, ἰδίως ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς μεθούτου, ὥστε δὲν κοίνοι ἀπαράιτητον νὰ ὁμιλήσῃ καὶ πάλιν ὁ ἴδιος περὶ τούτου. Ὅθεν περιορίζεται νὰ ὑπογραμμίσῃ τὴν οἰκτρὰν οἰκονομικὴν κατάστασιν, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας οὕτε εἰς τὸ στρατὸν καὶ δὲν κατεβάλλοντο πλέον μισθοί. Ἦτο ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ σταλῇ οἰκονομικὴ βοήθεια 1.000.000 φράγκων. Ὑπὸ δύο προϋποθέσεις ἦτο δυνατόν νὰ εὕρῃ τὸν τόπον εἰς κατάστασιν εὐταξίας καὶ ἡσυχίας: Πρῶτον νὰ ἔλθῃ ταχέως εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ δεύτερον νὰ ἐξασφαλισθῇ ἀμέσως οἰκονομικὴ βοήθεια διὰ νὰ καταβληθοῦν μισθοὶ εἰς τὸ στράτευμα καὶ εἰς τοὺς δημοσίους λειτουργούς.

Ἐν ὑστερογράφῳ ὁ Καποδίστριας καθιστᾷ γνωστὸν ὅτι κατόπιν πολλῶν κόπων ἔπεισε τὴν Γερουσίαν νὰ ἐγκρίνῃ τὴν ἀπάντησίν του πρὸς τοὺς Ἀντιπρόσβεις, ἥδη δὲ παρεσκευάζεν αὕτη τὸ πρὸς τὸν πρίγκηπα ἀπευθυνόμενον ὑπόμνημα. Τελικῶς ἀναγγέλλει ὅτι θέλει ἀποστείλει πρεσβείαν πρὸς προϋπάντησιν τοῦ νέου ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος μετὰ πλοίων τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, τὰ ὅποια θὰ κατηυθύνοντο πρὸς τὸν λιμένα, ἀπὸ τὸν ὁποῖον θὰ ἀπέπλεε. Ἀνέμενε δὲ νὰ πληροφορηθῇ τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον θὰ ἀπέπλεε καὶ πάσας τὰς σχετικὰς ἄλλας διαταγὰς τοῦ μέλλοντος ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος.

Τὴν 12 Ἀπριλίου ὁ Καποδίστριας ἀπευθύνει πρὸς τὸν Λεοπόλδον καὶ νέαν ἐπιστολήν¹, εἰς τὴν ὁποίαν παραπονεῖται καὶ πάλιν, τὴν φορὰν δὲ αὐτὴν ἐντονώτερον, διότι οὐδὲ κἄν εἰς τὸν τρόπον τῆς ὑπὸ τῶν ἐν Ἑλλάδι συμμάχων ἀντιπρόσβεων ἐκτελέσεως τῶν συμφωνηθέντων ἐν Λονδίνῳ δὲν ἤρωτᾷτο ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις. Αἱ συμφωνίαι τοῦ Λονδίνου οὐδεμίαν παρεῖχον ἀσφάλειαν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν. Γίνεται λόγος περὶ ἰσονομίας τῶν λατρειῶν καὶ οὐδεὶς περὶ τῆς ὀρθοδόξου ἑλληνικῆς θρησκείας. Συνιστᾶται μοναρχικὴ καὶ κληρονομικὴ κυβέρνησις καὶ ἀποσιωπῶνται ἢ εἰς ταύτην συμμετοχὴ καὶ τὰ δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν. Ὑπεσχέθησαν καὶ πάλιν δάνειον, χωρὶς νὰ καθορίσουν τὸ δάνειον αὐτό, καὶ ἄν, προστιθέμενον εἰς τὰ παλαιὰ χρέη, θὰ εἶναι τοιοῦτον ὥστε νὰ θεραπεύσῃ τοῦλάχιστον τὰς βαρυτάτας ἀνάγκας τῆς Ἑλλάδος. Καὶ τέλος ἡ Ἑλλὰς ἀπειλεῖται διὰ τοῦ περὶ ἀνακωχῆς ἄρθρου νὰ ἀποδώσῃ εἰς τοὺς ἐπανερχομένους Τούρκους τὰ παλαιὰ κτήματά των, ἐνῶ ταῦτα διενεμήθησαν εἰς ἀκτήμονας Ἑλλήνας. Ταῦτα ὀδηγοῦν τοὺς ἤδη ἐν φοβερᾷ δυστυχίᾳ Ἑλλήνας ὄλων τῶν τάξεων εἰς ἀπελπισίαν καὶ εἰς μάτην ἀγωνίζεται καθημερινῶς νὰ τοὺς παρηγορῇ καὶ νὰ τοὺς ἐνθαρρύνῃ!

Καὶ ὥς νὰ μὴ ἔφθανον αὐτά, συνεχίζει ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Κυβερνήτου, ὑπάρχουν οἱ κακότεροισι καὶ πολυπράγμονες ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι διασπείρουν ὅτι ὁ ἀποκλεισμός τῆς Σάμου καὶ τῆς Κρήτης, ὁ περιορισμός τῶν συνόρων εἰς τὸν Ἀσπροπόταμον καὶ οἱ ἄλλοι δυσάρεστοι διὰ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὅροι τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ Λονδίνου ὠφείλοντο εἰς τοὺς ἰδιοτελεῖς σκοποὺς καὶ τὰς μυστικὰς σχέσεις τοῦ Κυβερνήτου μετὰ τῆς Ρωσίας! Δὲν ὑπάρχει Ἑλλὴν μὴ ἀπολέσας τὸ πᾶν εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ μὴ ἀπαιτῶν ἀποζημιώσεις, ἢ δὲ ἀδυναμία ἱκανοποιήσεώς των τοὺς ὀδηγεῖ ἐξ ἀπελπισίας εἰς πράξεις ἀνατροπῆς καὶ ἀναρχίας. Οἱ δημόσιοι πόροι ἐξηντλήθησαν, ἡ ἐθνικὴ Τράπεζα ἀπογυμνοῦται τῶν κεφαλαίων της, ἡ ἐνοικίασις τῶν δημοσίων προσόδων οὐδὲν ἀποδίδει. Ἄν μέχρι τοῦ Μαΐου δὲν ἔφθανε βοήθεια 1.000.000 φράγκων, τὰ πάντα θὰ ἐβάνδιζον ἐπισφαλῶς καὶ ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις! Ἐν τέλει ὅμως τῆς σκοτεινῆς αὐτῆς εἰκόνας δὲν παραλείπει νὰ συ-

στήση διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν εἰς τὸν Λεοπόλδον νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν μετάβασιν του εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ χειρισθῇ προσωπικῶς τὰς συζητήσεις περὶ νέας ὁροθεσίας καὶ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν θεραπείαν τῆς κακῆς καταστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εὗρίσκετο ὁ τόπος!

Τὴν 22 Ἀπριλίου 1830 ὁ Λεοπόλδος ἀπηύθυνεν ἐκ Παρισίων πρὸς τὸν Καποδίστριαν ἐπιστολὴν¹, εἰς τὴν ὁποίαν ἀγγέλλει ὅτι ἡ ὑπόσχεσις περὶ δανείου 60.000.000 φράγκων, παρὰ τὰς ἀπεγνωσμένας προσπάθειάς του, περιορίσθη εἰς 36.000.000. Τοῦτο ἔκρινεν ὥς ἀνεπαρκές διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἠπέλυσεν ὅτι, ἂν δὲν εἰσακουσθῇ, ἔχει τὴν πρόθεσιν νὰ παραιτηθῇ τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου. Ἐντὸς ὀλίγου θὰ λάβῃ τελειωτικὴν ἀπόφασιν καὶ ἴσως ἄλλος ἡγεμὼν σταλῇ, μολονότι κανεὶς δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ ἐπιδείξῃ τόσον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν Ἑλλάδα ὅσον ἐπέδειξεν αὐτός. Ἀφίνει νὰ νοηθῇ ὅτι εἰς τὴν πρόθεσιν του αὐτὴν ἔχει ἐπηρεασθῇ καὶ ἀπὸ πληροφορίας ὅτι διάφορα πρόσωπα ἐν Ἑλλάδι ἀποστρέφονται τὴν ἡγεμονίαν του καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ λάβῃ περὶ τούτου σαφεῖς εἰδήσεις. Ἐξ ἄλλου, οἱ σύμμαχοι ἐνόουν νὰ κάμουν ἐν Λονδίνῳ καὶ τὴν τελικὴν περὶ Ἑλληνικοῦ κράτους συνθήκην ἐρήμην αὐτοῦ, τοῦ ἐκλεγέντος ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος! Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τοῦ Λεοπόλδου, σταλεῖσα πρὸ τῆς λήψεως τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Καποδίστρια, ἀποδεικνύει ὅτι ποῖν τυχὸν ἐπηρεασθῇ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τούτων, εἶχεν ἀρχίσει νὰ ὠριμάζῃ εἰς τὴν σκέψιν του ἡ ἰδέα τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου.

Ὁ Καποδίστριας ἔλαβε τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν τὴν 24 Μαΐου 1830 καὶ ἀπαντᾷ αὐθημερόν². Ἡ ἐν Ἑλλάδι, γράφει, οἰκονομικὴ κατάστασις καθίσταται ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν περισσότερον ζοφερὰ καὶ περισσότερον ἐπιτακτικὴ ἢ ἀνάγκη ἀμέσου οἰκονομικῆς βοηθείας. Ἐπαναλαμβάνει ὅτι τὸ ἔθνος διατηρεῖ τὴν πίστιν του περὶ διορθώσεως τῶν κακῶς ἐχόντων ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος καὶ ἀναγγέλλει ὅτι ἐλληνικὰ πλοῖα ἦσαν ἔτοιμα νὰ πλεύσουν πρὸς τὸν λιμένα, ὁπόθεν θὰ ἀπέπλεε διὰ νὰ τὸν συνοδεύσουν κατὰ τὸ ταξείδιόν του πρὸς τὴν Ἑλλάδα.

Τὴν 30 Μαΐου ὁ Καποδίστριας γράφει πρὸς τὸν Λεοπόλδον καὶ ἄλλην ἐπιστολὴν³, τὴν τελευταίαν πρὸ τῆς ἀναγγελίας τῆς παραιτήσεως, τὴν ὁποίαν ἀγνοεῖ εἰσέτι. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν διὰ πρῶτην φορὰν ὁμιλεῖ ἐκτενῶς καὶ μετὰ σαφηνείας περὶ τῆς ἀντιπολιτευτικῆς ἀντιδράσεως, ἡ ὁποία εἶχεν ἤδη ἀρχίσει νὰ λαμβάνῃ ἔκτασιν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα. Καταφέρεται κατὰ τῆς ἐλληνικῆς γαλλοφώνου ἐφημερίδος τῆς Σμύρνης, ἡ ὁποία διέσπειρε τὰς πλέον ἀπιθάνους ἐναντίον του συκοφαντίας καὶ ἐξώθει τοὺς Ἕλληνας πρὸς ἀνυπα-

1. Καποδίστρια, Ἐπιστολαί, Δ', σ. 34.

2. Καποδίστρια, Ἐπιστολαί, Δ', σ. 34.

3. Καποδίστρια, Ἐπιστολαί, Δ', σ. 37.

κοήν. Μετὰ τὴν γνῶσιν τῶν ὄρων τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ Λονδίνου καὶ τὴν ἀναγγελίαν τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου ὑπὸ τοῦ Λεοπόλδου, αἱ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα διαβολαὶ καὶ ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ Κυβερνήτου ἐνετάθησαν. Εἰς τοὺς Ρουμελιώτας ἔλεγον νὰ ἀποτινάξουν τὸν ζυγὸν κυβερνήσεως, ἡ ὁποία τοὺς παρέδιδεν εἰς τοὺς Τούρκους. Εἰς τοὺς δημοσίους λειτουργοὺς νὰ παύσουν νὰ ὑπηρετοῦν τὸν Κυβερνήτην, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἤδη προγραφῇ καὶ ἐπρόκειτο νὰ ἐκδιωχθῇ ὑπὸ τῆς ἐπερχομένης ἐξουσίας. Εἰς τοὺς ναυτικούς νὰ ἀπαιτήσουν τὰς ἀποζημιώσεις των, τὰς ὁποίας κατεβόχθιζεν ὁ Κυβερνήτης κτίζων παλάτια καὶ μισθοδοτῶν φίλους του. Εἰς τοὺς γεωργοὺς νὰ παύσουν νὰ πληρώνουν φόρους, διότι ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἤρχετο ὁ ἡγεμὼν μὲ πολλὰ ἑκατομύρια καὶ θὰ τοὺς ἐχάριζε πολυτελῆ ἀσυδοσίαν. Καὶ εἰς τοὺς παλαιοὺς Κλέφτας νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν παλαιὰν τέχνην των, διὰ νὰ δείξουν ὅτι ἡ Κυβέρνησις δὲν εἶχε καμμίαν ἐξουσίαν ἐπ' αὐτῶν.

Ὁ Κυβερνήτης, συνεχίζει, ἠναγκάσθη νὰ ἐνεργήσῃ ἐρεῦνας διὰ νὰ πληροφορηθῇ τοὺς σκοποὺς τῶν ὑποκινήτων τῆς ἀνωμαλίας. Διεπίστωσεν ὅτι πρόθεσις των εἶναι νὰ τὸν ἐξαναγκάσουν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν θέσιν του πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ ἡγεμόνος ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἐμποδίσουν τὴν παραμονήν του μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ ἡγεμόνος, ὥστε νὰ στερηθῇ οὗτος τῆς παρουσίας του καὶ τῶν μαρτυριῶν του περὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων ἐν Ἑλλάδι. Ὡς ἐκ τούτου, καθίστατο ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν περισσότερον ἐπιτακτικὴ ἡ ἄφιξις του εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τοῦλάχιστον, εἰς περιπτώσιν καθυστερήσεως ἐκ λόγων ὑπερτέρας ἀνάγκης, ἦτο ἀναγκαῖον νὰ ἀπευθύνῃ πρὸς αὐτὸν γράμματα περὶ τῶν προθέσεών του, ὡς πρὸς τὸν Κυβερνήτην¹, ὥστε οὕτω νὰ ματαιώσῃ τὰς κακούργους μηχανορραφίας καὶ ἐξασφαλίσῃ μέχρι τῆς ἀφίξεώς του τὴν ἡσυχίαν εἰς τὸν τόπον. Ἐν τέλει ἀναγγέλλει ὅτι χάρις εἰς τὰς ἐγκυκλίους, τὰς ὁποίας ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς κατὰ περιφερείας διοικητάς, ὁ λαὸς ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν πρόκειται νὰ ἐκφράσῃ πρὸς τὸν ἡγεμόνα τοὺς πόθους του νομοτύπως καὶ εὐπροσδέκτως.

Αὕτη εἶναι ἡ ἀλληλογραφία μεταξὺ Κυβερνήτου καὶ Λεοπόλδου μέχρι τῆς παραιτήσεως τοῦ τελευταίου. Τὴν 3/15 Μαΐου 1830 ὁ Λεοπόλδος, μόλις λαβὼν τὰς τρεῖς πρώτας, ἐξ ὧσαν ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος, ἐπιστολὰς τοῦ Καποδίστρια, σπεύδει νὰ κοινοποιήσῃ ταύτας πρὸς τοὺς πληρεξουσίους τῶν τριῶν Συμμάχων Δυνάμεων². Θεωρεῖ τὰς ἐπιστολὰς αὐτὰς ὡς ἐπιβεβαιώσεις τῶν ἐκφρασθέντων φόβων του περὶ δυσαρεσκείων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ κακῆς τροπῆς τῆς ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως λόγῳ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν Ἑλ-

1. Προφανῶς ὁ Κυβερνήτης ἐπεθύμει ἐπιστολὰς τοῦ Λεοπόλδου, εἰς τὰς ὁποίας θὰ ἐγένετο λόγος περὶ παραμονῆς του εἰς τὴν ἐξουσίαν, ἵνα οὕτω, παραδίδων τὰς ἐπιστολὰς αὐτὰς εἰς τὸν Τύπον, ἀπογοητεύσῃ τοὺς ἀντιπάλους του.

2. Papers... 1830, σ. 488. — Σόουτσον, σ. 198.

λήνων ἐκ τῶν διαπραγματεύσεων καὶ τῆς γενομένης ὁροθεσίας τῆς Ἑλλάδος. Ἡ δημιουργηθεῖσα κατάστασις ὠδήγει εἰς μεγάλους κινδύνους καὶ οἱ πληρεξούσιοι ὤφειλον νὰ λάβουν ἀποφάσεις περὶ μεταρρυθμίσεως τῶν συμφωνιῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἀντίθετοι πρὸς τὰ συμφέροντα καὶ τῶν συμμάχων καὶ τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ πρίγκηψ γράφει ἐν συνεχείᾳ ὅτι εὐρίσκετο ἐν ἀμηχανίᾳ περὶ τοῦ πρακτείου, διότι, ἂν ἀπεδέχετο τὴν ἡγεμονίαν ἀναλαμβάνων οὕτω τὴν εὐθύνην τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἀποφάσεων, θὰ διέτρεχε τὸν κίνδυνον νὰ μισηθῇ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, ἐπιχειρῶν νὰ τοὺς βιάσῃ νὰ ὑποταχθοῦν εἰς μίαν συνθήκην, ὡς πρὸς τὴν ὁποίαν ἤδη ἡ Γερουσία διεδήλωσε τὴν διαφωνίαν της. Ὁ Λεοπόλδος θὰ ἐλάμβανε τελειωτικὴν ἀπόφασιν, ὅταν θὰ περιήρχοντο εἰς χεῖρας του τὰ ἐξ Ἑλλάδος σχετικὰ ἔγγραφα. Ἐκρίνεν ὁμως χρέος του νὰ προπαρασκευάσῃ τοὺς πληρεξουσίου εἰς τὸ ἐνδεχόμενον παραιτήσεως ἀπὸ ἐνὸς ἔγχειρήματος (τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἑλλάδος), τὸ ὁποῖον εἶχε μὲν δεχθῇ μετ' εὐγνωμοσύνης, ἀλλὰ πάντοτε μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι τοῦτο θὰ συνετέλει εἰς τὴν εἰρήνην, τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἐν τέλει, ἀφίνει λίαν ἐντέχνως νὰ ὑπονοηθῇ ὅτι ἡ τελικὴ ἀπόφασίς του θὰ ἐξηγοῦτο ἐκ μιᾶς ἀποφάσεως τῶν συμμάχων νὰ θεραπεύσουν τὴν λυπηρὰν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε περιέλθει ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, προφανῶς δι' ἀναθεωρήσεως τῶν ὅρων τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου.

Οἱ σύμμαχοι πληρεξούσιοι ἀπήντησαν μετὰ διήμερον (5/17 Μαΐου) κατόπιν μακρῶν συσκέψεων¹. Ἡ ἀπάντησίς των ἦτο ἔντεχνος προσπάθεια διαλύσεως τῶν φόβων τοῦ Λεοπόλδου, ἄνευ οὐδεμιᾶς οὐσιαστικῆς ὑποχωρήσεως. Τὰ εἰς τὰς ἐπιστολάς αὐτὰς ἐκφραζόμενα ὑπὸ τοῦ Καποδίστρια αἰσθήματα δὲν ἐδικαιολογοῦντο ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἤδη ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐδήλωσε πλήρη ἀποδοχὴν τῶν ὅρων τοῦ πρωτοκόλλου καὶ ὅτι ἡ Γερουσία, ἐν ἀπολύτῳ μετὰ τοῦ Κυβερνήτου συμπνοίᾳ, ἐξέφρασε πρὸς τοὺς ἀντιπρόσβεις τὰς εὐχαριστίας διὰ τὰς περὶ Ἑλλάδος συμφωνίας τῶν τριῶν Δυνάμεων. Ἐξ ἄλλου, μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς Πύλης καὶ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἐπίσημον ἀναγνώρισιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ Λεοπόλδου ὡς ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος, οὐδεμία δυσκολία καὶ οὐδεὶς κίνδυνος θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ. Ἴσως δυσχερεῖα τις θὰ ἠδύνατο νὰ φανῇ κατὰ τὴν ὀριστικὴν χάραξιν τῆς μεθορίου. Ἀλλὰ τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ συμβῇ διὰ τοῦ προσδιορισμοῦ οἰασθῆποτε ἄλλης μεθορίου!

Ἀναμφιβόλως, συνεχίζει ἡ συμμαχικὴ διοκοίνωσις, ἡ εἰς τὴν Ἑλλάδα κατάστασις ἀπῆτει ἄνδρα προικισμένον διὰ μεγάλων προτερημάτων. Ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον αὐτὸν προεκρίθη ὁ πρίγκηψ Λεοπόλδος. Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Καποδίστρια καθίστατο προφανὲς ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπεθύμει

διακαῶς κατὰ τὰς στιγμὰς ἐκεῖνας ἡ Ἑλλάς διὰ τὴν ἡσυχίαν καὶ εὐδαιμονίαν τῆς ἡτο ἡ παρουσία τοῦ ἡγεμόνος τῆς καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἐνίσχυσις διὰ τὴν θεραπείαν τῶν ἀμέσων χρειῶν τῆς. Οἱ πληρεξούσιοι παρείχον τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι θὰ ἔθετον εἰς τὴν διάθεσίν του τὰ ἱκανοποιούντα τὰς ἀνάγκας αὐτὰς ποσά. Τελικῶς οἱ πληρεξούσιοι, συμφωνοῦντες μὲ τὸν Καποδίστριαν εἰς τοῦτο, θεωροῦν ὥς λίαν ἐπείγουσαν τὴν ἀνάγκην ὅπως σπεῦσῃ νὰ ἀναλάβῃ τὰ ἡγεμονικά του καθήκοντα κατὰ τὰς ὑποχρεώσεις, τὰς ὁποίας ἀνέλαβεν ἔναντι τῶν Δυνάμεων καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ὁ πρίγκηψ Λεοπόλδος πᾶν ἄλλο ἢ ἔμεινεν ἱκανοποιημένος ἐκ τῆς ἀπαρτίσεως αὐτῆς τῶν συμμάχων πληρεξουσίων, ἡ ὁποία οὐσιαστικῶς ἀπετέλει ἔμμονήν εἰς τὰς προγενεστέρας ἀποφάσεις ἄνευ οὐδεμιᾶς ὑποχωρήσεως. Τὰ ἀντιπροταχθέντα ἐπιχειρήματα περὶ ἀποδοχῆς τῶν ὄρων τοῦ πρωτοκόλλου ὑπὸ τοῦ Καποδίστρια, εὐχαριστιῶν τῆς Γερουσίας κ.λ.π., ἐστεροῦντο πάσης ἡθικῆς βάσεως. Ὡς ἄλλωστε ἄφινε νὰ νοηθῇ εἰς τὰς ἐπιστολάς του καὶ αὐτὸς ὁ Καποδίστριας, ἡ Ἑλλάς ἐξηναγκάζετο νὰ δηλώσῃ ἀποδοχὴν τῶν ὄρων τοῦ πρωτοκόλλου, ἐπειδὴ αὕτη συνεπείγετο τὴν ἀναγνώρισιν πλήρους ἀνεξαρτησίας, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῶν κινδύνων ἀνεπανορθῶτων ἐθνικῶν καταστροφῶν, ἐξ αἰτίας μιᾶς ἐνδεχομένης ἐγκαταλείψεως τῆς ἀνυπερασπίστου εἰς τοὺς ὄνυχας τῶν Τούρκων. Ἡ ἐγκατάλειψις αὐτὴ θὰ ἤρχετο εἰς ἐποχὴν πλήρους ἀνυπαξίας ἰδίων οἰκονομικῶν πόρων ἐν τῷ μέσῳ τῆς τέφρας καὶ τῶν ῥειπίων τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ πολέμου. Τότε ἔλαβε τὴν ὀριστικὴν ἀπόφασιν ρητῆς ἀρνήσεως τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου.

Τὴν 9/21 Μαΐου 1830 ὁ Λεοπόλδος ἀπηύθυνε τὴν τελευταίαν διακοίνωσίν του πρὸς τοὺς συμμάχους πληρεξουσίους, εἰς τὴν ὁποίαν πλέον ὁμιλεῖ ἀνενδοιάτως, λαμβάνων περισσότερον ἐπιτιμητικὸν ἢ ἀπολογητικὸν ὕψος¹. Ἡ πρὸς τοὺς Ἀντιπρόσβεις ἀλόκρισις τοῦ Κυβερνήτου δὲν ἦτο ἀποδοχή, ἀλλὰ « βεβιασμένη ὑποταγή » εἰς τὸ πρωτόκολλον τοῦ Λονδίνου καὶ αὕτῃ δὲ μετὰ πολλῶν ἐπιφυλάξεων. Ὁ Κυβερνήτης ἔλεγε σαφέστατα ὅτι μόνῃ ἡ Ἐθνοσυνέλευσις τοῦ Ἀργους εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἀποφασίσῃ τελικῶς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ πρωτοκόλλου, συμφώνως πρὸς προγενέστερον ψήφισμά τῆς. Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Καποδίστρια καταφαίνεται ὅτι ἡ κυβερνήσις ἐπεφύλαξεν εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νὰ ὑποβάλλῃ τὰς παρατηρήσεις τῆς εἰς τὸν Ἡγεμόνα κατὰ τὰς ἔναντι τοῦ ἔθνους ὑποχρεώσεις τῆς.

Εἰς ἐν καὶ μόνον ὁ Λεοπόλδος νομίζει ὅτι ὁ Καποδίστριας ἐπλανήθη, εἰς τὸ τῆς θρησκείας των. Οὐδέποτε ἔδωσεν εἰς αὐτὸν ἀφορμὴν νὰ φαντασθῇ ὥς πιθανὸν νὰ ἀσπασθῇ τὸ ἀνατολικὸν δόγμα. Κατὰ τὰ ἄλλα ἦτο ἀπολύτως σύμφωνος μετὰ τοῦ Κυβερνήτου. Ἡ Γερουσία ἐδυσφόρησε καὶ κατη-

1. Papers... 1830, σ. 500. — Σούτσου, σ. 204. — Prokesch-Osten, τ. 6, σ. 227.

γανάκτισεν, ὅταν ἐπληροφορήθῃ τοὺς ὄρους τοῦ πρωτοκόλλου καὶ ὅταν, πιεσθεῖσα, ἠναγκάσθῃ νὰ δώσῃ τὴν συγκατάθεσίν της, ἐπεφυλάχθῃ νὰ ὑποβάλῃ ὑπόμνημα ἀποδοκιμασίας τῶν συμμαχικῶν συμφωνιῶν¹. Ἐπομένως δὲν μένει ἀμφιβολία ὅτι καὶ ἡ Γερουσία καὶ τὸ ἔθνος ἀντετίθεντο σταθερῶς καὶ ἀμετατρέπτως εἰς τὰς συμμαχικὰς ἀποφάσεις. Πῶς ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ὑπεχρεοῦτο αὐτὸς νὰ διαπράξῃ τι τὸ ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸν χαρακτήρα του, ἀρπάζων τρόπον τινὰ τὴν ἡγεμονίαν ἑνὸς λαοῦ μὴ στέργοντος εἰς τοῦτο καὶ νομίζοντος αὐτὸν αἷτιον τῆς ἐλατιώσεως τῶν ὀρίων του, τῆς ἐγκαταλείψεως τῶν συναγωνιστῶν ἀδελφῶν του, τῆς ἀποξενώσεως τούτων ἀπὸ τὰς γαίας καὶ τὰς ἐστίας των, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἔως τώρα οἱ Τούρκοι δὲν κατώρθωσαν νὰ τοὺς ἐξώσουν;

Ἡ ἐπιστολὴ συνεχίζει διὰ μακρῶν νὰ αἰτιᾶται τοὺς συμμάχους, διότι οὐδεμίαν προσοχὴν ἔδωσαν εἰς τὰς ἀντιρρήσεις του περὶ τῆς νέας ὁροθεσίας, οὔτε εἰς τὰς ἐπικλήσεις του πρὸς σύναψιν μιᾶς τελειωτικῆς συνθήκης, ἢ ὁποία θὰ ἐξησφάλιζεν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος ἀσφάλειαν καὶ εὐημερίαν. Οὕτως, ἡ θέσις τοῦ Λεοπόλδου κατέστη θλιβερά, τιθεμένου εἰς αὐτὸν τοῦ προβλήματος « ἢ νὰ βιάσῃ τοὺς ἰδίους του ὑπάρχους μὲ τὴν δύναμιν ξένων ὀπλων νὰ παραχωρήσουν τὰ ὑπάρχοντά των καὶ τὰς ἰδιοκτησίας των εἰς τοὺς ἐχθροὺς των, ἢ νὰ ἐνωθῇ μὲ αὐτοὺς διὰ νὰ ἐναντιωθῇ καὶ νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἐκπλήρωσιν ἑνὸς ὅρου τῆς συνθήκης, ἢ ὁποία τὸν ὑψώνει εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος ». Τὸ ὅτι θὰ περιέπιπτεν εἰς τὴν θλιβερὰν αὐτὴν θέσιν τὸ ἐθεώρει βέβαιον, διότι οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀκαρνανίας καὶ μέρους τῆς Αἰτωλίας, οἱ ὁποιοὶ παρεδίδοντο διὰ τοῦ πρωτοκόλλου εἰς τοὺς Τούρκους, εἶχον ὁριστικῶς ἐγκατασταθῇ εἰς τὰ ἐπιδικασθέντα εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐδάφη των, αὐτὰ, ὅπου ἤρχισαν αἱ οἰκογένειαι των νὰ ἐπανακτίζουν τὰς κατοικίας των καὶ τὰς πόλεις των καὶ νὰ καλλιεργοῦν τοὺς ἀγρούς των.

Οἱ λαοὶ αὗτοι δὲν θὰ θελήσουν ποτὲ νὰ ὑποταχθοῦν καὶ πάλιν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες οὔτε θέλουν οὔτε δύνανται νὰ τοὺς ἐγκαταλείψουν. Οὕτω ὁ ἐκλεγείς ἡγεμὼν, ἀντὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὸ ἀνατεθὲν εἰς αὐτὸν ἔνδοξον ἔργον, ἐξ αἰτίας τῶν συμμαχικῶν συμβάσεων καὶ τῆς πρὸς αὐτὰς ἀντιστάσεως τῶν Ἑλλήνων θὰ καταδικασθῇ « νὰ καταστῇ ἀπεσταλμένος τῶν συμμαχικῶν Δυνάμεων, διωρισμένος ἀπὸ αὐτὰς νὰ κρατῇ εἰς ὑποταγὴν τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ὀπλων των ». Τοιαύτη ἀποστολὴ θὰ ἦτο « τόσον ἀποτρόπαιος εἰς τὰ αἰσθήματά του καὶ ὑβριστικὴ εἰς τὸν χαρακτήρα του, ὅσον καὶ ἀντίθετος πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς συνθήκης τῆς 6 Ἰουλίου, διὰ

1. Βλ. τὰ σχετικὰ ψηφίσματα τῆς Γερουσίας ἐν Papers... 1830, σ. 504. — Γενικὴ ἐφημερίς, 1830, σ. 143. — Σούτσου, σ. 162. — Καποδίστρια, Ἐπιστολαί, Δ', σ. 425.

τῆς ὁποίας αἱ τρεῖς Δυνάμεις συνηνώθησαν μὲ σκοπὸν τὴν εἰρήνευσιν τῆς Ἀνατολῆς». Καὶ τελικῶς ὁ πρίγκηψ ἐγκαταλείπει τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς κατωτέρω δηλώσεως. «Τούτων οὕτως ἐχόντων, ὁ ὑπογεγραμμένος παραδίδει ἐπισήμως εἰς τὰς χεῖρας τῶν πληρεξουσίων ἀξίαν, τῆς ὁποίας τὰ καθήκοντα δὲν συγχωροῦν πλέον εἰς αὐτὸν νὰ ἐκπληρώσῃ αἱ περιστάσεις, οὔτε πρὸς ἰδίαν του τιμὴν, οὔτε πρὸς ὄφελος τῆς Ἑλλάδος, οὔτε διὰ τὰ γενικὰ συμφέροντα τῆς Εὐρώπης».

Ἡ κοινοποιήσις τῆς παραιτήσεως τοῦ Λεοπόλδου ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου προεκάλεσε θύελλαν ἀγανακτήσεως μεταξὺ τῶν τριῶν συμμάχων ἐν Λονδίνῳ πληρεξουσίων, ἀλλὰ καὶ ἀμνηχανίαν περὶ τοῦ πρακτέου. Ἐφαντάζοντο ὡς λελυμένον πλέον ὀριστικῶς τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα καὶ ἤδη τοῦτο ἐπανήρχετο ἐπὶ τάπτης! Κατόπιν μακρῶν ἰδιατέρων συνομιλιῶν καὶ συνεννοήσεων μετὰ τῶν κυβερνήσεών των τὴν 2/14 Ἰουνίου 1830, οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Μ. Βρετανίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας ὑπέγραψαν πρωτόκολλον¹, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνεκοίνωνον ὅτι ἐδόθη ἐντολὴ πρὸς τοὺς παρὰ τῇ Ὁθωμανικῇ Πύλῃ καὶ τῇ Ἑλληνικῇ κυβερνήσει ἀντιπροσώπους των νὰ ἀνακοινώσουν τὴν παραιτήσιν τοῦ πρίγκηπος Λεοπόλδου ἀπὸ τοῦ θρόνου τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς ἀκολούθου δηλώσεως: «Ὅτι ἡ παραιτήσις αὕτη κατ' οὐδὲν μεταβάλλει τὰς ἀποφάσεις τῶν Δυνάμεων, ὅτι ἡ συνδέουσα αὐτὰς σύμπνοια παρέμενεν ἀνέπαφος, ὅτι σταθερὰ ἀπόφασίς των ἦτο νὰ ἐφαρμόσουν τὰς ἀποφάσεις τῆς 3 καὶ 20 Φεβρουαρίου 1830, εἰς τὰς ὁποίας εἶχον συναινέσει αἱ δύο Κυβερνήσεις καὶ ὅτι διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος θὰ ἰσχύσουν αἱ ἀρχαί, αἱ ὁποῖαι ἴσχυσαν ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τοῦ πρίγκηπος Λεοπόλδου. Ἀλλ' ἦτο προφανὲς ὅτι οἱ πληρεξούσιοι τῶν τριῶν Δυνάμεων ἐπέμενον νὰ διακηρύξουν μετὰ τόσης στομφώδους κατηγορηματικότητος τὴν ἐμμονὴν των εἰς τοὺς ὅρους τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου, ἀκριβῶς διότι διηρησάνθησαν ὅτι διὰ τῆς παραιτήσεως τοῦ Λεοπόλδου ὁλόκληρον τὸ διὰ τοῦ πρωτοκόλλου ἐκείνου οἰκοδόμημα καθίστατο ἐτοιμόρροπον².

1. Σοῦτσοῦ, σ. 210.

2. Πρέπει πάντως νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας κατέκειτο βαρὺως ἀσθενής, ἀποθανὼν ὀλίγον βραδύτερον (26 Ἰουνίου 1830). Δεδομένου ὅτι ὁ ἀδελφός του Γουλιέλμος ἦτο ἐπίσης ἀσθενής καὶ ἄτεκνος, ἡ πιθανότης νὰ ἀνέλθῃ λίαν συντόμως εἰς τὸν θρόνον ἡ ἀνήλικος πριγκίπισσα Βικτωρία, ἀνεψιὰ ἐξ ἀδελφῆς τοῦ Λεοπόλδου, ὁπότε οὗτος θὰ προεβάλλετο ὑπὸ τοῦ κόμματος τῶν Οὐίγων ὡς κηδεμὼν καὶ ἀντιβασιλεὺς, θεωρεῖται ὑπὸ τινων ἱστορικῶν ὡς οὐχὶ ὅλως ἄσχετος πρὸς τὴν ἀπόφασίν του περὶ ὀριστικῆς ἀρνήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου. Τὴν γνώμην αὐτήν, ὑποστηρικθεῖσαν κυρίως ὑπὸ τοῦ Γερβίνου, ἑ.ἀ., σ. 655, καὶ τοῦ Ντριώ, ἑ.ἀ., τ. Β', σ. 22, ἀπορρίπτει ὁ Καρολίδης, τ. Α', σ. 452, προβάλλων ὡς ἐπιχειρημα ὅτι ὁ διαδεχθεὶς εἰς τὸν ἀγγλικὸν θρόνον τὸν Γεώργιον Δ' Γουλιέλμος ἐξῆσεν ἀρκετὸν χρόνον καὶ κατὰ τὸν θάνατόν του ἡ πριγκίπισσα Βικτωρία ἦτο ἤδη ἐνήλικος. Ἐπὶ πλέον ὑπῆρχον καὶ τρεῖς ἄλλοι θειοὶ τῆς

Ὁ πρίγκηψ Λεοπόλδος τὴν 1 Ἰουνίου 1830 ἔσπευσε νὰ γνωστοποιήσῃ εἰς τὸν Καποδίστριαν τὴν παραίτησίν του, κοινοποιῶν συγχρόνως τὰ δύο ὡς ἀνωτέρω τελευταῖα ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀπευθύνει πρὸς τὴν διάσκεψιν, ἀλλὰ καὶ τὰ προηγούμενα σχετικὰ πρὸς τὰς μετὰ τὴν διάσκεψιν διαπραγματεύσεις του¹. Ἐν συνεχείᾳ ἐκθέτει λεπτομερῶς τὰ τοῦ ἕως τότε ἐκδηλωθέντος ἐνδιαφέροντός του διὰ τὰ ἔθνικα συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος καὶ τοὺς λόγους τῆς παραίτησεως. Καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα τῶν μακρῶν καὶ ἐπιπόνων συζητήσεων δὲν εἶχε τίποτε ἄλλο πρὸ ὀφθαλμῶν εἰμὴ τὴν ἀληθινὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν πραγματικὴν εὐτυχίαν τοῦ τόπου, πρόθυμος διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τούτου νὰ ὑποστῇ τὰς μεγαλυτέρας ἀτομικὰς θυσίας. Μολονότι κατ' ἐπιμονὴν του διὰ τὸ συμπληρωματικὸν πρωτοκόλλου τῆς 20 Φεβρουαρίου εἶχον ἐπενεχθῇ μεταβλῆαι οὐσιώδεις ἐπὶ ἐκείνου τῆς 3 Φεβρουαρίου πρὸς ὄφελος τῶν Ἑλλήνων, εἶχε προῖδει ὅτι ἡ προβληθεῖσα ὁροθεσία καὶ αἱ λοιπαὶ διατάξεις περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας θὰ ἐδημιουργοῦν δυσκολίας. Ἐκ τῶν ὑστέρων λυπεῖται εἰλικρινῶς, διότι, πιστεύσας ὡς ὠφέλιμον διὰ τὴν Ἑλλάδα τὴν διεκπεραίωσιν τῆς ὑποθέσεως, εἶχεν ἐνδώσει εἰς τὰς γενομένας προτροπὰς.

Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Καποδίστρια καὶ τὸ ὑπόμνημα τῆς Γερουσίας δὲν ἄφηνον πλέον εἰς αὐτὸν ἀμφιβολίαν ὡς πρὸς τὰς ὁλοθρίας συνεπειάς, αἱ ὁποῖαι ἠπειλοῦντο ἐκ τῆς ὁροθεσίας (ἀποκλεισμοῦ τῆς Ἀχαρνανίας κ.λ.π.). Ἄλλωστε αἱ πληροφορίες τοῦ Καποδίστρια ἦσαν σύμφωνοι πρὸς ὅσας ἔλαβεν ἐμπιστευτικῶς ἐξ ἄλλων πηγῶν καὶ ἰδίως παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Τσώρτς, τοῦ ὁποίου αἱ ἀνησυχίαι ἐξεφράζοντο ἐντονώτερον. Ὅτι δὲ ἔλαβε γνῶσιν τῶν ἐγγράφων τῆς Γερουσίας, διὰ τῶν ὁποίων ἡ ἐπικύρωσις τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου ἀποκαλεῖται «αἰωνίου δουλείας νομιμοποιήσις», δὲν ἐδίστασε, τὴν 15 Μαρτίου, νὰ ἀπευθύνῃ πρὸς τὴν διάσκεψιν διακοίνωσιν, διὰ τῆς ὁποίας νὰ γνωστοποιῇ τὴν πρόθεσίν του παραίτησεως εἰς περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἀπεφασίζετο τροποποιήσις τοῦ πρωτοκόλλου ὡς πρὸς τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἐπειδὴ ἀπερρίφθη ἡ πρότασίς του, δὲν ἔμενε πλέον ἢ ἡ παραίτησις. Παρακαλεῖ τὸν Κυβερνήτην ὅπως διαβιβάσῃ εἰς τὴν Γερουσίαν καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος τὴν λύπην του, διότι ἐξηναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ ἐνδοξον ἔργον τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος, διὰ τὴν

Βικτωρίας Ἄγγλοι πρίγκηπες ἔχοντες δικαιώματα ἐπιτροπείας καὶ ἀντιβασιλείας εἰς περίπτωσιν ἀνηλικιότητος ταύτης. Ἀλλὰ ταῦτα κρίνονται ἐκ τῆς μεταγενεστέρως γνώσεως τῆς περαιτέρω ἐξελίξεως τῶν πραγμάτων, οὐδεὶς δὲ ἦτο δυνατόν νὰ προκρίνῃ τὴν ἐξέλιξιν ταύτην, εἰς ἣν περίπτωσιν ὁ νέος βασιλεὺς Γουλιέλμος, ἡδὴ προκεχωρημένης ἡλικίας, ἀπέθνησκει ἐνωρίτερον καὶ εὗρισκετο εἰς τὴν κυβέρνησιν τὸ κόμμα τῶν Οὐίγων, τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς θὰ ὑπεστηρίζεν ἀντιβασιλείαν τοῦ Λεοπόλδου. Πάντως ὁ λόγος αὐτὸς μόνον ἐπιβληθηνικῶς δύναται νὰ προβληθῇ ὡς πρὸς τὴν περὶ παραίτησεως ἀπόφασιν τοῦ Λεοπόλδου.

πλήρη ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν εὐημερίαν τῆς ὁποίας δὲν θὰ ἔπαυε νὰ εὐχεται ὁλοφύγως.

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν πρὸς τὸν Καποδίστριαν θεωρεῖ τὴν παραιτήσιν του ὡς μόνον καθιστώσαν ἀκόμη δυνατὴν τὴν μεταβολὴν τῶν συνόρων καὶ εὐχεται νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ ἐλπίς του αὕτη, ἀντιλαμβανομένων τῶν τριῶν Δυνάμεων ὅτι ὤφειλον νὰ ἐπιμείνουν εἰς τὴν διὰ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου ἀποφασισθεῖσαν ὁροθεσίαν τῆς Ἑλλάδος. Καὶ πρέπει νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ εἰς τὴν παραιτήσιν του ἀποδοθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου σημασία ἐπηλήθευσε μετ' ὀλίγον.

Ὁ Καποδίστριας εἶχεν ἤδη ἐκ τῶν ἐφημερίδων λάβει γνῶσιν τῆς παραιτήσεως τοῦ Λεοπόλδου καὶ ἐθορυβήθη. Καὶ ἂν ἀκόμη ἦσαν ἀκριβεῖς αἱ διαδόσεις ὅτι ἐντέχνως προεκάλεσε τὴν παραιτήσιν διὰ νὰ παραμείνῃ αὐτὸς Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος, διαδόσεις αἱ ὁποῖαι θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν ἐν συνεχείᾳ, καὶ πάλιν θὰ εἶχε λόγους νὰ αἰσθανθῇ σοβαρὰς ἀνησυχίας. Αἱ ἐμπιστευτικαὶ ἐπιστολαὶ του πρὸς τὸν Λεοπόλδον εἶχον κοινοποιηθῇ εἰς τὴν Διὰσκειν, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐδημοσιεύθησαν καὶ διὰ τοῦ Τύπου. Αἱ σύμμαχοι κυβερνήσεις, αἱ ὁποῖαι ἠνωχλήθησαν σοβαρῶς ἐκ τῆς παραιτήσεως ταύτης, ὑποχρεωμέναι νὰ συνεχίσουν ὁκληρὰς καὶ κοπιώδεις διαπραγματεύσεις ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος, τὸ ὁποῖον διεκέρυξαν ὡς λελυμένον, ὑπῆρχε φόβος νὰ ἐπιρρίψουν τὰς εὐθύνas ἐπὶ τοῦ προσώπου του, ὡς ὑποκινητοῦ καὶ κυρίου συντελεστοῦ τῆς νέας κρίσεως. Ἐτι σοβαρώτερον, ὑπῆρχε κίνδυνος ἐκ τῆς παραιτήσεως τοῦ Λεοπόλδου καὶ τῶν ἀπειλουμένων περιπλοκῶν νὰ μειωθῇ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν τριῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἔστω καὶ ἂν ἐπωφελεῖτο ἡ Τουρκία, ἐνισχυομένη ὑπὸ τῆς ἐνεδρευούσης πάντοτε Αὐστρίας τοῦ Μέντερινχ, διὰ νὰ ἐγείρῃ ἀπαιτήσεις καθιστώσας χειροτέραν τὴν κατάστασιν ἀπὸ τὴν δημιουργηθεῖσαν διὰ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου. Ἡ πλέον δὲ ἀπειλουμένη ἄμεσος συνέπεια ἥτοι ἡ καθυστέρησις, ἂν μὴ ἡ ματαίωσις τῆς συνάψεως τοῦ δανείου, ἄνευ τοῦ ὁποίου ἡπειλεῖτο πλήρης ἀποσύνθεσις τῆς στερουμένης τοῦ παντὸς Ἑλλάδος.

Ἀναλογιζόμενος τὰς συνεπείas αὐτάς, ὁ Καποδίστριας ἔκρινε σκόπιμον νὰ προβῇ ἐπείγοντως εἰς ἐνεργείas, αἱ ὁποῖαι θὰ ἀπεσόβουν δυσαρέστους συνεπείas διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ θὰ ἀπέσειον ἐκ τῶν ὤμων τὸν τὰς εὐθύνas. Πρὸ παντὸς ἄλλου ἔσπευσε νὰ προδιαθέσῃ τὴν ἑλληνικὴν κοινὴν γνώμην, δίδων εἰς τὴν δημοσιότητα διὰ τῶν ἑλληνικῶν ἐφημερίδων τὴν πρῶτην τῆς παραιτήσεως καὶ τὰς ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας εἶχε λάβει παρ' αὐτοῦ¹.

Εὐθὺς ὡς ἔλαβεν ἐπίσημον γνῶσιν τῆς παραιτήσεως τοῦ Λεοπόλδου, ὁ Κυβερνήτης ἀπαντᾷ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, 14 Ἰουλίου 1830, πρὸς τοῦτον, συγ-

1. Ἐδημοσιεύθησαν εἰς σειρὰν φύλλων τῆς «Γενικῆς Ἐφημερίδος», τοῦ Ἰουλίου 1830.

χρόνως δὲ ἀπηύθυνε διακοίνωσιν πρὸς τοὺς ἐν Ἑλλάδι Ἀντιπρέσβεις τῶν τριῶν Δυνάμεων καὶ ἐξέδωκε διάγγελμα πρὸς τὴν Γερουσίαν¹. Ἡ πρὸς τὸν Λεοπόλδον ἐπιστολὴ δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ συνήθους πρᾶξις φιλοφροσύνης, ἐκφράσεως λύπης τῶν Ἑλλήνων διὰ τὴν στέρησιν ἐνὸς ἀξίου ἡγεμόνος κ.λ.π. Πρὸ παντὸς ἄλλου ἀπέβλεπεν εἰς τὴν κοινοποίησιν πρὸς τοὺς συμμάχους καὶ τὴν Γερουσίαν καὶ τὴν διὰ τοῦ Τύπου δημοσίευσιν πρὸς ἀναιρέσιν τῶν ἤδη κυκλοφορουσῶν διαδόσεων, ὅτι αὐτὸς προεκάλεσεν ἐντέχνως τὴν παραίτησιν ταύτην. Πράγματι, ἄνευ περιστροφῶν ἀναφέρεται εἰς τὰς ἐπιστολάς του, εἰς τὰς ὁποίας τὸν ἐξελιπάρει νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἄφιξιν. Ὑπομιμνήσκει καὶ τὴν τελευταίαν τῆς 30 Μαΐου/11 Ἰουνίου, τὴν ὁποίαν ὁ Λεοπόλδος δὲν εἶχε λάβει πρὸ τῆς παραιτήσεως, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήγγελλε τὴν κατόπιν ἐγκυκλίου του πρὸς τοὺς διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν ἐκφρασιν εὐγνωμοσύνης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς τὰς συμμάχους Αὐλὰς διὰ τὰς εὐεργεσίας των, χαρὰς διὰ τὴν ἐκλογὴν του ὡς ἡγεμόνος, συγχρόνως δὲ τῆς ἀνυπομονησίας του ὅπως φθάσῃ τὸ ταχύτερον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Διὰ τοῦτο, ὡς γράφει, ἡ ἀναγγελία τῆς παραιτήσεως ἐπροξένησεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐκπληξιν καὶ ἄλγος!

Ἐν συνεχείᾳ ἡ ἐπιστολὴ, χωρὶς νὰ εἰσέρχεται εἰς λεπτομερείας, σημειοῖ ὅτι ἐκ καθήκοντος ἡ κυβερνήσις προέβη εἰς τινὰς παρατηρήσεις ὑποβληθείσας πρὸς τοὺς Ἀντιπρέσβεις τῶν τριῶν Δυνάμεων καὶ πρὸς τὸν Πρίγκηπα ἐπὶ ὅρων τινῶν τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου. Ἄλλ' ἡ ἐπίσημος ἀπάντησις πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Συμμάχων κυβερνήσεων διεδήλου τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ παρεῖχε τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ κυβερνήσις θὰ ἐξετέλει ἐπακριβῶς τὰς ἐκ τοῦ πρωτοκόλλου ὑποχρεώσεις της, ἀποθέτουσα συγχρόνως τοὺς λόθους καὶ τὰς ἐλπίδας τοῦ ἔθνους εἰς χεῖρας τοῦ ἡγεμόνος. Τοῦτ' αὐτὸ εἶχε πράξει καὶ ἡ Γερουσία διὰ τοῦ ὑπομνήματός της. Εἰς δὲ τὰς ἰδιαιτέρας ἐπιστολάς του ἀληθὲς εἶναι ὅτι ἐνίσχυσε τὸν πρίγκηπα εἰς τοὺς γενναίους σκοπούς του (τὴν προσπάθειαν βελτιώσεως τῶν ὅρων τοῦ πρωτοκόλλου), τοὺς διαδηλωθέντας διὰ τῆς ἐπιστολῆς τῆς 28 Φεβρουαρίου. Ἄλλ' οὕτε νὰ φανῇ ἀγνώμων πρὸς τὰς Δυνάμεις ἐσκέφθη, οὕτε νὰ προκαλέσῃ ἐπικινδυνότητα συζητήσεις. Μόνον ὁ πρίγκηψ ἠδύνατο νὰ γνωρίζῃ ἂν ὑπάρχῃ ἔδαφος πρόσφορον πρὸς περαιτέρω διαπραγματεύσεις. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀπετύγγανεν εἰς ταύτας, καὶ πάλιν ἡ διὰ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου διανοιγομένη εἰς αὐτὸν σταδιοδρομία θὰ

1. Πάντα τὰ κείμενα, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται λόγος ἐνταῦθα (ἀπάντησις πρὸς Λεοπόλδον, διακοίνωσις πρὸς Ἀντιπρέσβεις, διάγγελμα πρὸς Γερουσίαν, ψήφισμα Γερουσίας κλπ.), ἐδημοσιεύθησαν εἰς Καποδίστρια, Ἐπιστολαί, Δ', σ. 58 κέ. — Σοῦτσου, σ. 222 κέ. Τὰ πλείστα τούτων καὶ εἰς «Γενικὴν Ἐφημερίδα» Ἰουλίου-Αὐγούστου 1830.

ἦτο ἐνδοξοτάτη ! Οἱ Ἕλληνες ἀπλῶς θὰ ἐθαύμαζον τοὺς δικαίους ἀγῶνάς του, οἱ ὅποιοι, κατόπιν μακρῶν μόχθων καὶ ἀγώνων, ἦτο δυνατόν νὰ καταλήξουν εἰς ἀγαθὰ ἀποτελέσματα. Διὰ τοῦτο μόνον βαθεῖαν λύπην ἐπροξένησε καὶ εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὴν Γερουσίαν καὶ εἰς ὁλόκληρον τὸ ἔθνος ἡ ἀδικαιολόγητος παραιτήσις ! Τὸ μόνον τὸ ὁποῖον δύνатаι νὰ λεχθῇ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἄνευ προθέσεως ἀμφισβήτησεως τῆς εἰλικρινείας τοῦ Κυβερνήτου, εἶναι ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει τοιοῦτου εἵδους ἐνθαρρύνσεις δὲν περιελάμβανον αἱ πρὸς τὸν Λεοπόλδον προγενέστερα ἐπιστολαὶ του !

Εἰς τὴν πρὸς τοὺς Ἀντιπρέσβεις τῶν Δυνάμεων διακοίνωσίν του ὁ Καποδίστριας, ἐπισυνάπτων τὰ κείμενα τῆς ὥς ἀνωτέρω ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Λεοπόλδον καὶ τοῦ πρὸς τὴν Γερουσίαν διαγγέλματος, περὶ τοῦ ὁποίου γίνεται κατωτέρω λόγος, παρακαλεῖ ὅπως διαβιβασθῇ εἰς τὰς κυβερνήσεις των ἡ βαθεῖα λύπη τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς κυβερνήσεώς της διὰ τὸ « ἀπροσδόκητον γεγονός » τῆς παραιτήσεως. Χάρις εἰς τὰ μέτρα τῆς κυβερνήσεως, ἡ ἡσυχία καὶ εὐταξία τοῦ τόπου δὲν διαταράχθησαν. Εἰς τὸ σημεῖον δὲ τοῦτο ἐπιτηδεῖως ἐπιρρίπτει τὰς εὐθύνas εἰς τοὺς ἀντιπολιτευομένους αὐτόν, ἀποτολμήσαντας νὰ στείλουν καὶ πρὸς τὸν πρίγκηπα μυστικὰς ἐπιστολάς, εἰς τὰς ὁποίας ἐχαρκτηρίζον τὰς ἐκφρασθείσας ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Γερουσίας εὐχὰς ὡς μὴ ἐκπροσωπούσας τὰ αἰσθήματα τοῦ ἔθνους. Ἄλλ' ὁ λαὸς τῶν ἐπαρχιῶν καθ' ὑποκίνησιν τοῦ Κυβερνήτου ἐξέφρασεν ἤδη, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ἐπισυναπτομένου ἀντιγράφου, τὰ αἰσθήματα πίστεως καὶ ἐγγνωμοσύνης πρὸς τὸς συμμάχους καὶ τὸν ἐκλεγέντα ἡγεμόνα. Ἡδὴ οὐδὲν ἀπέμενεν ἢ νὰ εὐδοκήσουν οἱ Ὑψηλοὶ Μονάρχαι τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων καὶ ἐπισπεύσουν τὴν ἐκλογὴν ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος, ἵνα ἡ Χώρα, ἀπηλλαγμένη τῆς ὑφισταμένης ἀβεβαιότητος, δυνθῇ νὰ χαρῇ τὰ ἀγαθὰ τῆς πλήρους ἀνεξαρτησίας.

Ἐν συνεχείᾳ γίνεται ἐκκλησις πρὸς τὰ γενναῖα αἰσθήματα τῶν τριῶν Ὑψηλῶν ἡγεμόνων ὅπως ἐπισπευσθῇ ἡ οἰκονομικὴ βοήθεια διὰ προκαταβολῶν ἐπὶ τοῦ δανείου. Ἐν τέλει παρέχεται ἡ διαβεβαίωσις ὅτι ἡ Κυβέρνησις θὰ διατηρήσῃ τὴν ἡσυχίαν καὶ τάξιν καὶ ὅτι αὕτη διὰ τῶν πράξεών της θὰ ἀποδείξῃ εὐλόγον τὴν πρὸς αὐτὴν ἐμπιστοσύνην τῶν συμμάχων Μοναρχῶν καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ἡ διακοίνωσις αὕτη τοῦ Κυβερνήτου εἶχεν ἀγαθὰ ἀποτελέσματα. Οἱ τρεῖς Ἀντιπρέσβεις διὰ τῆς ἀπαντήσεως 16/28 Ἰουλίου 1830 ἐκφράζουν τὴν ἱκανοποίησιν τῶν κυβερνήσεών των διὰ τὰ αἰσθήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, αἰσθήματα λύπης ἐκ τῆς παραιτήσεως τοῦ ἐκλεγέντος ἡγεμόνος καὶ διὰ τὴν ἐμπιστοσύνην του ἐπὶ τὸν ἐνδιαφέροντος τῶν τριῶν συμμάχων κυβερνήσεων. Δὲν θὰ παραλείψουν νὰ πληροφορήσουν τὰς κυβερνήσεις των ὅτι ἐπικρατεῖ τάξις καὶ ἡσυχία καὶ ὅτι τὰ μέτρα τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἐπισφράγισιν τῶν ἐλπίδων καὶ τὸν κατευνασμὸν τῶν ἀνησυχιῶν διὰ τῆς

ἐκλογῆς νέου ἡγεμόνος. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον θὰ καταβάλουν πλησίον τῶν κυβερνήσεων τῶν προσπάθειαν ὅπως συνεχισθῇ ἡ οἰκονομικὴ βοήθεια. Ἐν τέλει ζητοῦν ὅπως ἡ ἀπάντησίς τῶν αὐτῇ ἀνακοινωθῇ εἰς τὴν Γερουσίαν καὶ τυχὴ δημοσιεύσεως, προφανῶς ἵνα γνωσθῇ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν.

Τὸ πρὸς τὴν Γερουσίαν διάγγελμα τοῦ Κυβερνήτου, συνοδευθὲν ὑπὸ τῶν κειμένων τῶν ἀνωτέρω διακοινώσεων του καὶ τῶν ἀπαντήσεων, ἀποτελεῖ μᾶλλον λογοδοσίαν ἐνώπιον τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἔθνους, ἔν τινι δὲ μέτρῳ καὶ μέσον ἐνισχύσεως τῆς θέσεώς του ἐναντι τῶν συμμάχων κυβερνήσεων, ἀφοῦ καὶ πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τούτων ἐκοινοποιεῖτο. Ἐπιμένει ἰδιαίτερος εἰς τὴν ἐπικύρωσιν τῶν συνεννοήσεων του μετὰ τῶν τριῶν ἀντιπρέσβων καὶ εἰς τὸ ὑπὸ τῆς Γερουσίας σταλέν, διαβιβασθὲν καὶ εἰς τὸν πρίγκηπα Λεοπόλδον, ὑπόμνημα, ὑπογραμμίζων οὕτως ἐμμέσως τὴν συμμετοχὴν αὐτῆς εἰς τὰς εὐθύνas. Ὑπενθυμίζει ἐπίσης τὰς κατόπιν τῶν ἐνεργειῶν του ἐκφρασθείσας ὑπὸ τῶν ἐπαρχιῶν διαπίρους εὐχὰς ταχείας ἐλεύσεως τοῦ Ἡγεμόνος.

Κατόπιν τῆς τόσον περιφανοῦς ἐκφράσεως τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ Ἔθνους διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἡγεμόνος, τὸν ὁποῖον τοῦτο ἀνέμενε μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας, οὐδεὶς ἐφαντάζετο ὅτι οὗτος θὰ ἔδιδε τὴν παραιτήσιν του! Τὸ ἀπρόβλεπτον αὐτὸ γεγονὸς δὲν ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ ὡς καλὴ σύμπτωση διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν εὐχῶν, τὰς ὁποίας ἐκ καθήκοντος διειτύπωσαν καὶ αἱ ὁποῖαι οὕτω ἔγιναν γνωσταὶ εἰς τὰς συμμάχους Δυνάμεις (προφανῶς ὑπαινίσσεται τὰς ἐπὶ τῆς μεθορίου ἀντιρρήσεις). Ἦδη εἰς τὸ φιλοδίκαιον, τὴν γενναιότητα καὶ τὴν σύνεσιν τῶν Δυνάμεων, πρὸς τὰς ὁποίας ἔτρεφεν ἀκόμη πίστιν τὸ Ἔθνος, ἀνῆκεν ἡ ἐπιτάχυνσις τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἑλλὰς θὰ ἔδρεπε τοὺς καρποὺς τῶν μακροχρονίων θυσιῶν τῆς, χαίρουσα πλήρους ἀνεξαρτησίας. Καὶ ἐπειδὴ, συμφώνως πρὸς τὰ ἄρθρα τοῦ πρωτοκόλλου, ἡ εὐεργεσία αὐτὴ θὰ πηγᾷσῃ ἐκ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ κυριάρχου Ἡγεμόνος, τὸ Ἔθνος, θὰ ἡσθάνετο τόσῃν χαράν, ὅτε θὰ ἐπληροφορεῖτο τὴν νέαν ἐκλογὴν, ὅσην ἡσθάνθη λύπην λόγῳ τῆς παραιτήσεως τοῦ πρίγκηπος Λεοπόλδου.

Ὡς ἔπρεπε νὰ ἀναμείνῃ τις, τὸ ἀκολουθησάν ψήφισμα τῆς Γερουσίας εὗρίσκειται ἐν ἀπολύτῳ ἁρμονίᾳ πρὸς τὰς σκέψεις καὶ τὴν ἐν γένει ἐπιχειρηματολογίαν του ἐπὶ τοῦ θέματος. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος συνέταξεν ἢ ἐνέπνευσε τὴν σύνταξιν τούτου. Ὅτε ἐγνωστοποιήθησαν αἱ ἀποφάσεις τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων, αἱ περιεχόμεναι εἰς τὸ πρωτόκολλον τῆς 3 Φεβρουαρίου, ἥτο φυσικὸν ἡ ἐκπροσωποῦσα τὸ Ἔθνος Γερουσία, ἀφοῦ ἐξέφρασε τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς πρὸς τοὺς σεβαστοὺς μονάρχας διὰ τὸ ὑψηλὸν ἐνδιαφέρον των πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ ἀφοῦ ἐνέκρινε τὴν πρὸς τοὺς Ἀντιπρέσβεις ἀπάντησιν τῆς Κυβερνήσεως, προσφερομένης νὰ ἐτελέσῃ κατὰ δύναντα τοὺς ὅρους τοῦ πρωτοκόλλου, νὰ θέσῃ ὑπ' ὅσιν τοῦ πρίγκηπος Λεοπόλδου, ὡς ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος, ὅσα

ἐνόμισε κατάλληλα διὰ τὴν ἐπιτυχῇ διεκπεραίωσιν τοῦ ἀναληφθέντος ὑπ' αὐτοῦ ἐνδόξου ἔργου (καὶ ἐνταῦθα γίνεται ἔντεχνος προσπάθεια πρὸς ἐν τῷ ἔξωτερικῷ καὶ ἐν Ἑλλάδι ἐξουδετέρωσιν τῆς ἐντυπώσεως ὅτι διὰ τῶν παρατηρήσεων περὶ τῶν ὄρων τοῦ πρωτοκόλλου τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν μεθόριον προεκλήθη ἡ παραίτησις τοῦ Λεοπόλδου). Ἄλλωστε διὰ τῶν πολυαριθμῶν ἀναφορῶν του ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εἶχεν ἐκφράσει τὴν εὐγνωμοσύνην του πρὸς τοὺς ὑψηλοὺς Μονάρχας, θεμελιωτὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως ἐπιταχυνθῇ ἡ ἄφιξις τοῦ ἡγεμόνος. Τοῦτου ἡ ἐκλογὴ εἶχε φανῇ εὐτυχὴς πρόδρομος τοῦ μέλλοντος, τὰ δὲ ἐκφρασθέντα αἰσθήματα τοῦ Ἐθνους ἐμαρτύρουν ὅτι τοῦτο ἔτρεφε ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην ὡς πρὸς τὴν ὑπεράσπισιν τῶν δικαίων του. Διὰ τοῦτο καὶ ἦτο μεγάλη ἡ ἀθυμία τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐκ τῆς ἀναγγελίας τῆς παραιτήσεώς του. Ἡ Γερουσία, ἐμπνεομένη ἀπὸ ἀπόλυτον πίστιν εἰς τὴν βαθεῖαν σύνεσιν καὶ τὸ φιλοδίκαιον τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς Ἑλλάδος, ἀνέμενε τὰς τελικὰς ἀποφάσεις, ὡς πρὸς τὴν νέαν ἐκλογὴν ἡγεμόνος, ὡς ἀγαθὰς βουλὰς τῆς θείας Προνοίας.

Ἐν τέλει ἡ Γερουσία ἐκφράζει τὴν εὐγνωμοσύνην της πρὸς τὸν πρίγκηπα Λεοπόλδον δι' ὅσα γενναῖα ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος αἰσθήματα ἐξέφρασε. Ἄλλ' εἰς τὴν ἀναγγέλλουσαν τὴν παραίτησιν ἐπιστολὴν τοῦ πρίγκηπος Λεοπόλδου γράφεται ὅτι ἡ Γερουσία τὴν ἐπικύρωσιν τῆς πράξεως τῆς 3 Φεβρουαρίου ἀπεκάλεσε «δουλείας αἰώνιον νομιμοποίησιν». Ὡς ἐκ τούτου ἡ Γερουσία εὐρίσκετο εἰς τὴν δυσάρεστον θέσιν νὰ παρατηρήσῃ ὅτι «οὐδέποτε ἔδωκε τοιοῦτον ὄνομα εἰς τὴν ἀξιωματικὴν ἐκείνην πράξιν, τὴν καθιερώνουσαν τὴν ἀνεξαρτησίαν, τὴν μεγίστην μεγαλοδορίαν τῶν εὐεργετῶν τῆς Ἑλλάδος»¹.

Οὕτω, χάρις εἰς τὰς κεραυνοβόλους ἐνεργείας καὶ τοὺς ἐπιδειξιτάτους διπλωματικούς ἐλιγμούς τοῦ Καποδίστρια, διεσχεδάσθη ἡ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς Αὐλὰς δημιουργηθεῖσα ἐντύπωσις ὅτι ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος ἐκ λόγων προσωπικοῦ συμφέροντος (διατηρήσεως τῆς ἐξουσίας) ἐτορπίλισε διὰ τῶν ἐπιστολῶν του τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου ὑπὸ τοῦ πρίγκηπος Λεοπόλδου. Ἀπεσοβήθησαν οὕτω καὶ αἱ ἐνδεχόμεναι λόγῳ ἀγανακτήσεως τῶν συμμάχων δυσμενεῖς συνέπειαι διὰ τὴν τελεωτικήν ἔκβασιν τῆς ἑλληνικῆς ὑποθέσεως. Παρὰ ταῦτα, ἡ ἐντύπωσις αὕτη δὲν ἐξηλείφθη ἐκ τῆς μνήμης τῶν μεταγενεστέρων, ἀναγράφεται δὲ εἰς τὰ ἔργα τῶν πλείστων Ἑλλήνων καὶ ξένων ἱστορικῶν, ὥς τι διαπεπιστωμένον γεγονός, ἰδίως ὅταν πρό-

1. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι τοιαύτη φράσις δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ ὑπόμνημα τῆς Γερουσίας, ἀλλ' ἐμμέσως πως ἐξήχθη ὑπὸ τοῦ Λεοπόλδου ἐκ τοῦ ἀποσπάσματος τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Καποδίστρια, τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὰς μετὰ τὴν πληρεξουσίαν συζητήσεις ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς μεθορίου, πιθανῶς δὲ καὶ ἐκ κακῆς ἀποδόσεως τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου εἰς τὴν σταλεῖσαν πρὸς τὸν Λεοπόλδον ἀγγλικὴν μετάφρασιν.

κεῖται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς στόχος ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια.

Συγκεκριμένως, ὁ Καποδίστριας κατηγορεῖται, ὅτι μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν ἀσυναγώνιστον παρασκηνακὴν δύναμιν μηχανορραφίας, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀναπτύξει κατὰ τὴν μακρὰν ὑπηρεσίαν του ἐν τῇ διπλωματικῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ρωσικῆς αὐτοκρατορίας, ἐνεφάνισεν εἰς τὰς ἰδιαιτέρας πρὸς τὸν Λεοπόλδον ἐπιστολάς του τὴν ἐν Ἑλλάδι κατάστασιν ὡς σκοτεινὴν καὶ πλήρη κινδύνων διὰ τὸν ἡγεμόνα, ὥστε νὰ ὠθήσῃ τοῦτον πρὸς ἄρνησιν, καλύπτων πάντοτε τὰς δολίας προθέσεις του διὰ δῆθεν ἐπικλήσεων πρὸς ταχεῖαν ἄφιν κ.λ.π. Οἱ δὲ ἐπικριταὶ του ἀποδίδουν τὴν διαγωγὴν αὐτὴν τοῦ Καποδίστρια ὅχι εἰς τὴν ὑποκίνησιν προσπαθείας πρὸς τροποποίησιν τῆς μεθορίου, ἢ ὁποία ἦτο ἀδύνατος κατὰ τὰς στιγμὰς ἐκείνας τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου, ἀλλ' εἰς πρόθεσιν νὰ παραμείνῃ αὐτὸς κύριος τῆς Ἑλλάδος, ἢ, τοῦλάχιστον, νὰ ἐκλεγῇ ἄλλος ἀνήλικος ἡγεμών, ὥστε νὰ συνεχίσῃ τὴν ἐξουσίαν του κηδεμονεύων ἐπὶ τούτου¹. Θεωροῦμεν ἀπαραίτητον ὅπως ἐν εἵδει ἐπιλόγου ἀσχοληθῶμεν περὶ τοῦ θέματος τούτου, βασιζόμενοι εἰς τὰ ἀνωτέρω μελετηθέντα στοιχεῖα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν λογικὴν ἐξέτασιν τῆς ὅλης ὑποθέσεως.

Εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας ἐπεθύμει νὰ συνεχισθῇ τοῦλάχιστον ἐπὶ τινὰ ἀκόμῃ χρόνον ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία του, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ ἱστορικὸν ἔργον τῆς ἀνορθώσεως τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀναλάβει, ἀλλὰ καὶ ἐκ λόγων προσωπικοῦ γοήτρου. Πράγματι, ἡ φήμῃ του, λόγῳ τῆς προγενεστέρως δραστηριότητός του ἀνὰ τὰ διεθνῆ συνέδρια ὡς πολιτικοῦ συμβούλου ἢ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν τοῦ Τσάρου, ἐξήρχετο πολὺ τῶν στενῶν ὁρίων τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικρατείας. Τὸ κῦρὸς του ἦτο πανευρωπαϊκὸν καὶ ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει ἤθελε νὰ τὸ ἀμαυρώσῃ διὰ μιᾶς ἀποτυχίας ἢ ἀδόξου ἐξ Ἑλλάδος φυγῆς. Ἐφιλοδόξει νὰ ἀφήσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα μέγα καὶ ἱστορικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον καὶ ἀνὰ τὴν Εὐρώπῃν θὰ προσέδιδε μεγαλυτέραν λάμπιν εἰς τὸ ὄνομά του καὶ εἰς τὴν μνήμην τῶν μεταγενεστέρων Ἑλλήνων θὰ ἀπέκτα τίτλους ἀφθάρτου τιμῆς καὶ ἐγνωνωμοσύνης.

Ἄνευ ἀμφιβολίας ὁ πρίγκηψ Λεοπόλδος, ἥδη τεσσαρακονταετῆς, διακρινόμενος ὑπὸ ἐνεργητικότητος, ὀξυδερκοῦς δυνάμεως πρωτοβουλίας καὶ πνεύματος ἀνεξαρτησίας, αἵτινα εἶχον κινήσει καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἀγγλίαν τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῆς ἰσχυρᾶς προσωπικότητός του, πᾶν ἄλλο ἢ ἦτο ἐνδεδειγμένος νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὰ κελεύσματα τοῦ Καποδίστρια, νὰ δέχεται ἀσυζητητὶ τὰς ὑποδείξεις του καὶ νὰ συγκυβερνᾷ μετὰ τούτου, ἀντὶ νὰ κυβερνᾷ αὐτὸς

1. Βλ. ἰδιαιτέτως ὅσα γράφει μετὰ πολλοῦ πάθους ἀλλὰ καὶ παρερμηνειῶν τῶν κειμένων εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρεται ὁ κατὰ τὰ ἄλλα ἐπιφανὴς ἱστορικὸς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως Σπ. Τρικούπης, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τ. Δ', εἰς τὸ ἐν τέλει παρόρημα.

τὴν Ἑλλάδα. Ἀναμφίβολον εἶναι ἐπίσης ὅτι εἰς νεαρώτατος πρίγκηψ, ὥς ὁ μετέπειτα βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος Ὁθων τῆς Βαυαρίας, θὰ ἦτο περισσότερον ἐπιδεκτικὸς, τοῦλάχιστον κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη, εἰς τὴν κηδεμονίαν μιᾶς ἰσχυρᾶς καὶ ἐπιδεξίου προσωπικότητος ὥς ὁ Καποδίστριας, ὁ ὁποῖος θὰ ἠδύνατο νὰ κυβερνᾷ ἐν ὀνόματι τούτου.

Ἄλλ' ἄρα γε, ὁξυδερκέστατος πολιτικὸς τόσον ἰσχυρᾶς διανοίας καὶ μεγάλης πείρας, ὥς ὁ Καποδίστριας, αὐτηπαῖτο ὥς πρὸς τὰς δυνατότητας συνεχίσεως τῆς ἐξουσίας μετὰ τὴν ἄφιξιν οἰουδήποτε νεαροῦ ἢ ὠρίμου τὴν ἡλικίαν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος; Ἦδη ἡ σφοδρὰ ἀντιδράσις κατὰ τῆς ἐξουσίας τοῦ Καποδίστρια ἐξεδηλοῦτο ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, ὁ εἰς δὲ μετὰ τὸν ἄλλον ἐπιφανεῖς πολιτικοὶ καὶ ἀγωνισταί, ὥς ὁ Μαυροκορδάτος, οἱ Κουντουριῶται, ὁ Κωλέτις κ.λ.π., προσεχώρουν εἰς μίαν δξυτάτην ἀντιπολιτευτικὴν πάλην. Οἷσοδήποτε ἐρχόμενος εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡγεμὼν θὰ ὤφειλε νὰ ἀντιληφθῇ — καὶ ἂν δὲν ἠδύνατο λόγῳ τῆς ἡλικίας του νὰ τὸ ἀντιληφθῇ θὰ τοῦ τὸ ὑπεδείκνυν — ὅτι συμφέρον ὕψιστον τοῦ θρόνου ἦτο νὰ προσεταιρισθῇ ὅλους τοὺς Ἑλλήνας, ἀνεξαρτήτως πολιτικῆς, τάσεων καὶ δράσεως. Πάντες δὲ αὐτοὶ οἱ ἀντιπολιτευόμενοι Ἑλληνες ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ θὰ ἐδέχοντο συνεργασίαν μετὰ τοῦ Ἡγεμόνος, ἂν διετήρει εἰς τὴν ἐξουσίαν τὸν μιστὸν εἰς αὐτοὺς Καποδίστριαν.

Κατὰ ταῦτα, ὁ ἡγεμὼν, ὅσον καὶ ἂν ἐξετίμα τὰ μεγάλα πράγματι πολιτικὰ χαρίσματα τοῦ Καποδίστρια, θὰ εὐρίσκετο εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἀπομακρύνῃ τοῦτον ἐκ τῆς ἐξουσίας διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸν γενικὸν κατευνασμὸν καὶ νὰ καταστῇ πράγματι ἐθνικὸς ἡγεμὼν πάντων τῶν Ἑλλήνων. Ἦτο δυνατόν αὐτὰ τὰ ἐκ τῆς στοιχειώδους λογικῆς καὶ πολιτικῆς πείρας πράγματα λοιπὸν νὰ μὴ σκέπτεται καὶ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν ὁ Καποδίστριας; Ἐν τῇ πραγματικότητι, ἂν ἀντὶ τοῦ Λεοπόλδου ἤρχετο ἄπειρος καὶ ἀνήλικος ἡγεμὼν ὥς ὁ Ὁθων, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε συνωδεύετο ὑπὸ ὠρίμων καὶ αὐταρχικῶν συμβούλων, ὁ Καποδίστριας δὲν εἶχε νὰ ὤρελθῃ μεγάλα πράγματα!

Ἀληθὲς εἶναι ὅτι δι' ὅσων ἔγραφεν εἰς τὰς ἰδιαιτέρας ἐπιστολάς του, ὁ Καποδίστριας πᾶν ἄλλο ἢ ἐνεθάρρυνε τὸν Λεοπόλδον πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ ἐλληνικοῦ στέμματος. Καὶ τοῦτο παρὰ τὰς εἰς τὸ τέλος ἐκάστης ἐπιστολῆς διαβεβαιώσεις περὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, τὰς ἐπικλήσεις ταχεῖς ἀφίξεως εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὰς ἐξαγγελίας πανηγυρικῆς ἐκφράσεως τῶν χαρμοσύνων αἰσθημάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, τὰς ὁποίας εἶχε προκαλέσει ὁ ἴδιος, τὰς ἐκφραζομένας διαθέσεις πρὸς ἀποστολὴν ἐλληνικῶν πλοίων διὰ τὴν συνοδείαν τοῦ ἡγεμόνος κ.λ.π. Δύναται ὅμως νὰ κατηγορηθῇ ὁ Καποδίστριας ὅτι ὅσα τὰ ἀποθαρρυντικὰ ἔγραφεν εἰς τὸν Λεοπόλδον ἦσαν, ἔστω καὶ κατὰ κεραίαν, ψευδῆ;

Ὁ πρίγκηψ, πράγματι, οὐδεμίαν εἶχεν ἀναλάβει ἐκ τοῦ πρωτοκόλλου ἢ ἄλλως πως ὑποχρέωσιν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν θρησκείαν του καὶ νὰ ἀσπασθῇ

τὸ ὀρθόδοξον δόγμα, δικαίως δὲ ἐκπλήσσεται καὶ δυσφορεῖ, διότι ὁ Καποδίστριας ἐπιχειρεῖ νὰ περιλάβῃ καὶ τοῦτο εἰς τὰς μελλοντικὰς ὑποχρεώσεις του. Ἄλλωστε ἐκ τῶν μετέπειτα βασιλέων οὔτε ὁ Ὀθων οὔτε ὁ Γεώργιος Α' ἡσπάσθησαν τὴν Ὀρθοδοξίαν, τοιαύτη δὲ ὑποχρέωσις ἦτο δυνατόν νὰ συμφωνηθῇ μόνον ὡς πρὸς τοὺς ἀπογόνους των. Ἐν τούτοις, τὸ ἔτος 1830, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος διεξήγαγε τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας μὲ σύμβολον τὴν ὀρθόδοξον πίστιν του καὶ μὲ συναγωνιστὰς θυσιάζομένους εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας του τοὺς Ὀρθοδόξους ἱεράρχας, ἐφαινετο ἀκόμη δύσκολον, ἂν μὴ ἀκατανόητον νὰ ἡγεμονεύῃ τῶν Ἑλλήνων μὴ ὀρθόδοξος. Ἡδη, αὐτὸς ὁ Τσάρος ἔφερεν ἀντιρρήσεις ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ὀθωνος τῆς Βαυαρίας, διότι ἦτο Καθολικὸς καὶ οἱ Καθολικοὶ δὲν ἔγκαινοι εὐκόλως τὸ δόγμα των, ἐνῶ τοῦτο ἐφαίνετο εὐχερέστερον διὰ τοὺς Διαμαρτυρούμενους, καὶ ὁ Λεοπόλδος ἦτο Διαμαρτυρούμενος. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἂν ὁ Καποδίστριας ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ὑπερέβῃ τὰ καθωρισμένα ὅρια, δὲν ἀφίστατο τοῦ πόθου καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἡ δὲ ἐκφραζομένη πεποίθησίς του ὅτι ὁ ἡγεμὼν, ἀσπαζόμενος τὸ Ὀρθόδοξον θρησκήνυμα, θὰ ἐκέρδιζε τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἀφοσίωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἦτο βάσιμος¹.

Ὑπὲρ πᾶν ἄλλο, ὁ Καποδίστριας περιέγραψεν εἰς τὰς πρὸς τὸν Λεοπόλδον ἐπιστολάς του ὡς δεινὴν τὴν ἐν Ἑλλάδι κατάστασιν λόγῳ τοῦ βάσει νέου πρωτοκόλλου περιορισμοῦ τῆς ἑλληνικῆς μεθορίου, συνεπεία τοῦ ὁποίου παρεδίδοτο εἰς τοὺς Τούρκους ἡ Ἀκαρνανία καὶ τμήμα τῆς Αἰτωλίας. Πρέπει ὅμως νὰ εἴμεθα ἐπὶ τούτου πεπεισμένοι, ὅτι ὁ Κυβερνήτης κατ' οὐδὲν ὑπερέβηκεν. Ἡ ἐγκατάλειψις τῆς Ἀκαρνανίας, ἡ ὁποία ἐν τούτοις διὰ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 22 Μαρτίου 1829 εἶχε κατακυρωθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὠδήγει τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν εἰς ἀληθὴ παροξυσμὸν ἀπελπισίας. Πρέπει δὲ διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τοῦτο νὰ μεταφερθῶμεν εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, κατὰ τὴν ὁποίαν ἦτο ἀκόμη νωπὸν τὸ αἷμα τῶν αγωνιστῶν καὶ τῶν γονέων καὶ ἀδελφῶν καὶ τέκνων των, τὸ ὁποῖον εἶχε ποτίσει ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τὰ ἔδαφῃ αὐτὰ μὲ μόνον τὸ ὄνειρον τῆς ἐλευθερίας νὰ εὐφραίνῃ τὰς ψυχὰς των. Ἡ Ἀκαρνανία, περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην περιοχὴν τῆς αγωνισθείσης Ἑλλάδος, ἦτο

1. Πρέπει πάντως νὰ ὑπομνησθῇ ὅτι τὸ θέμα τοῦ προσηλυτισμοῦ εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν τοῦ Πρίγκηπος, περιλαμβάνετο ὑπὸ τύπον εὐχῆς, ἀλλὰ σαφῶς ἐκφραζόμενον πόθου τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ εἰς τὸ ὑπόμνημα τῆς Γερουσίας διὰ τῶν κάτωθι: « Πόσα δάκρυα ἤθελε χύσει τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἂν ἡ θρησκεία του, εἰς τὴν ὁποίαν χρεωστέϊ τὴν πολιτικὴν ὑπαρξίν του, τὰ ὀλίγα του φῶτα, τὴν γλῶσσαν τῶν προγόνων του, τὸ συνήκονε καὶ διὰ θείων δεσμῶν μετὰ τῆς Α. Β. Υ. Πόσον ἡ ἀφοσίωσις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἤθελεν αὐξηθῇ, ἂν ἔβλεπε μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τοὺς νοοὺς τοῦ οὐρανοῦ πατρὸς τὸν ἐπίγονον πατέρα του προσφέροντα τὴν ἰδίαν λατρείαν; » (Σοῦτσου, σ. 172).

ποτισμένη μὲ τὸ αἷμα τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ἀκαρνανῆς εἶχον ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς μέχρι τέλους τοῦ ἀγῶνος πολεμήσει διὰ τὴν ἐλευθερίαν, ὅχι δὲ μόνον εἰς τὰ ἐδάφη των, ἀλλ' εἰς ὅλην τὴν ἑκτασιν τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος. Εἶχον ὑποστῇ ἀπειροράτους θυσίας καὶ εἶχον καταγάγει ἡρωικά κατορθώματα, τὰ ὁποῖα εἶχε θαυμάσει καὶ ὑμνήσει ἡ Εὐρώπη. Καὶ μόνη ἡ θυσία τοῦ Μεσολογγίου ἤρκει διὰ μίαν αἰωνίαν δόξαν.

Ὁ Καποδίστριας λόγῳ τῆς σημασίας, τὴν ὁποίαν εἶχον τὰ ἐδάφη αὐτὰ διὰ σύμπαν τὸ ἔθνος, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ δημιουργήσῃ τετελεσμένα γεγονότα, εἶχεν ὀργανώσει κατόπιν δραματικῶν προσπαθειῶν ἐκστρατείαν, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν αἱ τελευταῖαι τουρκικαὶ ἐστῖαι εἶχον ἐκλείψει καὶ ἅπανα ἡ Ἀκαρνανία εἶχεν ἀποτελεσεῖ τμήμα τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος, κατακυρωθὲν εἰς αὐτὴν διὰ τοῦ ὑπομνήματος τῆς πρεσβευτικῆς διασκέψεως τοῦ Πόρου τῆς 12 Δεκεμβρίου 1828 καὶ τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ Λονδίνου τῆς 22 Μαρτίου 1829. Καὶ τώρα ποῖος Ἕλλην κυβερνήτης θὰ ἐτόλμα νὰ εἴπῃ εἰς τοὺς Ἀκαρνανας νὰ ἐπανεέλθουν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Τούρκων ἢ νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ αἵματοποτισμένα ἐδάφη των καὶ τοὺς τάφους τῶν σφαιγιασθέντων γονέων, ἀδελφῶν καὶ τέκνων των διὰ νὰ καταντήσουν περιπλανώμενοι ἄστεγοι πρόσφυγες εἰς τὰ λοιπὰ ἐλευθέρα ἐδάφη, ἐπειδὴ ἐν νεώτερον πρωτόκολλον, ὑπογραφὴν εἰς τὸ Λονδίνον μεταξὺ τῶν τριῶν συμμάχων Δυνάμεων, περιόρισε τὰ σύνορα τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος :

Διὰ τὰ ἀντιληφθῶμεν ποῖαν φοβερὰν σημασίαν εἶχε διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν τὸ θέμα τοῦτο, πρέπει νὰ φέρωμεν εἰς τὴν μνήμην μας παρεμφερεῖς, ἂν ὅχι καὶ τόσον σημαντικοῦ ἐνδιαφέροντος, περιπτώσεις, αἱ ὁποῖαι συνετάραξαν τὸν Ἑλληνισμόν κατὰ τὰ μετέπειτα ἔτη. Δύο ἢ τρεῖς δεκάδας ἑτῶν βραδύτερον, οἱ Ἕλληνες κατηγοροῦν τὸν βασιλέα Ὁθῶνα, διότι δὲν ὑπερῆσπισεν ὡς ἔπρεπε τὰ ἐθνικὰ δίκαια καὶ διότι δὲν διεξεδίκαζε τὰς πέραν τῶν συνόρων ἀλυτρώτους περιοχάς, ἡ δὲ κατηγορία αὕτη, ἐπιτηδείως διασπειρομένη, ὑπῆρξε μία τῶν ἀφορμῶν δυσαρεσκείας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τελικῶς τῆς ἐξώσεως. Διὰ τοῦ Βερολινίου συνεδρίου χάρις εἰς τὰς προσπαθείας τοῦ Κουμουνδούρου προσηρτήθη ἡ Θεσσαλία, ἔμεινεν ὅμως κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ἀλύτρωτος ἡ Ἥπειρος, τὴν ὁποίαν ἐπίσης διεξεδίκαε ἡ Ἑλλάς. Καὶ ὁ Ἑλληνικὸς λαός, κατηγανακτιμένος διότι δὲν ἀπληθευρώθη ἡ Ἥπειρος, παρέβλεψε τὰς ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας προσέφερον ὁ Κουμουνδούρος διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Θεσσαλίας καὶ τὸν κατεψήφισεν εἰς τὰς ἐκλογάς. Εἰς κάθε Κρητικὴν ἐπανάστασιν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ὑφίστατο μεγάλας θυσίας διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κρήτης καὶ ὅλαι αἱ Ἑλληνικαὶ κυβερνήσεις εἶχον ὡς κύριον πρόγραμμά των τὴν Κρητικὴν ὑπόθεσιν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἠμποδίζε νὰ πίπτῃ ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην λόγῳ τῆς ἀπογοητεύσεως καὶ τῆς ἀγανακτήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, διότι παρὰ ταῦτα ἡ Κρητικὴ ὑπόθεσις δὲν ἐτελεσφόρει.

Κατὰ τὴν Μικρασιατικὴν ἐκστρατείαν τοῦ 1920-1922 ἦτο προφανὲς καὶ εἶχεν ὑποστηριχθῇ ὑπὸ ἐπιφανῶν στρατιωτικῶν ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στρατός, παρὰ τὰς προσκαίρους νίκας του, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συνεχίσῃ ἀγῶνα εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ὅτι πρὸς πρόληψιν ἐνδεχομένης καταστροφῆς θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποφασίσῃ ἐγκαίρως νὰ ἀποσυρθῇ. Καμμία ὅμως Ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν θὰ ἀπετόλμα νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ προαιωνίου ἑλληνικότητος ἀπελευθερωθέντα ἐδάφη, διότι θὰ ἐχαρακτηρίζετο ὡς προδοτικὴ. Καὶ ὅτε ἐπῆλθεν ἡ καταστροφὴ, αἱ ἀκολουθήσασαι δίκαι καὶ αἱ φοβεραὶ καταδίκαι πολιτικῶν, δὲν εὑρίσκον ἄλλην ἐξήγησιν εἰμὴ τὴν νοστοριάν αὐτὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Καὶ δὲν προχωροῦμεν πλέον πρὸς τὴν ἐποχὴν μας, ἡ ὁποία ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ Κυπριακοῦ ζητήματος παρέχει εἰς ἡμᾶς πολλὰ διδάγματα διὰ τὰ ἀλληλοδιάδοχα συναισθήματα ἐθνουσιασμῶν καὶ ἀπογοητεύσεων, πατριωτικῶν ἐκρήξεων καὶ παραφόρων ἀπογνώσεων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἀλλὰ τὸ θέμα τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς Κρήτης καὶ τῆς Σάμου καὶ ἔτι περισσότερο τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τοὺς Τούρκους τῆς Ἀχαρνανίας ἦτο πολὺ δεινότερον τῶν ἀνωτέρω προταχθέντων ὡς παραδειγμάτων καὶ ἐγένην διὰ τὴν Ἑλλάδα τοῦ 1830 καὶ τοὺς Κυβερνήτας της πολὺ δεινότερα προβλήματα. Ἐνῶ οἱ Κρήτες συνέχιζον ἐπὶ τῶν ἀπροσίτων ὁρέων των τὴν ἐπανάστασιν καὶ οἱ Σάμιοι συνετήρουν διὰ τῶν ὅπλων τὴν ἀνεξαρτησίαν των, οἱ Ἀχαρνᾶνες, εἰθισμένοι εἰς τὴν πολεμικὴν ζωὴν, θὰ προσέφευγον ἐν ἀνάγκῃ εἰς τὰ παλαιὰ κρυψόγετα τῶν Ἀρματολῶν καὶ τῶν Κλεφτῶν, ἀρνούμενοι νὰ παραδώσουν τὴν γῆν τῶν πατέρων των εἰς τοὺς Τούρκους. Καὶ ὁ Καποδίστριας, ὁ ὁποῖος, ὡς πολιτικὸς καὶ διπλωμάτης ἀξίας καὶ πείρας, διέβλεπε τοὺς φοβεροὺς κινδύνους ὀλικῆς καταστροφῆς, τοὺς ὁποίους διέτρεχε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ἂν, μὴ ἀποδεχόμενον τὸ πρωτόκολλον τῆς 3 Φεβρουαρίου, ἐκίνει τὴν ὁργὴν καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν συμμάχων Δυνάμεων, εὗρίσκετο ἐνώπιον τραγικοῦ διλήμματος.

Ἀπεδέχετο τοὺς ὅρους τοῦ πρωτοκόλλου ἐξ ἀνάγκης, διότι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ πράξῃ ἄλλως, διαμαρτυρούμενος συγχρόνως καὶ ἀγωνιζόμενος πρὸς τροποποίησίν του. Ἀλλ' ἄλλο πρᾶγμα ἡ ἀποδοχὴ καὶ ἄλλο ἡ ἐκτέλεσις. Ἄν ἤρνεϊτο τὴν ἐκτέλεσιν, συντασσόμενος πρὸς τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα τῶν Ἑλλήνων, ὥφειλε νὰ ἀναλάβῃ ἐπὶ τῶν ὤμων του τὰς εὐθύνas μιάς ἐνδεχομένης ἐγκαταλείψεως τῆς ἐξηντημένης εἰς οἰκονομικὰ καὶ πολεμικὰ μέσα Ἑλλάδος εἰς τοὺς ὄνυχας τῶν Τούρκων. Ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος εἶχε λήξει, αἱ τουρκικαὶ δυνάμεις εἶχον ἀνασυνταχθῇ, μία δὲ καλῶς ὀργανωμένη τουρκικὴ στρατιὰ θὰ ἤρκει, ἐὰν ἡ Πύλη ἐλάμβανε τὴν ρητὴν ἢ σιωπηρὰν συγκατάθεσιν τῶν συμμάχων, νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, νὰ ἐξοντώσῃ τοὺς ἀπομένοντας ἑλληνικοὺς πληθυσμούς. Δὲν θὰ ἦτο δύσκολον νὰ προσελάσῃ πρὸς τὴν Ἀττικοβοιωτίαν, ὅποτε ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ ἐπανέλθουν οἱ

σύμμαχοι εἰς τὰ παλαιὰ τῶν σχέδια δημιουργίας ἐνὸς Ἑλληνικοῦ κράτους περιλαμβάνοντος τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς Κυκλάδας. Τὰ πάντα τότε θὰ ἐπιπτον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Καποδίστρια, ὡς αἰτίου τῶν ἐθνικῶν συμφορῶν καὶ ἐκτὸς τῆς λαϊκῆς ἀγανακτήσεως θὰ περιέπιπτε καὶ εἰς τὴν δυσμένειαν τῶν συμμαχικῶν αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐφρόντιζον νὰ τὸν θέσουν ἐκποδῶν.

Ἄν πάλιν ἐδέχετο πειθηνίως τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὄρων τοῦ πρωτοκόλλου, θὰ ἤρχετο εἰς πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, δὲν θὰ ὑπῆκούετο ὑπὸ τῆς μεγαλυτέρας μερίδος τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, θὰ κατηγορεῖτο ὡς προδότης καὶ θὰ ὑφίστατο ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς τὴν τραγικὴν μοῖραν, τὴν ὁποίαν ὑπέστη βραδύτερον, ὅποτε ἡ Ἑλλὰς θὰ περιέπιπτεν εἰς πλήρη ἀναρχίαν, ἐγγίζουσα τὸ χεῖλος τοῦ βαράθρου. Ἀλλὰ καὶ ἂν, ὅπερ λίαν ἀπίθανον, ὑπῆκουον πρὸ τῆς ἀδυσωπῆτου ἀνάγκης οἱ Ἕλληνες εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν συμμάχων καὶ παρέδιδον εἰς τοὺς Τούρκους τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν, οἱ Ἀκαρῶνες, περὶ τὰς 100.000, δὲν θὰ ἐδέχοντο νὰ ἐπανέλθουν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Τούρκων, θὰ ἐπροτίμων νὰ ἐκπατρισθοῦν καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν σὺν γυναῖξί καὶ τέκνοις εἰς τὴν λοιπὴν ἐλευθερίαν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ τότε θὰ ἐγεννᾶτο ἄλυτον προσφυγικὸν πρόβλημα στεγάσεως, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ κράτος ἐστρεφεῖτο καὶ τοῦ τελευταίου ὀβολοῦ, ἡ Ἑλλὰς ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἦτο τέφρα καὶ ῥεῖπια, οἱ δὲ Ἕλληνες ἔζων ἀκόμῃ, μετὰ τὰς προσπάτους ἐρημώσεις τοῦ πολέμου καὶ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Αἰγυπτίων, λιμώττοντες εἰς καλύβας καὶ τρώγλας. Καὶ τότε θὰ ἐπῆρχετο πλήρης κρατικὴ ἀποσύνθεσις, συνεπάγουσα τὴν ἀναρχίαν καὶ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον.

Ὅλων λοιπῶν αὐτῶν τῶν δεινῶν καὶ ἀλύτων προβλημάτων ὁ Κυβερνήτης δὲν ὤφειλε νὰ καταστήσῃ ἐνήμερον τὸν μέλλοντα ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ τὸν ἀφήσῃ ἀνίδεον καὶ ἀπαράσκευον νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ κατάστασιν, ἡ ὁποία θὰ τὸν ὠδήγει εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ὑπηκόους του ἢ θὰ τὸν ἠνάγκαζε νὰ τοὺς ἐγκαταλείψῃ διὰ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἐν Λονδίνῳ οἰκογενειακὴν του ἐστίαν; Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν θὰ κατηγορεῖτο ὑπὸ τοῦ Λεοπόλδου καὶ ἄλλων Εὐρωπαίων πολιτικῶν, ὡς παλὺμβουλος, ἐπιδιώξας διὰ καταχθονίου σιωπῆς νὰ προσελκύσῃ τὸν Λεοπόλδον εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ ἐπιρρίψῃ ἐπὶ τῶν ὤμων του τὰς ἰδίας εὐθύνας καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ τὸν ἐξαναγκάσῃ εἰς παραίτησιν διὰ νὰ ἐπαναρχιχηθῇ αὐτὸς εἰς τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν;

Οἱ κατήγοροι τοῦ Καποδίστρια παραβλέπουν καὶ ἐν ἄλλο σοβαρὸν ἔρεισμα πρὸς κατανόησιν τῆς τηρηθείσης ὑπ' αὐτοῦ τακτικῆς ἐπὶ τοῦ θέματος. Ὁ Καποδίστριας οὐδέποτε ἀπώλεσε τὴν ἐλπίδα μιᾶς νέας τροποποιήσεως τῶν ἀποφάσεων τῆς διασκεψέως τοῦ Λονδίνου, τοῦλάχιστον πρὸς ἐπάνοδον εἰς τοὺς ὅρους τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ Μαρτίου 1829 ὡς πρὸς τὴν μεθοριακὴν γραμμὴν. Ἐκὼν ἄκων ἐνεφανίζετο ὡς ὑπακούων καὶ ἀποδεχόμενος τὰς

περιοριστικὰς τῶν συνόρων τελευταίας αποφάσεις, ὀρθῶς τρομαζὼν πρὸ τῶν καταστρεπτικῶν συνεπειῶν μιᾶς ἀρνήσεως. Ἐν τούτοις, δὲν ἔπαυσε νὰ παριστάνῃ διὰ ψηφισμάτων τῆς Γερουσίας, διὰ προσωπικῶν διαβημάτων πρὸς τοὺς ἐν Ἑλλάδι ἀντιπροσώπους τῶν συμμάχων καὶ δι' ὑπομνημάτων πρὸς τὰς συμμάχους κυβερνήσεις μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα τὴν δημιουργουμένην κατάστασιν, ἰδίᾳ λόγῳ ἐγκαταλείψεως τῆς Ἀκαρνανίας καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ διὰ παντὸς μέσου τὴν ἀναθεώρησιν τῶν τελευταίων αποφάσεων. Ὁ Λεοπόλδος ἦτο μία ἰσχυρὰ προσωπικότης, διατηροῦσα σχέσεις μετὰ μεγάλων πολιτικῶν προσωπικοτήτων καὶ ἰδιαίτεράν κατέχουσα θέσιν, καθὼ γαμβρὸς τοῦ βασιλέως καὶ θεῖος τῆς μελλούσης βασιλίσσης τῆς Βρετανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἦτο δηλαδὴ μία προσωπικότης, εἰς τὴν ὁποῖαν δικαίως καὶ μάλιστα κατὰ τὰς δραματικὰς ἐκείνας στιγμὰς ἠδύνατο νὰ στηρίξῃ τὰς ἐλπίδας τοῦ ὁ Καποδίστριας. Περιγράφων μετὰ ὤμης εἰλικρινείας τὴν ἐν Ἑλλάδι κατάστασιν, ὁποῖα ἀκριβῶς ἦτο, δὲν κατετόπιζε μόνον τὸν πρίγκηπα, ὡς εἶχε καθῆκον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐξῴθει πρὸς ἐνεργείας, αἱ ὁποῖαι ἄλλωστε ἦσαν πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος, διότι, ἂν ἐπετύγγανον, θὰ ἐξησφάλιζον εἰς αὐτὸν τὴν αἰώνιον εὐγνωμοσύνην καὶ ἀφοσίωσιν τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Καποδίστριας ἐπίσης κατηγορήθη, διότι παρουσίαζεν εἰς τὸν πρίγκηπα Λεοπόλδον τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα καὶ ὡς χρηζέουσιν ἀμέσου θεραπείας πρὸς πρόληψιν βαρυτάτων συνεπειῶν. Ἀλλ' ἡ περιγραφὴ τοῦ Καποδίστρια ἦτο κατωτέρα τῆς πραγματικότητος. Πεῖνα καὶ δυστυχία ἐμάστιζεν ὁλόκληρον τὴν ἐλευθερωθεῖσαν Ἑλλάδα. Ρακένδυτοι καὶ πειναλέοι οἱ ἀγωνισταὶ περιεπλανῶντο ἀνὰ τὴν ἐρημωμένην Ἑλλάδα ἢ συνωστίζοντο εἰς τὴν ἔδραν τῆς κυβερνήσεως ἐκλιπαροῦντες πρὸς συντήρησιν αὐτῶν καὶ τῆς οἰκογενείας των ψυχία ἔναντι τῶν θυσιῶν των διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος καὶ τοῦ καταναλωθέντος διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς πατρίδος καὶ τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ πολέμου πλούτου των. Χῆραι, ὁρφανὰ, ἀνάπηροι ἐξήτουν περίθλαψιν, ἐνῶ οἱ νησιῶται, καταντήσαντες εἰς τὴν ἐσχάτην ἔνδειαν, ἀπῆτουν ἀποζημιώσεις διὰ τὰ παλαιὰ πλοῦτη των, τὰ ὁποῖα εἶχον μέχρις ὀβολου ρίψει εἰς τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶνος.

Ὁ Καποδίστριας εὐρίσκετο ἐν πλήρει ἀδυναμίᾳ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν δικαίων αὐτῶν αἰτημάτων τῶν ἀγωνιστῶν καὶ πρὸς ἀνακούφισιν τῶν ἐκ τῶν δεινοπαθημάτων. Ὡς γράφει εἰς τὸν Λεοπόλδον, περιεπλανᾶτο ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον καὶ ἀπὸ καλύβης εἰς καλύβην διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν μὲ τὸν δυστυχοῦντα Ἑλληνικὸν λαόν, νὰ τὸν ἐνθαρρύνῃ, νὰ τὸν παραμυθήσῃ, νὰ τὸν διαβεβαιώσῃ ὅτι κατέβαλλε κάθε προσπάθειαν πρὸς ἐπούλωσιν τῶν πληγῶν του καὶ νὰ ἀναπτέρωσῃ τὰς ἐλπίδας του δι' ἓν καλύτερον μέλλον τῆς πατρίδος καὶ τῶν τέκνων τῆς. Τὸ ἴδιον, ἔγραφεν, ἔπρεπε νὰ πράξῃ καὶ ὁ Λεοπόλδος, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἀφοσίωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ πρὶν πατήσῃ τὸ ἔδαφος ὥφειλε νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν χορήγησιν

ἐνὸς δανείου μετ' ἀμέσου παραδόσεως σημαντικοῦ ποσοῦ, ὥστε ἡ ἀφίξις του νὰ συνταυτισθῇ μετὰ τῶν ἀποζημιώσεων, τῶν περιθάλψεων καὶ τῆς ἐγκαινιάσεως μιᾶς συντόνου ἐργασίας πρὸς ἀναδημιουργίαν καὶ εὐημερίαν τῶν Ἑλλήνων. Μήπως πάντα ταῦτα δὲν ἦσαν ἀληθῆ καὶ δὲν ὤφειλε νὰ λάβῃ ταῦτα ὑπ' ὄψιν ὁ Λεοπόλδος διὰ νὰ θέσῃ στερεὰ θεμέλια εἰς τὸν θρόνον του;

Τέλος ὁ κυβερνήτης ἀπηύθυνεν ὠρισμένα ἐρωτήματα ὑπὸ ἔντεχρον μορφὴν γενικῶν παρατηρήσεων ὡς πρὸς τὴν τηρητέαν στάσιν τοῦ νέου ἡγεμόνος ἐν σχέσει πρὸς τὴν διακυβέρνησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τὰ ψηφίσματα τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου αἱ κατηγορίαι τῶν ἐπικριτῶν του φαίνονται ἀληθοφανεῖς, δεδομένου ὅτι ὁ Καποδίστριας δὲν ἐτήρησε τὰς ἀρχὰς τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας ἐπὶ τῆς πολιτικαῆς πορείας, οὐδ' ἐκυβέρνησε τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ ψηφίσματα τῶν ἐθνοσυνελεύσεων, τὰ ὁποῖα ἐπικαλεῖται. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου βιθυτέρα ἐνατένισις πείθει ὅτι ὁ Καποδίστριας δὲν ὑπῆρξεν ἀσυνεπής, ἀλλ' ἐπετέλεσε τὸ καθήκον του.

Ἐν πρώτοις, αὐτὸς ἐκυβέρνησε μὲν ἄνευ λαϊκῆς ἀντιπροσωπείας καὶ κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν, ἀλλὰ δὲν περιεφρόνησεν οὐδὲ κατήργησε τὰς ἀρχὰς τῆς ἐκ τοῦ λαοῦ παραζούσης ἐξουσίας. Ὁργανώσας τὴν πολιτείαν κατὰ τρόπον ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ ἐργασθῇ ἀπερίσπαστος διὰ τὰ ἐθνικὰ δίκαια κατὰ τὴν ἀνασύνταξιν τοῦ τόπου, διεκήρυξε μὲ τὴν συγκατάθεσιν τῆς ὑφισταμένης τότε Βουλῆς ὅτι ἀναβάλλει ἁπλῶς τὴν σύγκλησιν τῆς ἐθνοσυνελεύσεως καὶ κατέστησε πολιτειακὰ ὄργανα τῆς ἀρεσκείας του μόνον ὑπὸ τύπον προσωρινότητος. Ἔστω καὶ κατόπιν πολλῶν ἀναβολῶν, ἐνήργησεν ἐκλογὰς καὶ συνεκάλεσεν ἐθνοσυνέλευσιν, τῆς ὁποίας τὸ πρῶτον ἔργον ἦτο νὰ περιβάλλῃ διὰ ψηφισμάτων τὸ συντελεσθὲν ἔργον του διὰ τῆς λαϊκῆς ἐγκρίσεως. Δὲν διέλυσε δὲ τὴν ἐθνοσυνέλευσιν αὐτήν, ἀλλὰ τὴν ἀφῆσεν ἐν ἐπιφυλακῇ, ἵνα συγκαληθῇ εἰς πᾶσαν περίστασιν ἀπαιτοῦσαν τὸ λαϊκὸν ἔρεισμα εἰς ἐνεργείας καὶ ἀποφάσεις ἐπὶ ἐθνικῶν ζητημάτων.

Ἄλλ' ἐπὶ τέλους, ἡ ἐξουσία τοῦ Καποδίστρια ὡς κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος ἦτο προσωρινὴ καὶ γρήγορα ἢ ἀργὰ θὰ ἀπεξενόυτο ταύτης. Ἐνῶ ὁ Λεοπόλδος θὰ ἤρχετο εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς ἰσόβιος καὶ κληρονομικὸς ἡγεμὼν, ἔχων πᾶν συμφέρον ἡ ἡγεμονία του νὰ θεμελιωθῇ ὅχι ἐπὶ μιᾷ ἀπολύτου καὶ ἀνεξέλεγκτου ἐξουσίας, οὐδ' ἐπὶ μιᾷ ξηρᾷ συμβατικῆς ἐντολῇ τῶν ξένων Δυνάμεων, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ θελήσεων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ Καποδίστριας, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε δὲν ἦτο δυνατὸν ἢ νὰ διατελῇ ἐν γνῶσει τῶν φιλελευθέρων τάσεων τοῦ πρίγκηπος καὶ τοῦ συνδέσμου του μετὰ τῶν ἡγετῶν τοῦ φιλελευθέρου ἀγγλικοῦ κόμματος, ἐγνώριζε καλῶς ἐκ προσωπικῆς πείρας τὴν νοοτροπίαν καὶ τὰς διαθέσεις τῶν Ἑλλήνων. Τρεῖς πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Καποδίστρια εἶχον προηγηθῇ ἐθνοσυνελεύσεις καὶ τρία δημοκρατικά πολιτεύματα εἶχον ψηφισθῇ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων διαρκούσης τῆς ἐπανα-

στάσεως. Καὶ ἂν ὁ Ὁθων ἐκυβέρνηα κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη ἀπολυταρχικῶς, ὑπεχρεώθη δι' ἐπαναστάσεως νὰ παραχωρήσῃ σύνταγμα καὶ τελικῶς δι' ἐπαναστάσεως ἐξεθρονίσθη. Ἐπομένως ὁ Καποδίστριας προσέφερεν ὑπηρεσίας εἰς τὸν Λεοπόλδον καθιστῶν αὐτὸν ἐνήμερον τῶν διαθέσεων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῆς τηρητέας πολιτειακῆς πορείας διὰ τὸ συμφέρον τοῦ θρόνου του.

Ἐν συμπεράσματι, αἱ κατὰ τοῦ Ἰω. Καποδίστρια κατηγορίαι τῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων ἱστορικῶν ὅτι ἥσκησε καταχθόνιον πολιτικὴν ἔναντι τοῦ Λεοπόλδου καὶ ὅτι διὰ τῶν παρασκηνιακῶν μηχανορραφῶν του ἐπέτυχε τὴν παραιτήσιν του πρὸς ἴδιον ὄφελος, διὰ νὰ διατηρήσῃ αὐτὸς τὴν ἐξουσίαν ἢ νὰ φέρῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἄλλον ἀνήλικον καὶ ἀνίσχυρον ἡγεμόνα καθιστάμενον ἄθυρμά του, εἶναι ἄδικοι καὶ δὲν στηρίζονται ἐπὶ ἱστορικῶν δεδομένων¹. Ἀναμφιβόλως, αἱ περιγραφαὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι δημιουργουμένης λόγφ τῶν περιορισμῶν τῶν συνόρων καὶ τῆς μὴ παροχῆς ἐπαρκoῦς οἰκονομικῆς βοηθείας καταστάσεως ἦσαν στυγναὶ καὶ πᾶν ἄλλο ἢ ἐνθαρρυντικαί, ἐρχόμεναι δὲ εἰς τινα ἀντίφασιν πρὸς τὰς ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰς ἐπιστολάς του ἐκκλήσεις περὶ ταχείας ἀφίξεως εἰς τὴν Ἑλλάδα κ.λ.π. Ἀλλ' ἐξ ἴσου καθίσταται ἀναμφίβολον ὅτι ἦσαν ἀπαραίτητοι πρὸς ἀποτίναξιν τῶν εὐθυνῶν ἐκ τῶν ὤμων του, πρὸς πλήρη ἐνημέρωσιν τοῦ πρίγκηπος καὶ πρὸς ὑποκίνησιν τοῦ ἐνδιαφέροντός του χάριν ἐνεργειῶν πρὸς τροποποίησιν τῶν ὄρων τοῦ πρωτοκόλλου.

Πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Κυβερνήτης κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν διετελεῖ ἐν ἄκρῳ ἐκνευρισμῷ, θὰ ἐλέγομεν θανασίμῳ ἀγωνίᾳ. Ἐπάλαυν ἀπεγνωσμένως πρὸς τὰς Δυνάμεις διὰ τὴν τροποποίησιν τῶν ὄρων τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ Λονδίνου, τοῦ περιορίζοντος τὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τὰς ὁποίας ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ μὴ σεβασθῇ, ἀποδεχόμενος τὰς ἀποφάσεις τῆς συμμαχικῆς διασκέψεως, ἵνα ἀποσοβῇ χειροτέρας ἐθνικὰς καταστροφάς. Ἐπάλαυν ἀκόμη πρὸς συντήρησιν τῶν στρατιωτικῶν καὶ συνέχισιν τοῦ ἔργου τῆς ἀνασυντάξεως, ἐνῷ ἐστερεῖτο ἐντελῶς χρημάτων καὶ ὁ κρατικὸς ὀργανισμὸς ἐκινδύνευε νὰ περιέλθῃ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν εἰς πλήρη ἀποσύνθεσιν. Τέλος ἐπάλαυν καὶ κατὰ μιᾶς ἰσχυρᾶς ἀντιπολιτευσέως, ἡ ὁποία ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἶχεν ὀρθώσει τὴν κεφαλὴν, εἶχε συγκεντρώσει εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἰσχυρᾶς καὶ διασήμες πολιτικᾶς καὶ στρατιωτικᾶς προσωπικό-

1. Ἐκ τῶν ξένων ἱστοριογράφων τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, δορυμῆτατοι ἐπικριταὶ τοῦ Καποδίστρια, ἀποδίδοντες εἰς αὐτὸν δολίαν καὶ ὀπισθόβουλον προαίρεσιν εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Λεοπόλδου, ὑπῆρξαν κυρίως οἱ Thiersch, De l'état actuel de la Grèce, v. 2, Leipzig 1833. — Isambert, L'indépendance grecque et l'Europe, Paris, 1900. Περισσότεραν κανανόησιν ὡς πρὸς τὰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας ὁ Κυβερνήτης ἀντιμετώπιζεν ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν θεμάτων τῆς Ἑλλάδος, ἀποδεικνύει ὁ Ed. Driault, Histoire diplomatique de la Grèce, t. II, σ. 10 κέ.

τητας, εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν της ἐφημερίδας καὶ φυλλάδια καὶ ἤρχιζε νὰ ἐξαπολὴ μύδρους, προσπαθοῦσα νὰ κινήσῃ τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν εἰς ἐπανάστασιν πρὸς συντριβὴν τῆς ἐξουσίας του. Ταῦτα πάντα ἦτο φυσικὸν νὰ διατηροῦν ἐν ἐκνευρισμῷ τὸν Κυβερνήτην καὶ ἴσως τοῦ ἐκνευρισμοῦ τούτου, ἀναμείκτου ἀγωνίας καὶ ἀγανακτήσεως, νὰ ἦτο ἀπόρροια ἡ ψυχολογικὴ κατάστασις, ὑπὸ τὴν ὁποίαν διετέλει ὅτε ἔγραφεν ὠρισμένας παραγράφους τῶν ἐπιστολῶν πρὸς τὸν Λεοπόλδον.

Ἡ μεταγενεστέρα σφοδρὰ ἐπὶ κρισίς κατὰ τοῦ Καποδίστρια ὡς αἰτίου, ἀκριβέστερον ὥς διὰ λόγους προσωπικοῦ συμφέροντος προκαλέσαντος τὴν παραίτησιν τοῦ Λεοπόλδου, ἰδιαιτέρως δὲ ἡ ἐπὶ κρισίς τῶν Ἑλλήνων πολιτικῶν καὶ ἱστοριογράφων ὠφείλετο κατὰ μέγα ποσοστὸν εἰς δύο τινά. Πρῶτον εἰς τὴν ὀλίγους μῆνας ἔπειτα ἐκραγεῖσαν ἐν Ἑλλάδι πολιτικὴν κρίσιν, ἡ ὁποία κατέληξεν εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ὑδρας καὶ τῆς Μάνης, τὴν πυρόπότησιν τοῦ στόλου ὑπὸ τοῦ Μιαούλη, τὴν πλήρη ἀναστάτωσιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τελικῶς εἰς τὴν δολοφονίαν τοῦ Κυβερνήτου. Πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοί, οἱ συνταχθέντες πρὸς τὴν ἐπαναστατικὴν ἀντιπολίτευσιν καὶ ἐξαπολύοντες ἀπὸ τῆς Ὑδρας μύδρους κατὰ τοῦ Καποδίστρια, τὸν κατηγοροῦν ὅτι ἐξ ἀρχομανίας καὶ διὰ τῶν συνήθων καταχθονίων μεθόδων του ἐματαιώσε τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἄφιξιν ἐνὸς καλοῦ, ἱκανοῦ καὶ ὠρίμου κρίσεως ἡγεμόνος, ὅτι δὲ τοῦτο πρὸ παντὸς ἄλλου ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῶν ἀνωμαλιῶν καὶ τῶν βλασάνων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τὴν κατηγορίαν αὐτὴν διέσπειρον ἐπιτηδεῖως πρὸς ἐπηρεασμὸν τῆς κοινῆς γνώμης καὶ ἐπέκτασιν τῆς στασιαστικῆς κινήσεως. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους, ἐκ τῶν μετασχόντων εἰς τὰς στασιαστικὰς κατὰ τοῦ Καποδίστρια ἐνεργείας ἐπιζῶντες πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ προέββαλλον πολλάκις τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ὡς αἰτιολογίαν τῆς τότε συμπεριφορᾶς των καὶ τοῦ ἐπιδειχθέντος ὑπ' αὐτῶν πάθους κατὰ τοῦ ἀναδημιουργοῦ τῆς Ἑλλάδος Κυβερνήτου.

Δεύτερος λόγος ἦτο ἡ μετέπειτα λαμπρὰ σταδιοδρομία τοῦ Λεοπόλδου. Πράγματι, ὀλίγους μῆνας βραδυτέρον, ἐξεροράγη ἡ ἐπανάστασις τῶν Βέλγων καὶ συνεστήθη τὸ Βελγικὸν βασίλειον ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Τότε ὁ Λεοπόλδος προεκρίθη ὡς βσιλεὺς τοῦ Βελγίου καὶ τὴν φορὰν αὐτὴν ἄνευ πολλῶν ἀντιρρήσεων καὶ ἀναβλητικῶν διατυπώσεων, ἀνῆλθεν εἰς τὸν βελγικὸν θρόνον, γενόμενος ἰδρυτῆς τῆς μέχρι σήμερον βασιλευούσης ἐν Βελγίῳ δυναστείας. Ὡς βασιλεὺς τοῦ Βελγίου ὁ Λεοπόλδος ἀπέδειξεν ἔκτακτα χαρίσματα ἡγεμόνος καὶ πολιτικοῦ, ὁργανώσας τὸ νέον κράτος μετὰ φιλελευθέρων θεσμῶν, τονώσας τὸ ἐνιαῖον ἐθνικὸν φρόνημα καὶ θέσας τὰς βάσεις τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς οἰκονομικῆς εὐημερίας τῶν Βέλγων.

Ταῦτα ἔχοντες ὑπ' ὄψιν Ἕλληνες πολιτικοί, ἱστορικοὶ καὶ δημοσιογράφοι, καὶ μάλιστα εἰς ἐποχὴν κρίσεων, ἀνωμαλιῶν καὶ ἀπογοητεύσεων ἐξ

αἰτίας κακῆς πορείας τῶν ἐθνικῶν ζητημάτων, ἀνεπόλουν μετὰ νοσταλγίας τὴν ἐκλογὴν τοῦ Λεοπόλδου ὡς ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος καὶ κατηγανάκτου, διότι ἐματαιώθη ἡ ἐκλογὴ αὐτή, ἐπικρίνοντες τοὺς θεωρουμένους ὡς ματαιώσαντας ταύτην, ὡς αἰτίους τῶν μετέπειτα δεινῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Βεβαίως, εἰς τοὺς προχειρολόγους καὶ ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς ἐπικαιρότητας συλλογισμοὺς αὐτοὺς δὲν ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν ὅτι ἄλλη ἦτο ἡ κατάστασις ἐν Βελγίῳ καὶ ἄλλη ἐν Ἑλλάδι, ἄλλαι αἱ συνθῆκαι πολιτικῆς, κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς διαβιώσεως τῶν Βέλγων καὶ ἄλλαι τῶν Ἑλλήνων, ἐπομένως ἄλλαι ἦσαν αἱ προϋποθέσεις καὶ αἱ δυνατότητες ἀποτελεσματικῆς ἐπιδείξεως τῶν προσόντων τοῦ Λεοπόλδου ἐν Βελγίῳ καὶ ἄλλαι θὰ ἦσαν ἐν Ἑλλάδι.

Ἄλλ' ἀνεξαρτήτως τῶν προθέσεων τοῦ Καποδίστρια, πρέπει ἐν κατακλείδι τῆς παρούσης μελέτης νὰ ἐξετάσωμεν ἂν ὁ Λεοπόλδος ἐπηρεάσθη πράγματι ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κυβερνήτου καὶ ἂν εἰς αὐτὰς ὠφείλετο ἡ παραιτήσις του ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου. Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ πρίγκηψ ἦτο φύσεως λίαν περιπεπλεγμένης, εἰς ἄλλα ὀρμητικός, ἐνθουσιώδης καὶ ρέπων πρὸς τοὺς ρομαντισμοὺς τῆς ἐποχῆς του, οἷτινες τὸν ὥθουν νὰ βασιλεύσῃ τοῦ ἐνδόξου καὶ ἡρωικοῦ ἔθνους τῶν Ἑλλήνων, καὶ εἰς ἄλλα βαθύνους, μετὰ πρακτικοῦ νοῦ, μελετητῆς καταστάσεων, κατέχων τὴν τέχνην νὰ σταθμίξῃ τὰς ἐκάστοτε περιστάσεις καὶ νὰ ἐπωφεληθῇ τούτων. Παρὰ τὴν ἐν ἀρχῇ παρασκηνιακὴν του δραστηριότητα ἐν τῷ μέσῳ τῶν πολιτικῶν κύκλων τῆς Ἀγγλίας, ἀλλὰ καὶ τῶν διεθνῶν κύκλων, ἵνα εἰς αὐτὸν ἡ συμμαχικὴ διάσκεψις προσφέρῃ τὸν ἑλληνικὸν θρόνον, εἶχε προσωπικοὺς λόγους νὰ διστάξῃ.

Ἐγράφη ἀνωτέρω ὅτι ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ του θέσις ἐν Ἀγγλίᾳ ὡς γαμβροῦ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας καὶ θείου τῆς ἐπιδόξου διαδόχου μικρᾶς πριγκηπίσσης Βικτωρίας, ἦτο λίαν περιοπτος. Ἄν καὶ Γερμανός, ἐθεωρεῖτο μία τῶν μεγλυτέρων προσωπικοτήτων τῆς Βρετανικῆς αυτοκρατορίας, ἰδιαιτέρων τυγχάνων τιμῶν καὶ περιποιήσεων ἐκ μέρους τοῦ φιλελευθέρου κόμματος. Ὅσον δὲ παρήρχετο ὁ καιρὸς καὶ ἤϋξανον αἱ πιθανότητες νὰ ἀνέλθῃ ταχέως εἰς τὸν θρόνον ἡ Βικτωρία λόγῳ θανάτου τοῦ γέροντος βασιλέως Γεωργίου καὶ τοῦ ἐπίσης ἐν μεγάλῃ ἡλικίᾳ διαδόχου, τόσον ἡ προσωπικότης τοῦ Λεοπόλδου ὡς πιθανοῦ κηδεμόνος τῆς ἀνηλίκου ἀνεψιάς του καὶ ὡς ἀντιβασιλέως παρουσίαζε διὰ τοὺς Ἀγγλοὺς περισσότερον ἐνδιαφέρον. Καὶ ἐν τῇ πραγματικότητι, τὸν Λεοπόλδον θὰ ἔπρεπε νὰ προσελκύῃ περισσότερον ἡ ἰδέα τῆς ἀντιβασιλείας τῆς Μεγάλης Βρετανίας ἢ ὁ θρόνος ἐνὸς μικροῦ καὶ λίαν συζητουμένου μέλλοντος κράτους ἐν τῇ Ἀνατολῇ!

Εἶχε δὲ καὶ ἄλλον προσωπικὸν λόγον νὰ εἶναι διστακτικὸς ὡς πρὸς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου. Κατὰ τὴν ὅλως πρόσφατον διαμονὴν του ἐν Παρίσις εἶχεν ἐπιδιώξει νὰ ἔλθῃ εἰς δεύτερον γάμον μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ πρίγκηπος τῆς Ὁρλεάνης καὶ μετὰ τὴν Ἰουλιανὴν ἐπανάστασιν βασι-

λέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου· Φιλίππου πριγκηπίσσης Λουίζης. Τοῦτο εἶχεν ἰδιαιτέρως εὐχαριστήσει τοὺς Γάλλους, ἡ δὲ γαλλικὴ πολιτικὴ ἐγκατέλειψε πᾶσαν ἐπιφύλαξιν ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Λεοπόλδου ὡς ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῆς συμμαχικῆς διασκέψεως, διότι τὸ ἐθιῶρῃσεν ὡς ἐπαρκῆ ἐγγύησιν διὰ τὴν προστασίαν τῶν γαλλικῶν συμφερόντων ἐν τῇ Ἑγγύς Ἀνατολῇ, ὡς καὶ διὰ τὴν ἀπὸ αἰῶνων ἀνήκουσαν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας προστασίαν τῶν ἐν Ἑλλάδι Καθολικῶν, τὴν ὁποίαν οὗτος θὰ μετεβίβαζε βάσει τῆς συνθήκης εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις τοῦ πριγκηπικοῦ συνοικεσίου παραδόξως δὲν ἔφθανεν εἰς εὐτυχὲς τέρας. Ἐλέγεται ὅτι ἡ νεαρὰ Γαλλίς πριγκηπίσσα δὲν ἀπεφάσισε νὰ μετᾶσχη εἰς τὴν ἀβεβαίον μέλλοντος περιπέτειαν τοῦ πρίγκηπος, ἡγεμονεύουσα ἐνὸς μικροῦ λαοῦ δυστυχοῦς καὶ πειναλέου, ἀπαρτιζομένου ἐξ ἀρειμανίων πολεμιστῶν τῶν ὁρέων καὶ τῶν θαλασσῶν καὶ ζῶντων ἐν τῷ μέσῳ ἀχνιζόντων ἐρειπίων τῶν προσφάτων πολεμικῶν καταστροφῶν. Προφανῶς ἡ ζωὴ εἰς τὸ Λουβρον καὶ τὰς Βερσαλλίας ἦτο ἀπείρως προτιμότερα ἀπὸ ἐκείνην εἰς τὴν μικρὰν πόλιν τοῦ Ναυπλίου. Ἄλλως εἶχον τὰ πράγματα ὅταν ἀνηγγέλθη εἰς τὸν Λεοπόλδον ἡ προσφορὰ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου τοῦ Βελγίου, ὁπότε τὸ συνοικέσιον ἐπραγματοποιήθη ἀμέσως!

Λαμβανομένου ὡς δεδομένου ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Καποδίστρια ἦσαν ἐντόνως καὶ ὑποβλητικῶς ἀποθαρρυντικαί, πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς γεγονός ἀναμφίβολον ὅτι αὐτὰ ἀπετέλεσαν τὴν βασιλικὴν αἰτίαν τῆς ἀρνήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου ὑπὸ τοῦ πρίγκηπος Λεοπόλδου; Τὰ εἰς χεῖρας ἡμῶν ἱστορικὰ στοιχεῖα δὲν προσφέρουν ἀποδείξεις περὶ τούτου. Ὁ Λεοπόλδος καὶ ἄνευ τῆς ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος ἐνημερώσεώς του, εἶχεν ἤδη σαφεῖς καὶ λεπτομερεῖς εἰδήσεις περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως. Ἐγόραθη ἀνωτέρω ὅτι καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶχεν ἀποστείλει ἔμπιστόν του, τὸν Κάρολον Στίκμαρ, ὁ ὁποῖος συνέλεξε πληροφορίας περὶ τῆς καταστάσεως καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν Ἑλλήνων, πληροφορίας αἱ ὁποῖαι πᾶν ἄλλο ἢ ἀφίσταντο ἐκείνων τὰς ὁποίας ἀπέστειλεν ὁ Καποδίστριας. Ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῶν ἄλλων ἐν Ἑλλάδι προσώπων εὕρισκετο ἐν προσωπικῇ ἐπαφῇ ὁ Λεοπόλδος, ἰδίως μετ' Ἀγγλων φιλελλήνων, τινὲς τῶν ὁποίων ἐπέστρεψαν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἰς τὸ Λονδῖνον καὶ ἤλθον εἰς ἄμεσον μετ' αὐτοῦ ἐπαφὴν.

Πρέπει νὰ ληφῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Καποδίστρια ἔφθασαν εἰς χεῖρας τοῦ πρίγκηπος εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν εἶχεν οὗτος ἤδη προβῆ εἰς διαμαρτυρίας διὰ τὸν περιορισμὸν τῶν ἑλληνικῶν συνόρων καὶ εἰς διαβήματα διὰ τὴν τροποποίησιν τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου, ὡς καὶ διὰ τὴν ἄμεσον παροχὴν δανείου, παριστῶν τὴν κατάστασιν λίαν κρίσιμον διὰ τὸ ἀρτιγέννητον Ἑλληνικὸν κράτος, ἃν δὲν ἱκανοποιοῦντο αἱ ἀπαιτήσεις του περὶ ἐπεκτάσεως τῶν συνόρων καὶ ἄμεσου παροχῆς δανείου. Εἰς τὴν πρώτην μάλιστὰ δῆλωσιν περὶ ἀποδοχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου εἶχε θέσει τὰ θέματα ταῦτα

ᾧς « ὄρους » ἀποδοχῆς καὶ μόνον κατόπιν ἐπιμονῆς τῶν συμμάχων πληρεξουσίων οἱ ὄροι ἐν δευτέρᾳ δηλώσει ἔλαβον μορφήν « αἰτημάτων ». Ἄλλωστε καὶ εἰς ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Καποδίστριαν πρὶν λάβῃ τὰς ἰδικάς του, ἀφήνει σαφῶς νὰ νοηθῇ ὅτι δὲν θὰ ἔδιδε τὴν τελειωτικὴν του συγκατάθεσιν, ἂν δὲν ἱκανοποιοῦντο τὰ αἰτήματά του.

Ἄλλὰ περισσότερο διαφωτιστικὴ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου εἶναι ἡ ἐπιστολή, τὴν ὁποίαν ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Καποδίστριαν ἀναγγέλλων τὴν ὀριστικὴν παραιτήσιν του ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου καὶ περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο ἤδη ἄνωτέρῳ λεπτομερὲς λόγος. Ὁ Λεοπόλδος λέγει σαφῶς ὅτι, ἀνεξαρτήτως τῶν ὅσων εἶχε γράψῃ εἰς αὐτὸν ὁ Καποδίστριας, εἶχε λάβῃ παρ' ἄλλων προσώπων πληροφορίας περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως καὶ αἱ πληροφορίες αὐταὶ τὸν ὠδήγησαν εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ μὴ δεχθῇ τὸν ἑλληνικὸν θρόνον. Ἰδιαιτέρως ἀναφέρεται εἰς τὰς πληροφορίες τὰς ὁποίας εἶχε λάβῃ ἐξ Ἑλλάδος δι' ἐπιστολῶν τοῦ στρατηγοῦ Τσώρτς, τοῦ φιλέλληνος Ἀγγλοῦ στρατηγοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε καταλάβῃ ἐν Ἑλλάδι τὴν ἐπίσημον θέσιν τοῦ ἀρχιστρατηγοῦ τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων καὶ ἐπομένως ἐγνώριζε καλῦτερον παντὸς ἄλλου τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Ὑπογραμμίζει μάλιστα ὁ Λεοπόλδος ὅτι αἱ περιγραφαὶ τοῦ Τσώρτς περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως ἦσαν περισσότερο ἐντονοὶ ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι περιλαμβάνοντο εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Καποδίστρια. Καὶ ἦτο φυσικὸν νὰ ἐπηρεάσουν αὐτὸν περισσότερο ὅλων τῶν ἄλλων, διότι προήρχοντο ἀπὸ Ἀγγλον, συνετὸν καὶ ἥρωικόν πολεμιστὴν καὶ ἄγνόν φιλέλληνα, ὁμιλοῦντα τὴν εὐθεϊάν καὶ ἀπερίστροφον στρατιωτικὴν γλῶσσαν τῆς ὥμης εἰλικρινείας, ἐπιδεικνύοντα δὲ καὶ προσωπικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Λεοπόλδου.

Ἐν ἐπιλόγῃ, καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἱ. Καποδίστρια ἢ τῶν ἄλλων λόγων, οἱ ὁποῖοι ὥθησαν τὸν Λεοπόλδον νὰ μὴ δεχθῇ τὸ ἑλληνικὸν στέμμα, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἀμέσως ἐν συνεχείᾳ ἐξέλξιν τῆς καταστάσεως, καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα τὸ ὁποῖον ἴσως θέλει χαρακτηρισθῇ ὡς παραδοξότης. Ὅτι δηλαδὴ πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὴν ὅλην ἱστορικὴν περιπέτειαν τῆς προσφορᾶς τοῦ ἑλληνικοῦ στέμματος εἰς τὸν πρίγκηπα τοῦ Σαξονικοῦ Κοβούργου Λεοπόλδον ὑπὸ τῆς συμμαχικῆς διασκέψεως, τὰς διαμαρτυρίας, τὰς ἀπαιτήσεις καὶ τελικῶς τὴν ἀρνήσιν τῆς ἑλληνικῆς ἡγεμονίας, ὡς εὐλογίαν Θεοῦ διὰ τὴν Ἑλλάδα! Ἄν ἡ συμμαχικὴ διάσκεψις τοῦ Λονδίνου ἐγνώριζεν ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἀνακύψασαν ἐκ τῶν ἀπαντήσεων τοῦ Λεοπόλδου καὶ τῆς ἐκ τούτου αἰτιολογηθείσης τελικῆς ἀρνήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου διεθνoῦς ἀταραχῆς, πρέπει νὰ θεωρηθῇ βέβαιον ὅτι δὲν θὰ προσέφερεν εἰς αὐτὸν τὴν ἑλληνικὴν ἡγεμονίαν, ἀλλ' εἰς κάποιον ἄλλον περισσότερον « βολικόν » Εὐρωπαῖον πρίγκηπα. Καὶ εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ὁ πλέον « βολικὸς » αὐτὸς πρίγκηψ δὲν θὰ ἐπηρεάζετο ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Καποδίστρια, οὔτε ἐξ ἄλλων πληροφοριῶν, ἀλλὰ θὰ ἀπεδέχετο προθύ-

μως, ἔστω καὶ ὡς εὐχάριστον « περιπέτειαν » νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς ἡγεμόν. Καὶ τότε τὸ πρωτόκολλον τῆς 3 Φεβρουαρίου, θὰ ἐλάμβανεν ὀριστικὴν ἰσχύν, εἰς δὲ τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα θὰ ἐτίθετο τελεία καὶ παύλα, ὡς εἶχον διακηρύξει ἐν αὐτῷ τῷ πρωτοκόλλῳ οἱ σύμμαχοι πληρεξούσιοι.

Ἴσως ἄλλαι ἀπαιτήσεις, ὡς ἡ οἰκονομικὴ βοήθεια, αἱ ἀποζημιώσεις διὰ τὰς τουρκικὰς περιουσίας κ.λ.π., νὰ εὕρισκον μεγαλυτέραν ἱκανοποίησιν. Ἄλλ' ἡ καθορισθεῖσα τότε μεθόριος τῆς γραμμῆς Ἀσπροποτάμου θὰ ἐθεωρεῖτο ὀριστικὴ καὶ οὐδεὶς πλέον λόγος θὰ ἐγίνετο περὶ μεταβολῆς αὐτῆς, ὡς καὶ περὶ Σάμου καὶ Κρήτης. Τοῦτ' αὐτὸ ἄλλωστε πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς βέβαιον ἂν ὁ πρίγκηψ Λεοπόλδος, εἴτε διότι δὲν εἶχε λάβει τὰς ἐπιστολάς τοῦ Καποδίστρια, τοῦ Τσώρτς καὶ τῶν ἄλλων προσώπων πρὸς πλήρη ἐπίγνωσιν τῆς ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως, εἴτε διότι παρεπείθετο ὑπὸ τῶν συμμάχων πληρεξουσίων, ἀπεδέχετο τὸν ἐλληνικὸν θρόνον καὶ μετέβαινεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς ἡγεμόν.

Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος θὰ ἦτο λίαν σκοτεινὸν καὶ αἱ περαιτέρω τύχαι τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ θλιβεραί. Ἐὰν ὀριστικοποιεῖτο ἡ μεθόριος τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830, ἡ Ἀκαρνανία καὶ τμῆμα τῆς Αἰτωλίας θὰ ἐπανήρχοντο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων. Οἱ Ἕλληνες Ἀκαρνανες πολεμισταί, ἐκτεθειμένοι εἰς ἀγρίας ἀντεκδικήσεις, θὰ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἐγκαταλείψουν μετὰ τῶν οἰκογενειῶν τῶν τὰ ἐδάφη αὐτὰ, εἰς τὰ ὁποῖα θὰ ἐγκαθίσταντο οἱ Τούρκοι. Οὕτως, αἱ κατὰ μῆκος τῶν ἡτρωτικῶν συνόρων τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους ὄρειναι καὶ φυσικῶς ὄχυραὶ περιοχαὶ αὐταὶ θὰ ἡρημοῦντο Ἕλληνων καὶ διὰ τὸ μέλλον θὰ ἐχρησίμευον εἰς τοὺς Τούρκους ὡς ἐν ἀδιαπέραστον φράγμα μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ ἀλυτρώτων Ἑλλήνων, ἀδυνάτου πλέον καθισταμένης τῆς μεταξὺ αὐτῶν ἐπικοινωνίας καὶ καταπνιγομένης οἰασδῆποτε μελλοντικῆς ἀλυτρωτικῆς ἐλληνικῆς βλέψεως.

Ἐνῶ διὰ τοὺς Τούρκους ἡ ἀπὸ τῶν ὁρέων τῆς Ἀκαρνανίας ἐξόρμησις ἢ ἀπὸ τοῦ Πατραϊκοῦ κόλλου πρὸς τὰς ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου ἐπιδρομὴ θὰ ἀπετέλουν ἀτίλουν περίπατον, οὐδεμία θὰ ὑπῆρχε διὰ τὴν Ἑλλάδα δυνατότης πρὸς πολεμικὴν σύγκρουσιν μετὰ τῆς Τουρκίας ἢ ἄλλως πὼς ἐδαφικὴν ἐπέκτασιν. Ἀφήνομεν δὲ ὅτι περὶ Κρήτης καὶ Σάμου δὲν θὰ ἐγίνετο πλέον λόγος. Ἐξ ἄλλου, καὶ ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις τοῦ νέου κράτους, ἰδίως μετὰ τὴν συρροὴν τῶν ἐξ Ἀκαρνανίας προσφύγων, θὰ ἦτο ἀθλία, αἱ ἐσωτερικαὶ ἀναταραχαὶ θὰ ἦσαν ἀδιάκοποι καὶ θὰ ὠδήγουν εἰς ἀνωμαλίας, αἱ ὁποῖαι θὰ παρημποδίζον πᾶσαν προσπάθειαν οἰκονομικῆς ἀνασυγκροτήσεως, πνευματικῆς προόδου καὶ εὐμερίας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἡ παραιτήσις τοῦ Λεοπόλδου καὶ ἡ ἐκ ταύτης προκληθεῖσα εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτικὸν ὀρίζοντα ἀναταραχὴ, ὀρθῶς ἀνυσύχνησε τοὺς συμμάχους, διότι κατέστησεν εἰς αὐτοὺς ἀντιληπτὸν ὅτι αἱ ἀποφάσεις τοῦ πρωτο-

κόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου δὲν ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῶν ὡς τελειωτικαὶ καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπαναρχίσουν αἱ συζητήσεις πρὸς ἐξεύρεσιν ὁριστικῆς λύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος. Δεδομένου ὅτι ὡς βασικὴ ἀφορμὴ τῆς παραιτήσεως τοῦ Λεοπόλδου προσβάλλετο ὁ διὰ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου περιορισμὸς τῶν ἑλληνικῶν συνόρων καὶ ὁ ἀποκλεισμὸς τῆς Ἀκαρνανίας, τὸ θέμα τοῦτο ἤρχετο αὐτομάτως ἐπὶ τοῦ τάπητος τῶν συζητήσεων τῆς συμμαχικῆς διασκέψεως.

Ἀληθὲς εἶναι, ὅτι ὁ Ἰ. Καποδίστριας κατεταράχθη ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς παραιτήσεως, φοβηθεὶς δεινὰς συνεπείας διὰ τὴν Ἑλλάδα, τυχὸν ἐγκαταλειπομένην ὑπὸ τῶν Συμμάχων. Πράγματι, ὀλίγον χρόνον ἔπειτα ἔλαβε χώραν ἡ ἀνατρέψις τὸ καθεστὼς τῶν Βουρβόνων Ἰουλιανὴ ἐπανάστασις καὶ ἠκολούθησεν ἡ ἐπανάστασις τῶν Βέλγων. Τὰ γεγονότα ταῦτα, μεγάλης εὐρωπαϊκῆς σημασίας, ὑπῆρχε φόβος νὰ ἀπορροφήσουν τὴν προσοχὴν τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, ὥστε νὰ μειωθῇ τὸ ἐνδιαφέρον των διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἐγκαταλειπομένην εἰς τοὺς ὄνυχας τῶν Τούρκων καὶ εἰς τὴν πλήρη ἔλλειψιν οἰκονομικῶν πόρων. Ὡς ἐλέγχθη ἀνωτέρω, κατεχόμενος ὑπὸ τῶν φόβων τούτων, ἔσπευσεν, ἔν τινι ἀσυνεpleίᾳ ἐν σχέσει πρὸς τὰς προγενεστέρας ἐνεργείας, νὰ ἀποτινάξῃ τὴν εὐθύνην τῆς παραιτήσεως τοῦ Λεοπόλδου ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐκ τῶν ὤμων του. Διὰ τῶν ψηφισμάτων τῆς Γερουσίας καὶ τῶν ἰδίων διακοινώσεων πρὸς τοὺς Ἀντιπρέσβεις τῶν Δυνάμεων ἠγωνίσθη νὰ τοὺς πείσῃ ὅτι τὰ γραφέντα εἰς τὸν πρίγκηπα περὶ τῆς νέας μεθορίου ἦσαν ἀπλὰ καὶ παρεκβατικά, ἄνεν ἰδιαιτέρας σημασίας, παρατηρήσεις, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσαι μὲ τὴν ποθουμένην ἄφιξιν εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦ Λεοπόλδου καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ Φεβρουαρίου, τὸ ὁποῖον ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἀποδεχθῇ ὁριστικῶς.

Ὅτε ὅμως παρῆλθεν ὁ σάλος τῶν πρώτων ἐντυπώσεων ἐκ τῆς παραιτήσεως τοῦ Λεοπόλδου καὶ διεπίστωσεν ὅτι εἶχεν ἐπιτύχει νὰ θεωρηθῶν ὡς ἐπαρκεῖς αἱ ἐξηγήσεις του ὑπὸ τῶν συμμάχων Ἀντιπρέσβειων, ἤρχισε πάλιν νὰ κινῆται εἰς τὰ παρασκήνια μετὰ μεγάλης δραστηριότητος. Ἐκ τῶν ἀκολουθησασῶν διακοινώσεων του ἀποκαλύπτεται ὅτι ὀλίγον χρόνον ἔπειτα, παραβλέπων ὅσα εἶχε διακηρύξει μόλις πρό τινος, ἀγωνίζεται νὰ πείσῃ τοὺς συμμάχους Ἀντιπρέσβεις καὶ διὰ τούτων τὴν ἐν Λονδίνῳ διάσκεψιν, ὅτι μόνος τρόπος διὰ νὰ ἀποκατασταθῇ ἡ τάξις καὶ ἡσυχία εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ τεθῇ ὁριστικῶς τέρμα εἰς τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα ἦτο ἡ ἐπ' ἀνόδοις εἰς τὰς ἀποφάσεις τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 22 Μαρτίου 1829.

Οἱ ἐν Ἑλλάδι ἀντιπρέσβεις τῶν τριῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, εἴτε ὡς γνωρίζοντες καλῶς ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν κατάστασιν, εἴτε ἐνδίδοντες εἰς τὴν νέαν ἐπιχειρηματολογίαν τοῦ Καποδίστρια, ὑπέβαλον νέας προτάσεις εἰς τὴν συμμαχικὴν διάσκεψιν τοῦ Λονδίνου. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ αὐτὴ ἡ Διάσκεψις εἶχεν ἀντιληφθῇ πλέον ὅτι ἡ τελειωτικὴ λύσις τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος ἦτο

ἀπαραίτητος, διότι τοῦτο εἶχε πολὺ περισσότερον τοῦ δέοντος ἀπασχολήσει τὴν εὐρωπαϊκὴν διπλωματίαν, ἀντιμετωπίζουσαν ἄλλα μεγάλα εὐρωπαϊκὰ ζητήματα, ἀπῆτει δὲ ἐπ' ἀνόδοτον εἰς τοὺς ὅρους τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ Μαρτίου 1829, τοὺς ὁποίους ἄλλωστε προέβαλεν ὁ φιλέλλην βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας, ὡς προϋπόθεσιν ἀποδοχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ στέμματος ἐξ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ τοῦ Ὁθωνος. Οὕτω τὸ Ἑλληνικὸν κράτος ἔλαβε καὶ πάλιν ὡς μεθόριον τὴν γραμμὴν τῶν κόλπων Βόλου - Ἀρτης, περιληφθεῖσης τῆς Ἀχαρνανίας. Ἐγένοντο δὲ καὶ ἄλλα ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, μὴ περιλαμβανόμενα εἰς τὸ πρωτόκολλον τοῦ Μαρτίου 1829. Ἡ Σάμος κατέστη ὀλίγον ἔπειτα ἡγεμονία καὶ διὰ τὴν Κρήτην ἐζητήθησαν ἐγγυήσεις, αἱ ὁποῖαι, διότι δὲν ἐτηρήθησαν, ἐδικαιολόγησαν τὰς ἀπελευθερωτικὰς ἐπαναστάσεις τῶν Κρητῶν. Ἡ Ἑλλὰς ἀνεκηρύχθη ὅχι ἡγεμονία, ἀλλὰ βασίλειον καὶ ὁ Ὁθων ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς αὐτοκράτορας βασιλεὺς Κράτους μετὰ πλήρων κυριαρχικῶν δικαιωμάτων. Ἡ λόγῳ ὑποστήριξιν τῶν ἑλληνικῶν δικαίων παραιτήσις τοῦ Λεοπόλδου ἀπέδωσε λαμπρὰ ἀποτελέσματα. Ἄν εἰς ταύτην συνετέλεσεν ὁ Ἰ. Καποδίστριας, τοῦτο ὑπὸ τῶν κρινόντων τὰ πράγματα μετὰ τῆς προοπτικῆς τοῦ χρόνου πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς εἰς ἐπὶ πλέον τίτλος εὐγνωμοσύνης τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους πρὸς αὐτόν.

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Β. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ